

04/2014

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTEJA

Näkökulmia perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin

Marjukka Hietaniemi ja Suvi Ritola (toim.)

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

04/2014

ELÄKETURVAKESKUKSEN RAPORTEJA

Näkökulmia perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin

Marjukka Hietaniemi ja Suvi Ritola (toim.)

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 029 411 20 • Faksi 09 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon 029 411 20 • Fax 09 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Telephone +358 29 411 20 • Fax +358 9 148 1172

Grano Oy

Jyväskylä 2014

ISBN 978-951-691-197-0 (nid.)

ISBN 978-951-691-198-7 (PDF)

ISSN-L 1238-5948

ISSN 1238-5948 (painettu)

ISSN 1798-7490 (verkkajulkaisu)

SAATE

Perhe-eläke on kuulunut olennaisena osana työeläketurvaan vuodesta 1967 alkaen. Nykyisessä muodossaan perhe-eläke on toiminut työeläkejärjestelmässä vuoden 1990 uudistuksesta lähtien.

Perhe-eläkkeen merkitykseen ja tarpeeseen vaikuttavat useat asiat. Ensinnäkin perherakenne on vähitellen muuttunut. Avioliitossa elävien lapsiperheiden osuus kotitalouksista on pienentynyt. Kun avioerot ovat lisääntyneet ja avoliittojen suosio on kasvanut, leskeneläkkeen kattavuus on jonkin verran vähentynyt.

Työhön osallistumisessa ja eläketurvassa tapahtuneet muutokset puolestaan vaikuttavat perhe-eläkkeen tarpeeseen ja toisaalta oikeuteen. Voidaan olettaa, että tulevaisuudessa leskeksi jäävien puolisoiden toimeentulon turvaamisen tarve vähentyy sen vuoksi, että jokaisella on periaatteessa mahdollisuus omaan työuraan ja eläkekarttumaan. Lisäksi miesten ja naisten väliset erot työurien pituudessa supistuvat ja lapsenhoidosta karttuu eläkettä.

Myös arvojen muutos ja muiden maiden esimerkit vaikuttavat tapaan nähdä perhe-eläke. Sosiaalivakuutuksessa yksilöllisiin oikeuksiin perustuva ajattelu on vahvistunut ja myös arvojen muutos korostaa yksilöllisyyttä. Työeläketurvassa sosiaalivakuutusajattelun rinnalle on tuotu näkemyksiä, joissa maksuille vaaditaan suoraa vastinetta ja tuottoa. Kansainvälisesti tarkasteltuna pysyvät leskeneläkkeet ovat käyneet harvinaisemmiksi. Monet edellä mainituista kehityskuluisista ovat olleet läsnä pitkään, toisaalta hitaasti muuttuen.

Perhe-eläkkeen pohtiminen on ajankohtaista kahdesta syystä. Suomalaisen eläkejärjestelmän kansainvälisessä arvioissa nostettiin keskustelunaiheeksi leskien toimeentulon turvaamisen muodot ja turvan taso. Työmarkkinaosapuolten työurasopimuksessa puolestaan sovittiin, että eläkeuudistusta koskevissa neuvotteluissa voidaan käsitellä myös perhe-eläkettä.

Kesällä 2013 julkistettu *Katsaus perhe-eläkkeisiin* (ETK:n raportteja 03/2013) tuotti ajantasaista kuvaa perhe-eläkkeestä ja sen kehityksestä. Tämä raportti pyrkii tarjoamaan aineksia professori Nicholas Barrin esille nostamiin keskustelunaiheisiin. Samalla raportti mahdollistaa perhe-eläkkeitä ja niiden kehittämistä koskevaa keskustelua laajemminkin tilanteessa, jossa eläketurvan uudistamista ollaan jatkamassa. Raportti perustuu Eläketurvakeskuksessa tehtyyn arviotyöhön sekä sen pohjalta järjestettyyn seminaariin, jossa perhe-eläkkeiden kehittämistarpeita arvioitiin eri suunnista.

Kiitän raportin tekemiseen osallistuneita. Antti Mielonen yhdessä Suvi Ritolan kanssa kirjasi seminaarissa puheenvuorot ylös. Katri Saarteinen suunnitteli kannen ja Suvi Pohjoisaho taittoi julkaisun. Kiitokset raportin eri lukujen kirjoittajille.

Mikko Kautto
Johtaja

ABSTRAKTI

Raportti tuo esille erilaisia näkemyksiä perhe-eläkkeen nykytilanteesta ja kehittämismahdollisuuksista. Raportti tarkastelee perhe-eläkkeen tarkoitusta, siihen vaikuttavia muutossuuntauksia, perhe-eläkettä muualla Euroopassa, perhe-eläkkeen ongelmakohtia sekä erilaisia vaihtoehtoja perhe-eläkkeen kehittämiseen. Erilaisia näkökulmia aiheeseen tuovat maaliskuussa 2014 Eläketurvakeskuksessa järjestetyssä perhe-eläkeseminaarissa puhuneet kommentoijat.

Työeläkejärjestelmän perhe-eläkkeen tavoitteena on pidetty perheen talouden sopeuttamista kuoleman seurauksena muuttuneisiin olosuhteisiin ja toimeentulotason kohtuullista säilyttämistä perheen huoltajan kuoleman jälkeen. Ensisijaisena on pidetty alaikäisten lasten toimeentulon turvaamista.

Yhteiskunta on kuitenkin muuttunut ja voidaan pohtia perhe-eläkkeen toimivuutta nykymaailmassa. Perherakenteiden muuttuminen ja avoliittojen yleistyminen, naisten ja miesten tasaveroinen osallistuminen työelämään sekä elinajan piteneminen vaikuttavat myös perhe-eläkkeeseen. Raportti käsittelee myös leskeneläkkeen kohdentumiseen, kannustinvaikutuksiin ja kustannusten kohdentumiseen liittyviä ongelmia.

Raportissa on hahmoteltu erilaisia perhe-eläkkeen kehittämismalleja. Vaihtoehtoina on tuotu esille esimerkiksi määräaikainen leskeneläke sekä pienempiä korjauksia nykyiseen perhe-eläkkeeseen. Myös joissain maissa käytössä olevia puolisoitten työeläkeoikeuden jakamista ja yhteisannuiteettia on käsitelty.

Oman näkökulmansa perhe-eläkkeeseen tuovat kommenttipuheenvuoroissaan Jyri Liukko (Eläketurvakeskus), Elina Ahola, Laura Kalliomaa-Puha ja Karoliina Koskenvuori (Kela), Reija Lilja (Palkansaajien tutkimuslaitos) sekä Jaakko Klander (Ilmarinen).

ABSTRACT

This report presents different views on the current status and the developmental potential of the survivors' pension. The report reviews a number of features relating to the survivors' pension: its purpose, the impact of social changes on this pension type, survivors' pensions elsewhere in Europe, problematics relating to the survivors' pension and some alternative ways in which this pension type could be improved. Different views on these subjects were presented in commentaries at a seminar on the survivors' pension held at the Finnish Centre for Pensions in March 2014.

In general, the survivors' pension of the earnings-related pension system has been considered a means to adjust the family's economy to changes in circumstances resulting from the death of the family's breadwinner and to ensure that the family maintains a reasonable livelihood. The primary goal has been to secure the livelihood of under-aged children.

However, society has changed and we should consider how well survivors' pensions function in our world of today. Survivors' pensions are also affected by changes in family structures and the fact that domestic partnerships are becoming increasingly common, by men and women participating equally in working life, and by an increasing longevity. Furthermore, this report discusses problems relating to the allocation and incentive effects of the surviving spouse's pension, as well as to the allocation of costs.

The report outlines different directions in which the survivors' pension could be developed. The presented alternatives include, among others, a fixed-term surviving spouse's pension as well as minor adjustments to the current survivors' pension. Splitting the pension entitlements between spouses and joint annuities used in some countries have also been examined.

Different views on survivors' pensions are presented in commentaries by Jyri Liukko (Finnish Centre for Pensions), Elina Ahola, Laura Kalliomaa-Puha and Karoliina Koskenvuo (Kela), Reija Lilja (The Labour Institute for Economic Research) and Jaakko Kiander (Ilmarinen).

TIIVISTELMÄ

Raportti perustuu Eläketurvakeskuksen maaliskuussa 2014 järjestämän seminaarin puheenvuoroihin. Tarkoituksena on tuoda esille erilaisia näkemyksiä perhe-eläkkeen nykytilanteesta ja kehittämismahdollisuuksista.

Raportti jakautuu kahteen osaan. Osassa 1 on tarkasteltu perhe-eläkkeen tarkoitusta, siihen vaikuttavia muutossuuntauksia, perhe-eläkettä muualla Euroopassa sekä perhe-eläkkeen ongelmakohtia. Osan lopussa on hahmoteltu keskustelun pohjaksi erilaisia vaihtoehtoja perhe-eläkkeen kehittämiseen. Osan 1 luvut perustuvat Eläketurvakeskuksessa työeläkkeiden neuvotteluryhmälle tehtyihin selvityksiin vuosina 2013–2014. Osassa 2 näkemyksiään perhe-eläkkeeseen ja kehittämismalleihin esittävät Eläketurvakeskuksessa järjestetyssä seminaarissa puhuneet kommentoijat.

Ensimmäisen osan luvussa 2 *Perhe-eläkkeen tarkoitus* pohditaan perhe-eläkkeen tavoitteita vuoden 1990 perhe-eläkeuudistukseen laaditun hallituksen esityksen perustelujen pohjalta. Perhe-eläkkeen tavoitteena on pidetty perheen talouden sopeuttamista kuoleman seurauksena muuttuneisiin olosuhteisiin ja toimeentulotason kohtuullista säilyttämistä perheen huoltajan kuoleman jälkeen. Ensisijaisena on pidetty alaikäisten lasten toimeentulon turvaamista.

Työeläkejärjestelmän leskeneläke pyrkii korvaamaan edunjättäjän tulojen poisjäämisestä aiheutuvaa tulon alenemaa ottaen huomioon jäljelle jäävät tulontarvitsijat. Leskeneläke nykyisessä muodossaan perustuu kotitalouden kulutusyksikköajatteluun. Leskeneläkkeen vähentäminen lesken omien eläketulojen mukaan toteuttaa tavoitetta kannustaa työikäisen lesken työskentelyä.

Luvussa 3 *Lesken käsite, leskeneläkkeen kohdentuminen ja leskeneläkkeen merkitys* tulee esille, että kaikista leskistä 86 prosenttia on leskeneläkkeeseen oikeutettuja ja 74 prosenttia saa leskeneläkettä edes vähän. Valtaosa leskistä on eläkkeellä olevia, yli 65-vuotiaita, yksin asuvia naisia. Lapsiperheiden osuus kaikista leskistä on neljä prosenttia.

Leskeneläkkeen merkitystä toimeentuloon kokonaisuudessaan voidaan arvioida vertaamalla leskeneläkettä saavien ja muiden leskien ekvivalenttituloja. Leskeneläke näyttää tasaavan ryhmien sisäisiä toimeentuloeroja. Leskeneläkkeen merkitystä kuvaa myös leskeneläkkeen ”korvaussuhde” eli se, kuinka suuren osan edunjättäjän tuloista leskeneläke korvaa. Yksittäisistä ryhmistä naisten, eläkkeellä olevien ja 60 vuotta täyttäneiden korvaussuhde on korkeampi kuin miesten, työssä olevien ja alle 60-vuotiaiden. Korkea leskeneläkkeen korvaussuhde tai korkea

tulotaso voi vähentää halukkuutta jatkaa työtekoa. Systemaattista negatiivista yhteyttä korkean korvaussuhteen tai tulotason ja työntarjonnan vähentämisen välillä ei vaikuttaisi olevan.

Luvussa 4 *Perhe-eläkkeeseen vaikuttavat muutossuuntauokset* pohditaan perherakenteiden muutosta ja tulevaisuutta, naisten työuria ja eläketurvaa, sosiaalivakuutusajattelun muutosta sekä eliniän pitenemistä.

Avoliittojen osuus kaikista perheistä on kasvanut ja vuonna 2012 avopareista 37 prosentilla oli lapsia. Tutkimus perherakenteiden tulevasta muutoksesta ennustaa, että eliniän pidentyessä ja naisten ja miesten elinajanodotteiden eron supistuessa leskien lukumäärä hieman kasvaa, mutta leskien suhteellinen osuus 75 vuotta täyttäneistä supistuu huomattavasti ja leskeneläkkeiden suhteellinen merkitys pienenee.

Suomessa miehet ja naiset osallistuvat nykyisin ansiotyöhön lähes yhtä aktiivisesti. Naisten työhön osallistuminen on miehiä vähäisempää siinä iässä, jolloin lapsia tyypillisesti hankitaan. Suomessa lastenhoidon kompensoiminen eläketurvassa on kansainvälisesti verrattuna melko matalalla tasolla.

Leskeneläkkeiden kesto on muun muassa eliniän pidentymisen myötä noussut huomattavasti. Keskimääräinen kesto on kahdenkymmenen vuoden aikana kasvanut 10,4 vuodesta 16,7 vuoteen. Pitkään maksettavien leskeneläkkeiden määrä on moninkertaistunut.

Luku 5 *Perhe-eläkkeet ja eläkkeen karttuminen hoiva-ajalta Keski- ja Pohjois-Euroopan maissa* tarkastelee perhe-eläketurvaa muualla. Leskeneläkkeiden saantiehtoja on vertailumaissa viimeisten vuosikymmenten aikana useimmiten kiristetty ja maksamisaikoja rajoitettu. Tanskassa on luovuttu lakisääteisestä perhe-eläkejärjestelmästä ja Ruotsissa maksuaika on rajoitettu enimmillään vuoden mittaiseksi. Lapseneläkettä maksetaan vertailumaissa alle 18–21-vuotiaille lapsille. Joissain maissa lapseneläkettä voidaan maksaa myös tätä vanhemmalle, täysipäiväisesti opiskelevalle lapselle.

Eläke voidaan jakaa puolisoitten kesken erityisesti Keski-Euroopan maissa. Pääsääntöisesti avioliiton aikana karttunut eläketurva jaetaan tasan puolisoitten kesken joko avioerotilanteessa tai mahdollisesti myös avioliiton aikana. Pohjoismaissa eläkeoikeuksia on lakisääteisissä järjestelmissä mahdollista jakaa vain Ruotsin rahastoeläkejärjestelmässä.

Luku 6 *Perhe-eläkkeen ongelmakohtia* nostaa esille leskeneläkkeen kohdentumiseen, kannustinvaikutuksiin ja kustannusten kohdentumiseen liittyviä ongelmia. Leskeneläketurvan kohdentumisen oikeudenmukaisuutta pohdittaessa tulisi miettiä avoparien asemaa, myös muiden yksinasuvien kuin leskien köyhyyt-

tä, leskeneläkeoikeuden säilymistä uudelleen avioiduttaessa sekä eronneen puolison eläkettä.

Luvussa 7 *Kehittämismalleja perhe-eläkkeen pohjalta* on esitetty vaihtoehto määräaikaisesta leskeneläkkeestä sekä nykymallin pienempiä korjauksia, kuten lapseneläkkeen pääteian korottaminen ja työikäisen lesken leskeneläkkeen määrätymisen muuttaminen.

Jos perhe-eläkettä maksettaisiin vain lapsille, antaisivat leskeneläkkeistä aiheutuvat säästöt mahdollisuuden korottaa lapseneläkkeen tasoa ja mahdollisesti myös sen kestoa. Myös leskeneläke voisi olla määräaikainen siten, että leskelle maksettaisiin vähentämätöntä leskeneläkettä esimerkiksi vuoden ajan, vaikka alaikäisiä lapsia ei olisi.

Luvussa 8 *Kehittämismallina puolisoitten työeläkeoikeuden jakaminen* käydään läpi aiemmat selvitykset eläkeoikeuden jakamisesta ja pohditaan eläkeoikeuden omaisuuden suojaa, jakamiseen liittyviä kysymyksiä sekä mahdollisia toteuttamismalleja.

Mahdollisuus eläkeoikeuden jakamiseen lisäisi valinnanmahdollisuuksia eläkejärjestelmässä. Toisaalta se monimutkaistaisi työeläkejärjestelmää. Myös yhteensovittaminen kansaneläkejärjestelmän etuuksien kanssa olisi ratkaistava. Jäsen on kohteena voisi todennäköisesti olla vain se osa toisen puolison eläkkeestä, joka karttuu avioliiton tai muun sovittavan jakson aikana.

Luvussa 9 *Kehittämismallina yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke* kuvataan kaksi erilaista menetelmää yhteiseläkkeen suuruuden aktuaariseen laskemiseen: TyEL-järjestelmän voimassa olevien laskuperusteiden mukainen sekä vuosina 2007–2011 toteutuneiden kuolemanvaaralukujen mukainen. Lisäksi tarkastellaan muissa maissa voimassa olevia yhteiseläkejärjestelyitä.

Yhteisannuiteettijärjestelmässä vakuutetulle annetaan mahdollisuus ”ostaa” puolisolleen leskeneläketurvaa pienentämällä omaa eläkettään. Tavallisesti vain osa vakuutetun vanhuuseläkkeestä voidaan muuntaa yhteiseläkkeeksi. Puhtaaseen yhteisannuiteettijärjestelmään siirtyminen siirtäisi leskeneläkkeiden rahoitustaakan kaikilta työeläkemaksuja maksavilta niille pariskunnille, jotka etuutta käyttävät.

Raportin osassa 2, luvussa 10 *Perhe-eläke ja sosiaalivakuutus* Jyri Liukko tuo käsitteellistä näkökulmaa sekä ajallista perspektiiviä perhe-eläkekeskusteluun. Liukko tarkastelee kommenttipuheenvuorossaan perhe-eläkettä osana sosiaalivakuutusta, perhe-eläkkeen ja henkivakuutuksen suhdetta sekä muutamia perhe-eläkkeen kehittämisvaihtoehtoja.

Liukon mukaan työeläkejärjestelmän perhe-eläkettä on mahdollista kehittää osana sosiaalivakuutusta nykyistä toimivammaksi pienilläkin muutoksilla. Etuu-

den määräytymissääntöjä uudistamalla järjestelmää voidaan kehittää oikeudenmukaisempaan ja kustannuksia säästävään suuntaan. Ei myöskään ole välttämättöntä pitäytyä tiukasti tietyssä vakuutusperiaatteessa, vaan asiaa kannattaa katsoa pragmaattisesta näkökulmasta ja miettiä, miten perhe-eläkkeestä saadaan mahdollisimman toimiva, sosiaalisesti oikeudenmukainen ja kustannustehokas.

Luvussa 11 *Perhe-eläkkeiden mahdollisten uudistamisvaihtoehtojen hyvinvointivaikutukset* Karoliina Koskenvuo, Elina Ahola ja Laura Kalliomaa-Puha tarkastelevat perhe-eläkkeen kehittämismahdollisuuksia Kelan näkökulmasta. He toteavat, että puolison tai huoltajan kuolemalla on usein pitkäaikaisia vaikutuksia perheenjäsenten hyvinvointiin sekä erilaisen tuen ja turvan tarpeeseen.

Tilastojen perusteella selviää, että Kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavilla sairauspäivärahojen, työttömyysturvaetuuksien ja eläkkeensaajan asumistuen saaminen oli yleisempää muuhun väestöön verrattuna, toisin kuin työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavilla. Työeläkejärjestelmän leskeneläkettä saavista 0,5 prosenttia sai vuoden 2012 lopussa takuueläkettä, kun saajia muusta väestöstä oli 10 prosenttia.

Esimerkkilaskelmien perusteella perhe-eläkkeen poisto johtaisi muiden etuuksien määrän lisääntymiseen ja tulot myös pienenisivät huomattavasti. SISU-mikrosimulointimallilla arvioiden kansaneläkejärjestelmän perhe-eläkkeen poisto säästäisi yli 30 miljoonaa euroa, mutta muiden etuuksien tarve lisääntyisi, verkertymä vähenisi ja köyhyysriski lisääntyisi. Jos työeläkejärjestelmän leskeneläkkeeseen kohdistuisi merkittäviä muutoksia (esimerkiksi poisto tai määräaikaistaminen), takuueläkettä saavien määrä kasvaisi merkittävästi.

Perhe-eläkkeen kehittämistä mietittäessä voisi lapseneläkkeen pääteikää korottaa kansaneläkejärjestelmän mukaiseksi. Olisi myös yksinkertaisempaa kohdentaa etuuksia selkeämmin lapselle. Avo- ja avioperheitä tulisi kohdella samalla tavalla ja nuorena leskeksi jääneille tulisi luoda mahdollisuuksia työurasuunnitteluun. Eläketurvaa voitaisiin kehittää entistä yksilöllisempään suuntaan lisäämällä valinnanmahdollisuuksia.

Luvussa 12 *Taloustutkijan näkökulma perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin* Reija Lilja käsittelee leskeneläkkeisiin liittyviä työn tarjonnan kannustimia ja käyttäytymisvaikutuksia sekä perhe-eläkkeiden toimivuutta tuloriskien tasaajana ja vakuutuksena.

Liljan mukaan suomalainen perhe-eläkejärjestelmä ei ole kestävällä pohjalla. Hän toteaa, että perhe-eläkejärjestelmämme poikkeaa pohjoismaisesta sosiaaliturva-ajattelusta ja on elinikäisine etuineen kallis. Leskeneläke korvaa pienempituloisen puolison työuran katkoksesta johtuvia työeläkemenetyksiä ja heikentää si-

ten työn tarjonnan kannustimia. Liljan mukaan tilastoista voidaan myös havaita, että perhe-eläkejärjestelmän ohjausvaikutuksia käyttäytymiseen esiintyy.

Lilja toteaa, että perhe-eläkkeet näyttävät ohjautuvan niille kotitalouksille, joilla työ- ja omaisuustulojen vaihteluun liittyvät tuloriskit ovat keskimääräistä matalammat. Tämän takia nykymuotoisen perhe-eläkejärjestelmän toimivuuteen osana sosiaalista tulonsiirtojärjestelmää tulisi suhtautua kriittisesti. Lilja näkee ongelmallisena myös sen, että perhe-eläkevakuutuksen piiriin päässeet henkilöt eivät kannaa suoraa henkilökohtaista taloudellista vastuuta perheen sisäiseen työnjakoon liittyvistä ratkaisuistaan, vaan niistä maksavat kaikki työeläkemaksujen maksajat.

Luvussa 13 *Tarvitaanko enää perhe-eläkkeitä? Periaatteellista pohdintaa* Jaakko Kiander käy läpi perhe-eläkkeen tarkoitusta sekä merkitystä lesken elintasolle. Työeläketurvaa on rakennettu ajatukselle, että elintaso ei romahtaisi silloin kun sosiaalinen riski, eli työkyvyttömyys, läheisen kuolema tai pitkäikäisyys, toteutuu. Leskeneläke voidaan nähdä yrityksenä säilyttää lesken ekvivalenttitulotaso ennallaan puolison kuollessa.

Kianderin mukaan tulotasovakuutukselle on yhä tarvetta. Ilman leskeneläkettä tai vastaavaa vakuutusta lesken elintaso voi romahtaa suurituloisemman puolison kuollessa. Ilman leskeneläkettä eläkeläisten köyhyysriski olisi nykyistä suurempi. Leskeneläke mahdollistaa jossain määrin myös entisen elintason jatkumisen puolison kuoltua ja siten esimerkiksi asunnon säilyttämisen.

Kollektiivinen perhe-eläke on tukea perheille, koska myös perheettömät osallistuvat kustannuksiin. Eläkejärjestelmä on linkki sukupolvien välillä ja eläkejärjestelmän samoin kuin koko yhteiskunnan kannattaa edistää perheitä ja syntyvyyttä.

KIRJOITTAJAT

Elina Ahola, tutkija, Kansaneläkelaitos

Marjukka Hietaniemi, kehityspäällikkö, Eläketurvakeskus

Laura Kalliomaa-Puha, ryhmäpäällikkö, Kansaneläkelaitos

Jaakko Kiander, johtaja, Ilmarinen

Karoliina Koskenvuo, erikoistutkija, Kansaneläkelaitos

Reija Lilja, tutkimusjohtaja, Palkansaajien tutkimuslaitos

Jyri Liukko, erikoistutkija, Eläketurvakeskus

Antti Mielonen, erityisasiantuntija, Eläketurvakeskus

Juha Rantala, ekonomisti, Eläketurvakeskus

Kaarlo Reipas, matemaatikko, Eläketurvakeskus

Mika Vidlund, yhteyspäällikkö, Eläketurvakeskus

SISÄLTÖ

OSA I

PERHE-ELÄKKEEN NYKYTILA JA KEHITTÄMISVAIHTOEHDOT

1 Taustaa	17
2 Perhe-eläkkeen tarkoitus	19
<i>Marjukka Hietaniemi</i>	
2.1 Perheen tulotason sopeuttaminen kuoleman jälkeiseen tilanteeseen.....	19
2.2 Lesken toimeentulon täydentäminen	21
2.3 Ansiotyöhön kannustamisen periaate.....	22
2.4 Lasten elatuksen turvaaminen.....	24
Lähteet	26
3 Lesken käsite, leskeneläkkeen kohdentuminen ja leskeneläkkeen merkitys	27
<i>Marjukka Hietaniemi ja Juha Rantala</i>	
3.1 Leski, leskeneläkkeeseen oikeutettu ja leskeneläkkeen saaja.....	27
3.2 Leskeneläkkeen kohdentuminen ja merkitys toimeentuloon.....	28
3.3 Leskien profiili ja leskeneläkettä saavat.....	28
3.4 Leskeneläke toimeentulon kannalta	29
3.5 Työn jatkuminen leskeksi tulon jälkeen	34
4 Perhe-eläkkeeseen vaikuttavat muutossuuntaukset	37
<i>Marjukka Hietaniemi</i>	
4.1 Perherakenteen muutokset Suomessa.....	37
4.2 Suomen perherakenteet tulevaisuudessa.....	38
4.3 Naisten työurat	39
4.4 Naisten eläketurva ja lapsenhoidosta karttuva eläke.....	41
4.5 Sosiaalivakuutusajattelun muutos.....	42
4.6 Eliniän pidentyminen.....	43
Lähteet	44
5 Perhe-eläkkeet ja eläkkeen karttuminen hoiva-ajalta Keski- ja Pohjois-Euroopan maissa	45
<i>Antti Mielonen ja Mika Vidlund</i>	
5.1 Perhe-eläketurvasta yleisesti	45
5.2 Naisten työllisyydestä.....	46
5.3 Leskeneläkkeet lakisääteisissä järjestelmissä	48

5.4	Lapseneläkkeet	49
5.5	Eläkeoikeuden jakaminen	50
5.6	Eläkkeen karttumisen lastenhoidon ajalta	51
	Lähteet	53
6	Perhe-eläkkeen ongelmakohtia	55
	<i>Marjukka Hietaniemi</i>	
6.1	Leskeneläketurvan kohdentuminen	55
6.1.1	Avio-/avoliitto	55
6.1.2	Lesket/ muut yksinasuvat	56
6.1.3	Ei-lesket, joilla oikeus leskeneläkkeeseen	56
6.1.4	Eronneen puolison eläke	57
6.2	Leskeneläkkeen kannustinvaiikutukset	57
6.3	Perhe-eläkkeen kustannusten kohdentuminen	58
	Lähteet	60
7	Kehittämismalleja perhe-eläkkeen pohjalta	61
	<i>Marjukka Hietaniemi</i>	
7.1	Perhe-eläke määräaikaiseksi	61
7.1.1	Leskeneläke määrääjän?	62
7.1.2	Määräaikainen leskeneläke ja eläkeoikeuden jakaminen	62
7.1.3	Yhteenvedo	63
7.2	Nykymalliin pienempiä korjauksia	64
7.2.1	Lapseneläkkeen pääteiän korottaminen	64
7.2.2	Leskeneläkkeen vähentämiseen tarvittavat muutokset	65
7.2.3	Leskeneläkeoikeuteen liittyviä näkökohtia	65
7.3	Muita näkökohtia kehittämistyölle	66
	Lähteet	67
8	Kehittämismallina puolisoitten työeläkeoikeuden jakaminen	69
	<i>Marjukka Hietaniemi</i>	
8.1	Johdanto	69
8.2	Eläketurvakeskuksen aiempi selvitystyö eläkeoikeuksien jakamisesta	70
8.2.1	Perheenemäntien eläketurvaa selvittelleen työryhmän raportti vuonna 1977	70
8.2.2	Työeläkkeen jakaminen avioeron yhteydessä – muistio vuonna 1980	72
8.2.3	Perhe-eläkeuudistus vuonna 1990 ja muut työryhmät	73
8.2.4	Myöhempiä muistioita	73

8.3	Eläkeoikeuden omaisuuden suojasta	74
8.4	Työeläkeoikeuden jakamiseen liittyviä kysymyksiä	75
8.4.1	Perustuisiko jako vapaaehtoisuuteen vai olisiko se pakollinen?	76
8.4.2	Tehtäisiinkö jako vain avioerotapauksissa vai koskisiko jako kaikkia tilanteita, joissa puolisoista toinen on ”pakotettu” jättäytymään ansiotyön ulkopuolelle?	77
8.4.3	Tasajako vai jokin muu, esimerkiksi sopimuksen mukaan?.....	77
8.4.4	Tehtäisiinkö jako eläkeoikeutta ansaittaessa vai jälkikäteen sovitun tapahtuman ilmaantuessa?	78
8.5	Mahdollisia malleja	78
8.5.1	Eläkkeiden ositus avioliiton ajalta avioeron johdosta	79
8.5.2	Eläkkeiden ositus määrättyltä jaksolta	80
8.5.3	Karttumismalli	81
8.5.4	Vapaaehtoinen vakuutus lakisääteisessä järjestelmässä	82
8.6	Johtopäätöksiä.....	84
	Lähteet	86
9	Kehittämismallina yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke	87
	<i>Kaarlo Reipas, Antti Mielonen ja Mika Vidlund</i>	
9.1	Yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke.....	87
9.1.1	Kertoimen <i>k</i> laskenta ja arvot	87
9.1.2	Etukäteinen eläkeoikeuden muuntaminen	90
9.1.3	Esimerkkilaskelma	91
9.1.4	Yhteys muihin etuuksiin ja verotukseen	92
9.2	Yhteiseläkejärjestelmistä esimerkkimaissa.....	93
9.2.1	Ruotsi.....	93
9.2.2	Hollanti.....	96
9.2.3	Yhdysvallat.....	99
	Lähteet	102
 OSA II		
NÄKÖKULMIA PERHE-ELÄKKEESEEN JA SEN KEHITTÄMISTARPEISIIN		
10	Perhe-eläke ja sosiaalivakuutus	103
	<i>Jyri Liukko</i>	
10.1	Perhe-eläke osana sosiaalivakuutusta	103
10.2	Perhe-eläke ja henkivakuutus	105
	Lähteet.....	110

11 Perhe-eläkkeiden mahdollisten uudistamisvaihtoehtojen hyvinvointivaikutukset	111
<i>Karoliina Koskenvuo, Elina Ahola ja Laura Kallioma-Puha</i>	
11.1 Taustaa	111
11.2 Puolison tai huoltajan kuoleman merkitys hyvinvoinnille elämänkaaren näkökulmasta	112
11.3 Mitä perhe-eläkkeillä tavoitellaan?.....	112
11.4 Leskeneläkkeen saajille maksetut etuudet	116
11.5 Arvioita leskeneläkkeen poiston toimeentulo- ja etuusvaikutuksista	119
11.6 Johtopäätöksiä	122
Lähteet.....	125
12 Taloustutkijan näkökulma perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin	127
<i>Reija Lilja</i>	
12.1 Työeläkejärjestelmä on kokonaisuus	127
12.2 Leskeneläkkeisiin liittyvät työn tarjonnan kannustimet.....	127
12.3 Ohjaavatko leskeneläkkeet käyttäytymistä?.....	129
12.4 Perhe-eläkkeiden toimivuus tuloriskien tasaajana ja vakuutuksena	131
12.5 Suomalainen perhe-eläkejärjestelmä ei ole kestäväällä pohjalla	134
Lähteet.....	135
13 Tarvitaanko enää perhe-eläkkeitä? Periaatteellista pohdintaa	137
<i>Jaakko Kiander</i>	
13.1 Puolisoiden väliset tuloerot	138
13.2 Tarvitsevatko perheet sosiaalivakuutusta?	141
14 Lopuksi	143
Liite: Maakohtaiset kuvaukset perhe-eläketurvasta	145

OSA I

Perhe-eläkkeen nykytila ja kehittämisvaihtoehdot

1 Taustaa

Perhe-eläke on kuulunut olennaisena osana työeläketurvaan vuodesta 1967 alkaen. Perhe-eläke on toiminut työeläkejärjestelmässä nykyisessä muodossaan vuoden 1990 uudistuksesta lähtien. Vastikään julkistettu Katsaus perhe-eläkkeisiin (ETK:n raportteja 03/2013, toim. Mervi Takala) toi tarpeellista lisätietoa perhe-eläkkeen toiminnasta.

Perhe-eläkkeen tarpeeseen ja merkitykseen vaikuttavat useat asiat. Niin perherakenteen kuin eläketurvan ja työikäytymisenkin muutokset vaikuttavat perhe-eläkkeen tarpeeseen. Jokaisella on periaatteessa mahdollisuus omaan työuraan ja eläkekarttumaan, lapsenhoidosta karttuu eläkettä ja sukupuolten väliset erot työurien pituudessa supistuvat. Sukupuolten väliset erot omaeläkkeissä ovat hitaasti pienentyneet. Kansainvälisesti tarkasteltuna pysyvät leskeneläkkeet ovat käyneet harvinaisemmiksi.

Professori Nicholas Barr teki arvion Suomen eläkejärjestelmästä vuoden 2013 alussa. Itse perhe-eläkettä Barr ei asettanut kyseenalaiseksi, vaan totesi sen tärkeäksi elementiksi vanhempien ihmisten elintason säilyttämisessä. Hän totesi myös, että hyvin suunnitellussa järjestelmässä myös nuorten, erityisesti lasten, pitäisi olla turvattuja edunjättäjän kuoleman varalta. Barr esitti kuitenkin joitain perhe-eläkkeiden kehittämisaikatuksia, joita käsitellään jatkossa.

Tässä osassa tarkastellaan perhe-eläkkeen toimivuutta mahdollisten muutostarpeiden näkökulmasta. Aluksi tuodaan esille nykymuotoisen perhe-eläkkeen periaatteet hallituksen esitykseen (Hallituksen esitys Eduskunnalle perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistusta koskeviksi laeiksi, HE 173/89) kirjattujen perustelujen kautta ja näiden tavoitteiden toteutumista rekisteritietojen valossa. Luvussa 3 selvitetään leskien ja leskeneläkkeensaajien käsitteitä, lesken profiilia ja leskeneläkkeen kohdentumista ja tasoa. Perhe-eläkkeisiin vaikuttavia yhteiskunnan muutossuuntauksia tarkastellaan luvussa 4 ja perhe-eläkkeiden järjestämistavoista muissa maissa kerrotaan luvussa 5. Sen jälkeen tarkastellaan perhe-eläkkeen

ongelmakohtia. Lopuksi tarkastellaan erilaisia kehittämismalleja pohjautuen sekä nykyiseen perhe-eläkkeeseen että eläketurvan jakamisen periaatteeseen.

Marjukka Hietaniemi

2 Perhe-eläkkeen tarkoitus

Vuoden 1990 perhe-eläkemutoksen hallituksen esityksen (HE 173/1989) perusteluissa on todettu perhe-eläkkeen tarkoitus. Perusteluissa todetaan, että ”perhe-eläketurvan yleisenä tavoitteena voidaan pitää perheen talouden sopeuttamista kuoleman seurauksena muuttuneisiin olosuhteisiin. Tavoitteena on oltava perheen toimeentulotason kohtuullinen säilyminen perheen huoltajan kuoleman jälkeen. Perheen huoltajan kuoleman jälkeen tulisi aina turvata ensisijaisesti niiden alaikäisten lasten toimeentulo, joiden elatukseen edunjättäjä oli ennen kuolemaansa osallistunut tai oli velvollinen osallistumaan.”

Lesken tilanteesta esityksessä todetaan seuraavasti: ”Vaikka lesken toimeentulon tulisi pääasiallisesti perustua lesken omaan ansiotyöhön tai sen perusteella määräytyvään eläkkeeseen, perhe-eläkkeen tulee täydentää myös lesken toimeentuloa silloin, kun lesken omat eläketulot tai ansiotulot eivät riittävässä määrin turvaa toimeentuloa kuolemaa edeltäneeseen tilanteeseen verrattuna. Työkäisen lesken hakeutumista ansiotyöhön on kannustettava samalla kun turvataan perheen alaikäisten lasten elatus.”

Seuraavassa tarkastellaan miten yllä mainitut tavoitteet nykyisin toteutuvat ja mitä niiden toimivuudesta voidaan rekisteritietojen perusteella sanoa. Esitetty numeromateriaali perustuu ETK:n rekisteritietoihin ja laskelmiin sekä ETK:n perhe-eläkeraportin (Takala 2013) tausta-aineistoon. ETK:n rekisteritiedoissa on mukana perus- ja lisäturvan mukaiset eläkkeet.

2.1 Perheen tulotason sopeuttaminen kuoleman jälkeiseen tilanteeseen

Perheen huoltajan kuoleman jälkeen tarvitaan sopeutumisaikaa, jolloin perhe mukautuu kuoleman jälkeiseen taloudelliseen tilanteeseen. Tämä on nykyisten työeläkelakien mukaan hoidettu siten, että työiässä oleville leskille maksetaan täyttä lesken alkueläkettä (puolet edunjättäjän eläkkeestä) puolen vuoden ajan edunjättäjän kuolemasta, jos alaikäisiä lapsia ei enää ole. Sen jälkeen leskeneläke soviteetaan yhteen lesken omien eläketulojen kanssa.

Sopeuttamisajatusta toteuttaa myös työeläkejärjestelmän perhe-eläkkeen maksaminen sekä lapsille että leskille vähentämättömänä niin kauan kunnes lapset ovat täysi-ikäisiä.

Kelan leskeneläkettä maksetaan myös alkueläkkeenä. Sitä maksetaan kuuden kuukauden ajan vakiosuuruisena. Sen jälkeen maksetaan tulosovitettua eläkettä, jossa otetaan huomioon työeläkepuolen perhe-eläke ja osa omista ansiotuloista. Kelan leskeneläkettä maksetaan enintään 65 vuoden ikään asti, jolloin leskellä on oikeus saada oma eläkkeensä. Lapseneläkettä maksetaan Kelasta täysi-ikäisyyteen asti ja opiskelevalle lapselle pidempäänkin.

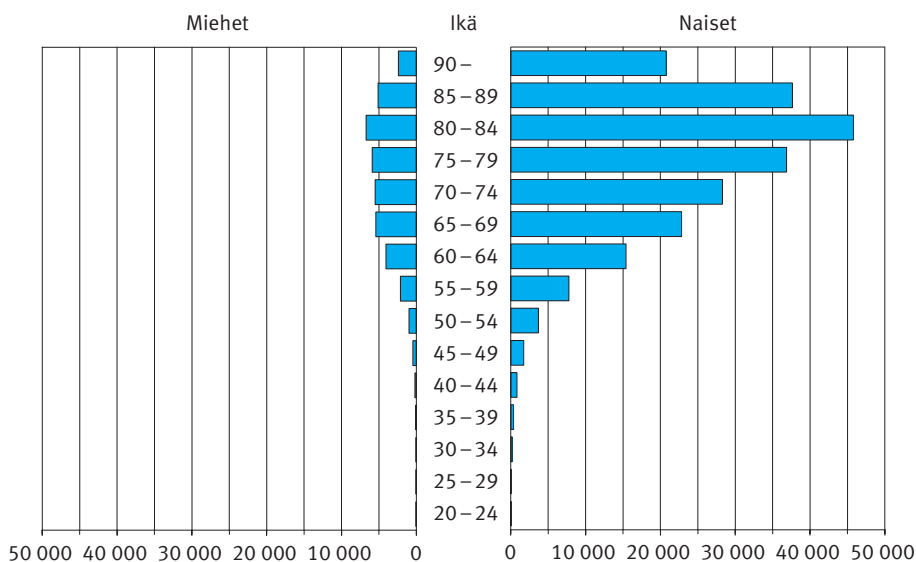
Eläkettä saavan tai 65 vuotta täyttäneen lesken ei katsota tarvitsevan sopeutumisaikaa, vaan työeläkelakien mukaista leskeneläkettä vähennetään heti perhe-eläkkeen alusta alkaen. Kelan leskeneläkettä ei makseta 65 vuotta täyttäneelle leskelle, koska leski voi saada oman kansaneläkkeensä.

Alkavista työeläkejärjestelmän leskeneläkkeistä noin kolmannes maksetaan alle 65-vuotiaille leskille ja loput sitä vanhemmille. Mediaanialkumisikä on 71 vuotta. Alle 65-vuotiaille mediaanialkumisikä on 46 vuotta ja 65 vuotta täyttäneillä 78 vuotta.

Leskeneläkkeensaajien ikäjakaumaa havainnollistaa kuvio 2.1. Leskeneläkkeensaajien mediaani-ikä on 77 vuotta. Alle 65-vuotiaille se on 55 vuotta ja 65 vuotta täyttäneillä 80 vuotta.

Kuvio 2.1.

Leskeneläkettä saaneet 31.12.2012.

2.2 Lesken toimeentulon täydentäminen

Hallituksen esityksen perusteluissa todetaan, että perhe-eläkkeen tulee täydentää myös lesken toimeentuloa silloin, kun lesken omat eläketulot tai ansiotulot eivät riittävässä määrin turvaa toimeentuloa kuolemaa edeltäneeseen tilanteeseen verrattuna. Pääasiallisen toimeentulon lähteen ajateltiin olevan lesken omaan työuraan perustuva eläke. Leskeneläkettä voivat saada vain avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa edunjättäjän kanssa olleet henkilöt.

Työeläkejärjestelmän leskeneläke on enintään puolet edunjättäjän eläkkeestä. Leskeneläkettä vähennetään lesken oman eläketulon mukaan

- heti, jos leski on eläkkeellä tai 65 vuotta täyttänyt
- kun nuorin lapsi täyttää 18 tai
- kuuden kuukauden vähentämättömän alkueläkkeen jälkeen.

Työikäiselle leskelle lasketaan oma laskennallinen työkyvyttömyyseläke, johon edunjättäjän eläkettä leskeneläkettä vähennettäessä verrataan. Jos leski on jo eläkkeellä, käytetään lesken omaa eläkettä.

Jos alaikäisiä lapsia ei ole, on mahdollista, että leskeneläke määrätään sellaisen tulon mukaan, jota leski todellisuudessa saa, eikä laskennallisen leskeneläkkeen mukaan. Jos tosiasiallinen tulo (ansiotuloista 60 prosenttia huomioon ottaen) on 25 prosenttia pienempi kuin mitä lesken laskennallinen eläketulo olisi, voidaan leskeneläke määritellä tämän tosiasiallisen tulon mukaan (leskeneläkkeen vähentäminen erityistilanteissa).

Lesken toimeentulon turvaamista voidaan ajatella joko tilapäisenä tarpeena (kuoleman jälkeinen sopeuttaminen) tai pysyvänä (totutun toimeentulon tason säilyttäminen). Lesken työura on voinut jäädä puolison työuraa lyhyemmäksi, jos leski on hoitanut lapsia kotona tai puolison työura on ollut vaikeasti yhdistettävissä lesken omaan työuraan. Silloin pysyvän leskeneläkkeen voidaan ajatella olevan korvausta menetetyistä lesken omasta työeläkkeestä.

Työeläkejärjestelmän leskeneläke, jos sitä jää maksettavaksi, on lähtökohtaisesti tietyssä suhteessa edunjättäjän eläkkeeseen. Se pyrkii korvaamaan edunjättäjän tulojen poisjäämisestä aiheutuvaa tulon alenemaa ottaen huomioon jäljelle jäävät tulontarvitsijat. Leskeneläke sovitetaan yhteen lesken omien eläketulojen kanssa. Leskeneläke nykyisessä muodossaan perustuu kulutusyksikköajatteluun.

Esimerkki.

Avioparin miehen palkka on 3 250 euroa kuukaudessa ja vaimon siitä 80 prosenttia eli 2 600 euroa kuukaudessa. Miehen vanhuuseläke voisi olla 50 prosenttinen eli 1 625 euroa kuukaudessa ja naisella 2–3 lapsen hoidon tähden työuraan on jäänyt viiden vuoden katkos, joten eläke on vajaa 44 prosenttia palkasta eli 1 137,50 euroa kuukaudessa. Parisunnan vanhuuseläkkeet ovat yhteensä 2 762,50 euroa kuukaudessa.

Leskeneläkkeisiin sisältyvän kulutusyksikköajattelun mukaan yksinäiselle saman kulutustason toisi 1 841,67 euroa kuukaudessa (2 762,50 €/kk / 1,5). Vaimon kulutustaso pelkän 1 137,50 euron vanhuuseläkkeen varassa ilman leskeneläkettä alenisi leskeytyessä 38 prosentilla. Leskeneläke 575,50 euron suuruisena lieventää tätä alenemaa seitsemään prosenttiin. Jos mies jäisi leskeksi, hän saisi leskeneläkettä 88 euroa. Kummankin puolison kokonaistulot leskenä olisivat yhtä suuret.

Leskeneläke vuonna 2014 = $(0,5 \cdot \text{edunjättäjän eläke}) - 0,5 \cdot (\text{lesken oma eläke} - 675 \text{ €})$

Kulutusyksiköt:

1. aikuinen	1,0
2. aikuinen	0,5

	Tulot	Kulutusyksikköä kohden
Tulot ennen kuolemaa	2 762,50	1 841,67
Naislesken oma työeläke	1 137,50	1 137,50
Mieslesken oma työeläke	1 625,00	1 625,00
Naislesken oma ja leskeneläke	1 713,00	1 713,00
Mieslesken oma ja leskeneläke	1 713,00	1 713,00

Perhe-eläkkeessä ei ole euromääräistä kattoa. Näin se noudattaa samaa katottomuuden periaatetta kuin työeläketurva muutenkin. Työeläkkeen tarkoituksena on antaa eläketurvaa suhteessa omiin ja puolison ansiotuloihin.

Kansaneläke ja takuueläke takaavat tietyn absoluuttisen vähimmäistason 65 vuoden ikään tai oman eläkkeen alkamiseen asti. Takuueläkettä on vuosittain maksettu 1 200 henkilölle, eli 0,5 prosentille leskeneläkkeensaajista.

2.3 Ansiotyöhön kannustamisen periaate

Työeläkejärjestelmän leskeneläke on enintään puolet edunjättäjän eläkkeestä. Leskeneläkettä kuitenkin vähennetään lesken oman eläketulon mukaan (entinen eläkesovitus, nykyinen leskeneläkkeen vähentäminen). Tällä tavoin toteutuu hallituksen esityksessä todettu ansiotyöhön kannustaminen. Leskeneläkkeen

määrä on nolla, jos lesken oma työeläke ylittää vähentämisrajan määrällä (675 euroa vuonna 2014) edunjättäjän eläkkeen.

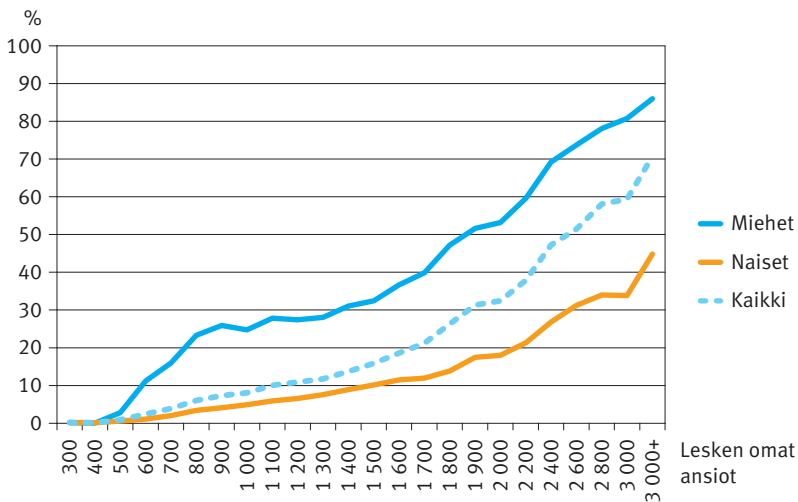
Jos kummankin eläketulot ovat yhtä suuret, leski saa leskeneläkkeen, joka on määrältään puolet vähentämisrajasta. Jos lesken oma eläke on alle vähentämisrajan, leskeneläke on puolet edunjättäjän eläkkeestä.

Ennen vuotta 1990 leskeneläkkeeseen oikeutetut naislesket saivat leskeneläkkeenä (kun lapsia ei enää ole edunsaajina) aina puolet edunjättäjän eläkkeestä omasta eläketasosta riippumatta. Jos kummallakin puolisoilla eläketaso on esimerkiksi 3 000 euroa kuukaudessa, sai naisleski ennen 1 500 euroa leskeneläkettä verrattuna nykyiseen runsaaseen 300 euroon. Miesleski ei saanut ennen uudistusta mitään, mutta nyt tuon saman 300 euroa kuukaudessa kuin naisleski.

Leskeneläkettä saavilla leskeneläkkeen osuus ekvivalentista bruttotulosta on noin neljäsos. Vaihtelu tulotason mukaan on vähäistä. Poikkeuksena on ylin tuloluokka, jossa perhe-eläkkeen osuus on 11 prosenttia. Myös alimmassa tuloluokassa perhe-eläkkeen osuus toimeentulosta, 22 prosenttia, on keskimääräistä matalampi. Euroina mitattuna suurituloisimmalla leskien kymmenyksellä on leskeneläkkeen absoluuttinen euromäärä odotetusti suurin. Leskeneläkkeen vähentäminen johtaa nolraeläkkeisiin sitä useammin, mitä suuremmat lesken omat tulot ovat.

Kuvio 2.2.

Eläkesovituksen/leskeneläkkeen vähentämisen nollassi viemät leskeneläkkeet osuutena kaikista leskeneläkkeistä, lesken omien ansioiden ja sukupuolen mukaan. 31.12.2013 voimassa olleet leskeneläkkeet.

Leskeneläkkeen vähentäminen voi teoriassa johtaa pienituloisilla puolisoilla myös ansiotyöhön kannustamattomuuteen, koska leskeneläkkeen määrä maksimituu silloin, kun tuloerot ovat suuret eli lesken oma työeläke pieni. Lisäämällä työn tarjontaansa perhe-eläkkeeseen oikeutetun henkilön työeläke kasvaa, mutta leskeneläke vähenee. Tämä vähentää työn tarjonnan kannustimia naimisissa oleville naisille.

Toisaalta leski voi myös saada leskeneläkettä suuremman kokoniseläkkeen tekemällä työtä ja ansaitsemalla omaa eläkettä. Jättäytymällä työmarkkinoiden ulkopuolelle lesken oma työeläke jää saamatta, eikä perhe-eläkekään ole taattu. Aina on olemassa avioeron riski, jolloin perhe-eläkeoikeus menetetään, jollei elatusapupöytä tehdä. Suomalaisista avioliitoista päättyy Väestöliiton mukaan eroon noin puolet (www.vaestoliitto.fi, 13.12.2013).

2.4 Lasten elatuksen turvaaminen

Työeläkejärjestelmästä maksetaan lapsille leskeneläkkeestä erillistä lapseneläkettä täysi-ikäisyyteen asti. Leskiedunsaajasta riippumatta lapset saavat tietyn osuuden edunjättäjän eläkkeestä. Edunsaajina olevien lasten lukumäärä vaikuttaa siihen kuinka suuren osan kukin lapsi saa. Yhden lapsen osuus on 4/12, kaksi lasta saa yhteensä 7/12, kolme lasta yhteensä 9/12 ja useampi yhteensä enintään 10/12 edunjättäjän eläkkeestä.

Avioliittoon perustuvassa lapsiperheessä perhe-eläkkeen kokonaismäärä on suurempi kuin avioliittoon perustuvissa, koska myös leskelle maksetaan vähentämätöntä leskeneläkettä. Yhteensä leskelle ja lapsille maksetaan täyttä edunjättäjän eläkettä, jos lapsia on vähintään kaksi.

Ennen vuotta 2007 täysorvoille myönnettiin vielä täysorvon lisänä 2/12 edunjättäjän eläkkeestä. Näitä täysorvon lisiä voi olla vielä maksussa.

Kela maksaa lapseneläkkeenä perusosaa ja tulojen mukaan määräytyvää täydennysosaa, jos työeläke jää matalaksi. Perusmäärä on vuonna 2014 suuruudeltaan 60,15 euroa kuukaudessa ja täydennysmäärä enintään 90,99 euroa kuukaudessa. Jos lapsi opiskelee päätoimisesti, maksetaan lapselle perusmäärää 21 vuoden ikään asti.

Taulukko 2.1.

Kelan 18 vuotta täyttäneet lapseneläkkeensaajat vuoden 2013 lopussa.

Ikä	Henkilöitä
18	1 994
19	926
20	656
21	61
Yhteensä	3 637

Lähde: Kela.

Lähteet

ETK:n tilastot ja rekisterit (Nyman, H., Salonen, J, Lampi, J.)

HE 173/89. Hallituksen esitys Eduskunnalle perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistusta koskeviksi laeiksi.

Takala, M. (toim.) (2013) Katsaus perhe-eläkkeeseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 3/2013. Tampere 2013.

www.vaestoliitto.fi

Marjukka Hietaniemi ja Juha Rantala

3 Lesken käsite, leskeneläkkeen kohdentuminen ja leskeneläkkeen merkitys

3.1 Leski, leskeneläkkeeseen oikeutettu ja leskeneläkkeen saaja

Lesken tai siihen rinnastettavia käsitteitä on useita. Siviilisäädyn perusteella henkilö on pelkistäen *leski*, jos hän avioliitosta leskeksi jäätyään ei ole mennyt uudelleen naimisiin. Perhe-eläkkeen näkökulmasta *leskeneläkkeeseen oikeutettu* tarkoittaa siviilisäädyltään leskeä, mutta myös uudelleen avioitunutta leskeä, jos uudelleen avioituminen on tapahtunut 50 ikävuoden täyttämisen jälkeen.

Kaikki siviilisäädyltään lesket eivät ole oikeutettuja leskeneläkkeeseen johdun siitä, että eläkeoikeutta ei ole avioliiton lyhyen keston, avioliiton korkean solmimisiän tai nuoren iän johdosta. Kaikki leskeneläkkeeseen oikeutetut eivät myöskään aina saa leskeneläkettä, koska lesken (tai uudelleen avioituneen lesken) omat tulot vaikuttavat lesken eläkkeen määrään. Leskeneläkkeeseen oikeutettuja, joille eläkettä maksetaan edes joitakin euroja, kutsutaan tässä *leskeneläkettä saaviksi*.

Taulukko 3.1 havainnollistaa edellä mainittuja käsitteitä ja niiden keskinäisiä suhteita vuonna 2008. Lukumäärät, kuten muut luvun tulokset, perustuvat Tilastokeskuksen väestörekisteristä poimittuun 10 prosentin edustavaan otokseen Suomessa asuvasta asuntokuntaväestöstä. Tarkastelun kohteena ovat yli 21-vuotiaat

Taulukko 3.1.

Lesket, leskeneläkkeeseen oikeutetut ja leskeneläkkeen saajat, vuoden 2008 lopussa.

Siviilisääty	Leskeneläkkeeseen oikeutetut			Ei leskeneläkeoikeutta	Yhteensä
	Leskeneläkettä saava	Ei leskeneläkettä saava	Yhteensä		
Leski	204 000	31 000	235 000	39 000	274 000
Ei-leski*	6 000	2 000	8 000		
Yhteensä	210 000	33 000	243 000		

* Leskeneläkkeeseen oikeutetut ei-lesket.

ja leskeneläkkeellä tarkoitetaan työeläkelakien mukaista leskeneläkettä¹. Lukumäärät on korotettu kokonaistasolle.

Leskeneläkkeeseen oikeutetut ovat lähes aina leskiä. Vuonna 2008 leskeneläkkeeseen oikeutettuja oli noin 243 000, joista leskiä oli yhteensä 235 000. Leskeneläkkeeseen oikeutetuista 97 prosenttia oli siten siviilisäädyltään leskiä. Osuus on sama, jos kohdejoukkona ovat leskeneläkettä saavat. Kaikista leskistä (yht. 274 000) leskeneläkkeeseen oikeutettuja oli puolestaan 86 prosenttia ja 74 prosenttia sai leskeneläkettä edes vähän.

3.2 Leskeneläkkeen kohdentuminen ja merkitys toimeentuloon

Leskeneläkkeen kohdentumista ja merkitystä toimeentuloon voidaan arvioida eri tavoin. Tässä luvussa leskeneläkkeen kohdentumista tarkastellaan profiloimalla lesket erityyppisiin väestöryhmiin. Leskeneläkkeen merkitystä arvioidaan sekä euromääräisesti että suhteessa lesken muuhun toimeentuloon ja suhteessa edunjättäjän ansio- ja eläketuloon. Luvun lopussa tarkastellaan myös missä määrin lesket jatkavat työntekoa leskeksi tulon jälkeen. Esitystavan yksinkertaistamiseksi tarkastelun kohteena ovat pelkästään lesket.

3.3 Leskien profiili ja leskeneläkettä saavat

Taulukossa 3.2 on esitetty leskien väestöllisiä piirteitä jaottelemalla lesket sen mukaan saavatko he leskeneläkettä vai ei. Valtaosa leskistä on eläkkeellä olevia, yli 65-vuotiaita, yksin asuvia tai naisia. Kussakin ryhmässä on noin 80 prosenttia kaikista leskistä. Yli puolet kuuluu kaikkiin edellä mainittuihin kategorioihin. Heistä leskeneläkettä saa 84 prosenttia.

Se, että naiset saavat leskeneläkettä useammin johtuu sukupuolten välisistä tuloeroista. Leskeneläkkeen yhteensovitusääntöjen vuoksi miesten joukossa on enemmän niitä, joilla ei ole oikeutta leskeneläkkeeseen. Nuoret ja ei-eläkkeellä olevat saavat myös harvemmin leskeneläkettä samoista syistä kuin miehet edellä. Suurituloiset saavat leskeneläkettä hieman harvemmin kuin keski- ja pienituloiset.

Asuntokunnan koon perusteella lähes 80 prosenttia leskistä elää yhden hengen taloudessa ja kahden hengen talouksissa 15 prosenttia. Kummassakin ryhmässä leskeneläkettä saavien osuus on 75 prosenttia. Lapsiperheiden osuus kaikista leskistä on neljä prosenttia. Heistä 71 prosenttia saa leskeneläkettä.

¹ Laskelmissa myös kansaneläkelakien mukainen leskeneläke sisältyy leskeneläkkeeseen, mutta esiteltävien tulosten kannalta tällä ei ole merkitystä.

Taulukko 3.2.*Leskien profiili leskeneläkeoikeuden ja leskeneläkkeen saamisen mukaan, 2008, %.*

	Leskeneläkkeeseen oikeutetut		Ei leskeneläkkeeseen oikeutetut	Ryhmän osuus leskistä, %
	Leskeneläkettä saavat	Ei leskeneläkettä saavat		
Kaikki	74	12	14	100
Miehet	38	26	36	18
Naiset	82	8	10	82
Työ	69	17	14	10
Työtön	61	17	22	1
Muu	61	16	24	1
Eläke	75	11	14	88
22–49 vuotta	53	19	27	3
50–59 vuotta	68	17	15	7
60–64 vuotta	72	19	10	8
65+	76	10	14	82
Yksi henkeä	75	11	14	78
Kaksi henkeä	74	11	15	15
Vähintään kolme	73	13	15	7
Lapsia (alle 18 v.)	71	15	14	4
Nainen, eläke, 65+, yksin	84	7	9	56
Tulotaso*				
Alin tulokymmenys	74	6	20	10
Alin tuloneljännes	76	8	16	25
Keskitulo	75	12	13	50
Ylin neljännes	71	14	14	25
Ylin tulokymmenys	68	17	15	10
Lukumäärä	204 000	31 000	39 000	274 000

* Tulotaso = Ekvivalenttirahatulo 2008, tuloluokat leskien tulojen perusteella. Ylin tuloprosentti ei mukana.

3.4 Leskeneläke toimeentulon kannalta

Taulukosta 3.3 käy ilmi leskeneläkkeen suuruus niiden leskien osalta, jotka ovat saaneet vähintään 250 euroa leskeneläkettä vuodessa vuonna 2008. Miehillä, eläkeläisillä ja yli 65-vuotiailla on keskimääräistä pienempi leskeneläke. Työikäisillä, työllisillä ja naisilla tilanne on päinvastoin. Yksin asuvien leskeneläke on jonkin verran suurempi kuin vähintään kahden hengen kotitalouksissa asuvien. Ero keskituloisten ja suurituloisten leskeneläkkeiden mediaaneissa on 1 100 euroa vuo-

nessa ja keski- ja pienituloisten välillä 3 300 euroa vuodessa. Tässä on muistettava, että suurituloiset eivät saa leskeneläkettä yhtä usein kuin pieni- ja keskituloiset.

Taulukko 3.3.

Keskimääräinen leskeneläke vuonna 2008 (mediaani, €/v 2008 rahassa) ja leskeneläkettä saavien osuus leskistä, %.

	Leskeneläkettä saavat, %	Mediaani, €/v.	Ryhmän osuus leskistä, %
Kaikki lesket	74	4 900	100
Miehet	38	2 500	18
Naiset	82	5 200	82
Työ	69	5 700	10
Työtön	61	6 100	1
Muu	60	7 200	1
Eläke	75	4 800	87
22–49 vuotta	53	5 400	2
50–59 vuotta	68	5 700	7
60–64 vuotta	72	5 900	8
65+	76	4 800	82
Yksi henkeä	75	5 100	78
Kaksi henkeä	74	4 700	15
Vähintään kolme	73	3 800	7
Lapsia (alle 18 v.)*	71	4 400	4
Tulotaso**			
Alin tulokymmenys	74	2 200	10
Alin tuloneljännes	76	2 900	25
Keskitulo	75	5 500	50
Ylin neljännes	71	6 500	25
Ylin tulokymmenys	68	6 600	10
Nainen, eläke, 65+, yksin	84	5 200	56
Lukumäärä	204 000		274 000

* Jos mukana lasten perhe-eläke, niin mediaani on 5100 euroa vuodessa.

** Tulotaso = Ekvivalenttirahtulo 2008, tuloluokat leskien tulojen perusteella. Ylin tuloprosentti ei mukana.

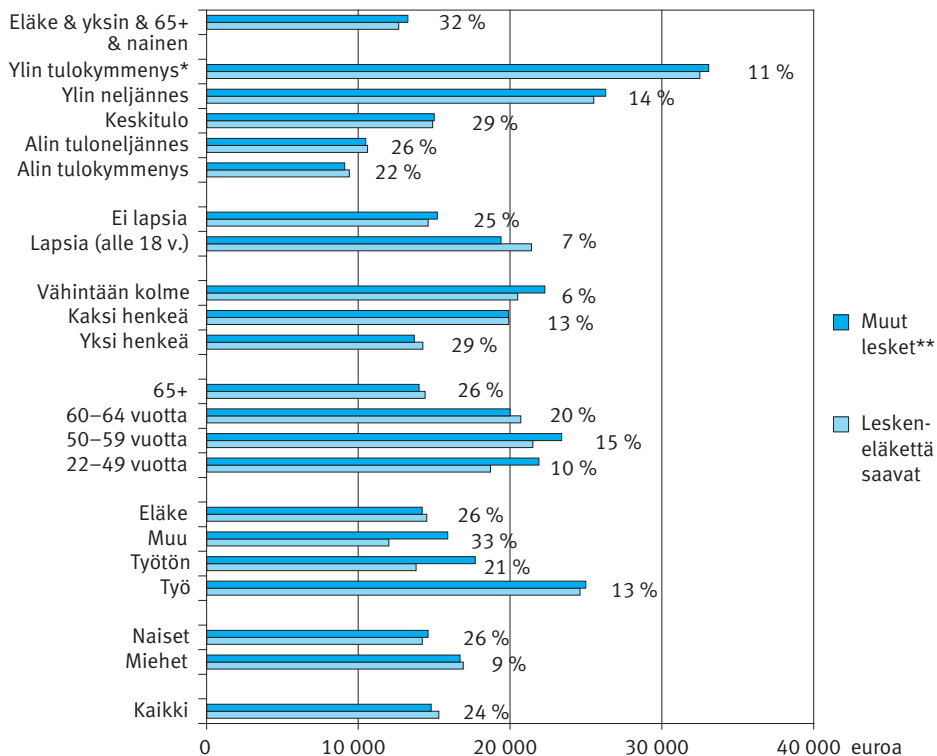
Leskeneläkkeen merkitystä kokonaistoimeentuloon arvioidaan ekvivalenttirahatulolla, joka ottaa huomioon henkilön kaikki tulot ja maksamat verot sekä muun perheen tulot ja perherakenteen. Kuviosta 3.1 on esitetty leskeneläkettä saavien leskien ja kaikkien muiden leskien keskimääräiset ekvivalenttirahatulot edel-

lä esitetyissä väestöryhmissä. Leskeneläke näyttää tasaavan ryhmien sisäisiä toimeentuloeroja, sillä kussakin ryhmässä ekvivalenttitulon mediaanit leskeneläkettä saavilla ja muilla leskillä ovat samaa suuruusluokkaa. Leskeneläkettä saavilla leskeneläkkeen osuus ekvivalentista bruttotulosta on noin neljännes (osuudet palkkien päässä). Osuus on keskimääräistä korkeampi eläkeläisillä, yksin asuvilla ja pienituloisilla.

Kuvio 3.1.

Leskeneläkettä saavien ja muiden leskien ekvivalenttirahatulo vuonna 2008, mediaani, €/v 2008 rahassa (leskeneläkkeen prosenttiosuus bruttotulosta palkkien päässä).

* Tulotaso = Ekvivalenttirahatulo 2008, tuloluokat leskien tulojen perusteella. Ylin tuloprosentti ei mukana.

** Muut lesket: Ei leskeneläkettä saavat + ei leskeneläkkeeseen oikeutett.

Leskeneläkkeen merkitystä kuvaa myös leskeneläkkeen ”korvaussuhde” eli se kuinka suuren osan edunjäntäjän ansio- tai eläketuloista leskeneläke korvaa. Kuviossa 3.2 ja taulukossa 3.4 korvaussuhde on laskettu vuonna 2005 leskeksi jääneille vertaamalla lesken saamaa leskeneläkettä vuonna 2007 lesken muiden per-

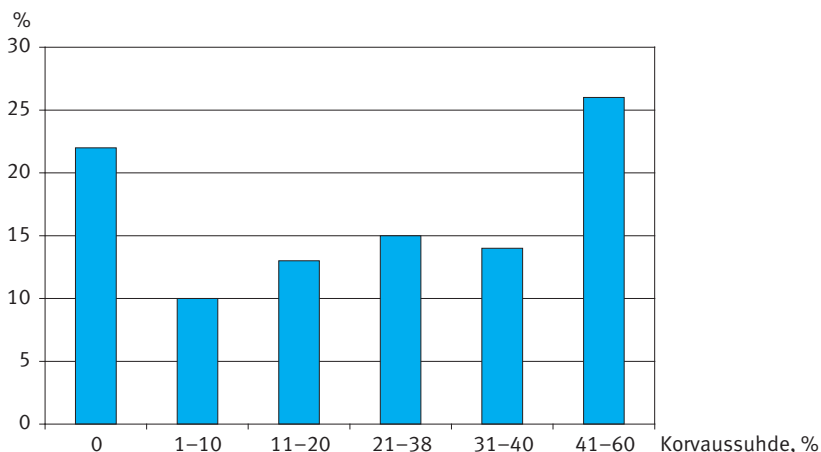
heenjäsenten ansio- ja eläketulon summaan vuonna 2004. Jos leski ei saa lainkaan leskeneläkettä, korvaussuhde on nolla. Korvaussuhde on suuntaa antava, sillä edesmenneen puolison lisäksi korvaussuhteen nimittäjä pitää sisällään muiden samassa asutokunnassa asuvien henkilöiden ansio- ja eläketulot. Korvaussuhteen osoittajaan eli leskeneläkkeen tasoon vaikuttaa puolestaan lesken mahdolliset lapset.

Runsas neljännes vuonna 2005 leskeksi jääneistä saa kahden vuoden päästä leskeksi jäämisestä leskeneläkettä, joka on 40–60 prosenttia muiden perheenjäsenten eli käytännössä edunjäntäjän kuolemaa edeltävistä tuloista. Hieman yli viidennes ei saa mitään johtuen joko siitä, että leskeneläke on eläketulojen vähennyksen vuoksi mennyt nolnaan tai siitä, että eläkeoikeutta ei ole. Yksittäisistä ryhmistä naisten, eläkkeellä olevien ja 60 vuotta täyttäneiden korvaussuhde on korkeampi kuin miesten, työssä olevien ja alle 60-vuotiaiden (taulukko 3.4)². Keskimääräistä pienempi korvaussuhde on nuorilla ja työssäkävillä. Tulotason perusteella keskituloisten ja alimpaan tuloryhmään kuuluvien korvaussuhde on korkeampi kuin ylimpään tuloryhmään kuuluvien.

Profiililtaan leskeksi jääneet eivät merkittävästi poikkea kaikista leskistä (vrt. jakso 3.3). Leskeksi jääneet ovat hieman nuorempia kuin kaikki lesket, mikä näkyy epäsuorasti myös työssäkäynnin ja lasten suuremman osuuden kautta.

Kuvio 3.2.

Vuonna 2005 leskeksi jääneiden leskeneläkkeen korvaussuhteen jakautuminen, % (= $100 \times \text{leskeneläke } 2007 / \text{puolison ja muiden perheenjäsenten ansio- ja eläketulot } 2004$).

² Myös työttömien korvaussuhde on korkea, mutta määrällisesti heitä on hyvin vähän.

Taulukko 3.4.

Vuonna 2005 leskeksi jääneiden leskeneläkkeen korvaussuhteiden jakautuminen eräissä väestöryhmissä, % (= 100 × leskeneläke 2007 / puolison ja muiden perheenjäsenten ansio- ja eläketulot 2004).

	Korvaussuhde, %						Ryhmän osuus leskistä, %
	0	1–10	11–20	21–30	31–40	40–60	
Kaikki	22	10	13	15	14	26	100
Miehet	53	14	11	10	8	5	27
Naiset	11	9	14	16	16	34	73
Työ -04	24	12	20	16	11	17	21
Työtön -04	22	7	10	15	7	39	3
Muu -04	38	5	14	19	0	24	2
Eläke -04	22	10	11	14	15	28	74
Työ -07	26	12	22	18	8	15	16
Työtön -07	17	13	13	17	4	38	2
Muu -07	43	0	14	21	7	14	1
Eläke -07	22	10	11	14	16	28	81
22–49 vuotta	39	17	17	15	0	11	4
50–59 vuotta	23	11	23	17	7	19	12
60–64 vuotta	20	9	12	17	14	28	11
65+	22	10	11	14	16	28	73
Yksi henkeä	20	7	12	15	19	27	79
Kaksi henkeä	21	11	11	14	14	30	13
Vähintään kolme	28	12	18	15	10	17	9
Lapsia (alle 18 v.)*	18	22	21	19	6	14	6
Tulotaso**							
Alin tuloneljännes -04	20	7	12	15	19	27	25
Keskitulo -04	21	11	11	14	14	30	50
Ylin neljännes -04	28	12	18	15	10	17	25
Alin tuloneljännes -07	17	12	15	15	17	26	25
Keskitulo -07	23	9	10	13	15	30	50
Ylin neljännes -07	27	12	17	16	9	18	25
Puoliso -04							
Työ	20	21	24	19	5	11	11
Työtön	50	0	10	10	0	30	2
Muu	50	6	13	6	6	19	1
Eläke	22	9	12	14	16	28	85
Lukumäärä, yhteensä							12 000

* Korvausprofiili ei muutu oleellisesti, vaikka lasten saama perhe-eläke olisi mukana.

** Tulotaso = Ekvivalenttirahatulo 2008, tuloluokat muodostettu leskien tulojen perusteella. Ylin tuloprosentti ei mukana.

3.5 Työn jatkuminen leskeksi tulon jälkeen

Korkea leskeneläkkeen ”korvaussuhde” ja/tai toimeentulon taso voivat vähentää lesken halukkuutta jatkaa työtekoa. Leskeneläkkeen tai tulotason merkitystä työn tarjontaan ei tässä arvioida, mutta seuraavat taulukot antavat osviittaa siitä, missä määrin ja minkä suuruisilla leskeneläkkeen ”korvaussuhteilla” tai tulotasoilla työteko on jatkunut leskeksi tulon jälkeen. Tarkastelun kohteena ovat vuonna 2005 leskeksi jääneet alle 65-vuotiaat, jotka ovat olleet työssä vuonna 2004 ja ovat elossa vuonna 2007.³ Taulukon 3.4 perusteella kaikista vuonna 2005 leskeksi jääneistä 21 prosenttia eli 2 500 henkeä oli työssä vuotta aikaisemmin. Kun kuolleisuus ja ikäehto otetaan huomioon, yllä olevat ehdot täyttäviä henkilöitä on yhteensä 2 400.

Taulukon 3.5 perusteella kaikista työssä olleista leskistä 72 prosenttia oli kahden vuoden kuluttua leskeksi jäämisen jälkeen edelleen työssä. Iän myötä osuus laskee selvästi. Alle 50-vuotiaiden ryhmässä 90 prosenttia leskeksi tulleista oli edelleen työssä, mutta vanhimmassa ikäryhmässä enää alle puolet. Määrällisesti työssä jatkajia on eniten 50–59-vuotiaiden joukossa.

Taulukko 3.5.

Vuonna 2005 leskeksi jääneiden työssäolo iän mukaan vuonna 2007, työssä vuonna 2004 olleet, alle 65-vuotiaat (ikä vuonna 2005).

	Työssä 2007, osuus 2004 työssä olleista, %	Työssä 2004, lkm
22–49 vuotta	90	500
50–59 vuotta	84	1 300
60–64 vuotta	44	600
Kaikki	72	2 400

Silmämääräisesti systemaattista negatiivista yhteyttä korkean korvaussuhteen tai tulotason ja työntarjonnan välillä ei ole (taulukot 3.6 ja 3.7). Esimerkiksi 22–49-vuotiaiden ja 50–59-vuotiaiden ikäryhmissä työtä jatkaneiden osuus on korkein silloin, kun korvaussuhteen arvo on pienin (nolla). Ikäryhmässä 60–64-vuotiaat tilanne on päinvastainen. Leskeyttä edeltäneen tulotason mukaan työssä jatkaneiden osuus näyttää puolestaan olevan ylimpään tuloneljännekseen kuuluneilla keskimääräistä matalampi (16 %) kuin keski- ja pienituloisilla alle

³ Vastaavia tarkasteluja ei havaintojen vähyiden vuoksi tehty työttömien ja muiden ei-eläkkeellä olevien ryhmille.

50-vuotiaiden ikäryhmässä, mutta keskimääräistä korkeampi (30 %) ikäryhmässä 50–59-vuotiaat.

Taulukko 3.6.

Työtä jatkaneet lesket iän ja leskeneläkkeen korvaussuhteen mukaan. Vuonna 2005 leskeksi tulleet, ehdolla työssä 2004 ja 2007, %.*

Ikä \ korvaus- suhde (%)	0	1–10	11–20	21–30	31–40	40–60	Työssä 2004 ja 2007, lkm
22–49 vuotta	39	14	18	16	2	11	400
50–59 vuotta	21	10	27	20	10	12	1 100
60–64 vuotta	19	11	11	19	11	30	300
Kaikki	24	12	20	16	11	17	1 800

* Alle 65-vuotiaat leskeksi tulleet, ikä vuonna 2005.

Taulukko 3.7.

Työtä jatkaneet lesket iän ja leskeyttä edeltävän tulotason mukaan. Vuonna 2005 leskeksi tulleet, ehdolla työssä 2004 ja 2007, %.*

Ikä \ tuloluokka	Alin tuloneljännes 25 %	Keskituloiset 50 %	Ylin tuloneljännes 25 %	Lkm
22–49 vuotta	25	59	16	400
50–59 vuotta	21	50	30	1 100
60–64 vuotta	22	52	26	300
Kaikki	22	52	26	1 800

* Tuloluokat vuoden 2004 ekvivalenttirahatulon mukaan. Ylin tuloprosentti ei mukana. Alle 65-vuotiaat leskeksi tulleet, ikä vuonna 2005.

Marjukka Hietaniemi

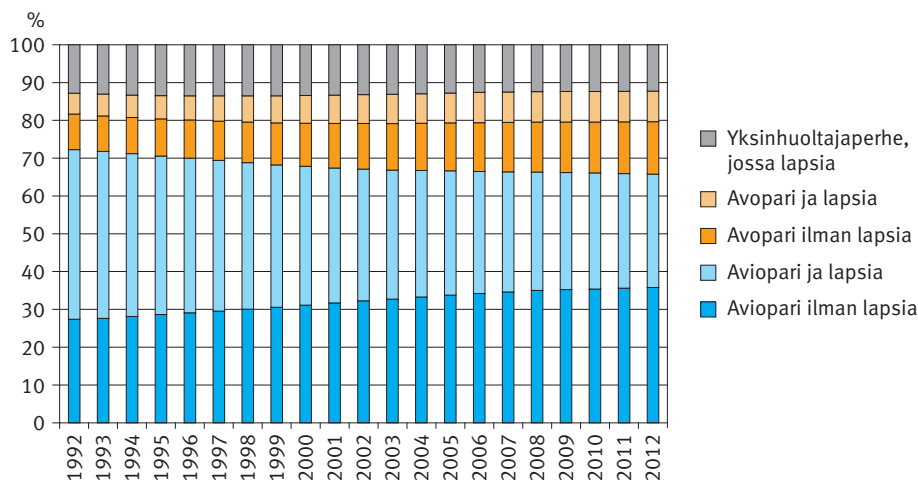
4 Perhe-eläkkeeseen vaikuttavat muutossuuntaukset

4.1 Perherakenteen muutokset Suomessa

Uusien avioliittojen määrä väheni 1970-luvulta 1990-luvulle asti (kuvio 4.1). Sen jälkeen avioliittoja on solmittu 25 000–30 000 vuodessa. Kaiken kaikkiaan vuoden 2012 lopussa naimisissa tai rekisteröidyssä parisuhteessa ja yhdessä asuvia oli vajaat miljoona paria.

Kuvio 4.1.

Perhetyypit 1992–2012.

Avoliittojen määrä on kasvanut 2000-luvulla noin 43 000 perheellä ja niiden osuus kaikista perheistä on lisääntynyt noin 19 prosentista 22 prosenttiin. Avoliittoja oli vuonna 2012 runsaat 321 000. Näistä 37 prosenttia oli avopareja, joilla oli lapsia. Suurin osa avoliitoista on lapsettomia pareja. Lapsia hankitaan yhä myöhemmin ja avioliitot solmitaan yhä vanhempana.

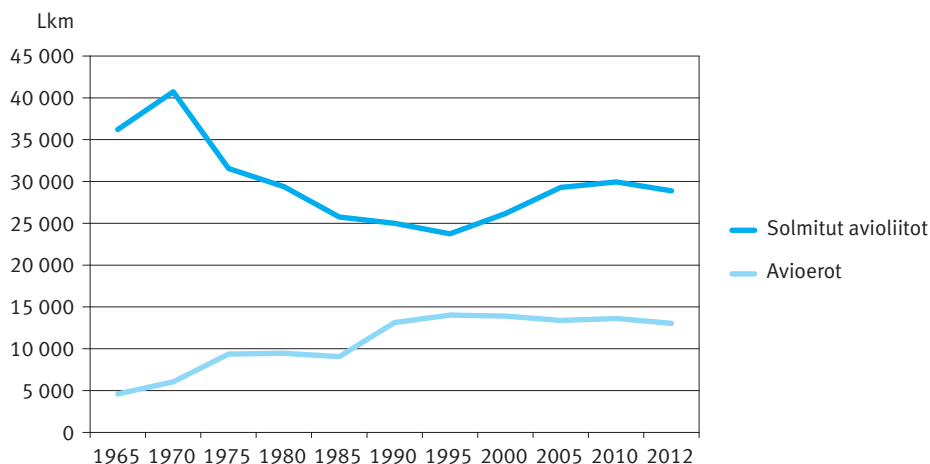
Myös avioerot vaikuttavat perhe-eläkkeen toimivuuteen. Lapset kasvattanut puoliso voi jäädä ilman perhe-eläkettä, jollei virallista elatusapusopimusta ole tehty. Entisen puolison leskeneläkkeitä on viime vuosikymmenen aikana alkanut työeläkejärjestelmässä vain 1–22 tapausta vuosittain. Perhe-eläkkeen voi saada

uusi puoliso, jolla ei ole lainkaan lapsia edunjättäjän kanssa tai huomattavasti lyhyempi yhteiselämä edunjättäjän kanssa.

Avioerojen määrä nousi 1970-luvulta 1990-luvulle ja on sen jälkeen pysynyt verraten tasaisena. 2000-luvulla avioeroja on ollut runsaat 13 000 vuosittain. Väestöliiton mukaan kokonaiseronneisuusluku on vaihdellut 47:n ja 51:n välillä vuodesta 1994 lähtien. Se tarkoittaa, että jollei avioerojen kehityksessä tapahdu merkittäviä muutoksia arviolta lähes puolet avioliitoista päättyy eroon. Kokonaiseronneisuusluku kertoo, kuinka moni avioliitto päättyy eroon, jos eronneisuus pysyttelee samalla tasolla kuin nykyään.

Kuvio 4.2.

Avioliitot ja avioerot 1965–2012.

4.2 Suomen perherakenteet tulevaisuudessa

Väestön siviilisäädyn mukaista jakaumaa tulevaisuudessa ovat tutkineet Kalogirou ja Murphy (2006). He ovat esittäneet Eurostatin vuoden 1999 väestöennusteisiin perustuvan ja demografista monitilamallia hyödyntävän projektion siviilisäätäjakaumasta EU-maissa vuonna 2031. Taulukko 4.1 perustuu mainittuun tutkimukseen.

Taulukko 4.1.

75 vuotta täyttäneet siviilisäädyn mukaan vuosina 2001 ja 2031.

	Miehet				Naiset			
	2001		2031		2001		2031	
	Lkm	%	Lkm	%	Lkm	%	Lkm	%
Naimaton	7 000	7	32 000	12	27 000	11	40 000	10
Naimisissa	68 000	64	162 000	59	47 000	20	141 000	34
Leski	26 000	24	37 000	14	145 000	62	148 000	36
Eronnut	5 000	5	42 000	15	16 000	7	81 000	20
Yhteensä	107 000	100	274 000	100	235 000	100	410 000	100

Huomattakoon, että laskelman lähtötiedot perustuvat yli 10 vuotta vanhaan aineistoon. Toiseksi se koskee 75 vuotta täyttäneitä. Näin varauksin voidaan kuitenkin tehdä joitakin päätelmiä kehityspiirteistä. Lähtökohtaisesti väestön eliniän pidentyminen johtaa siihen, että kaikissa kategorioissa on enemmän väestöä kuin tällä hetkellä. Suhteelliset osuudet kuitenkin muuttuvat.

1. Eronneiden määrät kasvavat huomattavasti. 75 vuotta täyttäneistä miehistä 15 prosenttia ja naisista 20 prosenttia on eronneita vuonna 2031.
2. Leskien lukumäärä (erityisesti miesleskien) jonkin verran kasvaa, mutta suhteellinen osuus 75 vuotta täyttäneistä supistuu rajusti, erityisesti naisten keskuudessa. Leskeneläkkeillä on kysyntää myös tulevaisuudessa, mutta niiden suhteellinen merkitys on nykyistä pienempi.
3. Miesten kuolevuuden pienentyessä naimisissa olevien määrät kasvavat huomattavasti ja naimisissa olevien naisten suhteellinen osuus kasvaa selvästi.
4. Kohtien 2 ja 3 keskeinen taustatekijä on naisten ja miesten eliniän odotteiden eron supistuminen.

4.3 Naisten työurat

1960-luvulta lähtien naisten työssäkäynti on voimakkaasti yleistynyt. Vuonna 1970 työvoiman ulkopuolella oli 22 prosenttia 15 vuotta täyttäneistä ei-eläkkeellä olleista naisista, vuonna 2000 enää viisi prosenttia. Miehistä työvoiman ulkopuolella oli kumpanakin vuonna vain muutama prosentti.

Suomessa miehet ja naiset osallistuvat nykyisin ansiotyöhön lähes yhtä aktiivisesti. Keskimäärin 76 prosenttia 15–64-vuotiaista miehistä vuonna 2012 lukeutui työvoimaan, kun naisilla vastaava osuus oli vajaat kolme prosenttiyksikköä

pienempi. Työllisyysasteissa miesten ja naisten ero oli vuonna 2012 vajaat kaksi prosenttiyksikköä. Ero selittyyne suurelta osin äitiys- ja lastenhoitoajoilla, sillä suurimmillaan ero miesten ja naisten työvoimaosuuksissa on juuri synnytyksikäisillä 25–29- ja 30–34-vuotiailla.

ETK:ssa on rekisteritietojen pohjalta selvitetty 50 vuotta täyttäneiden työuria tarkemmin (Järnefelt, Nivalainen, Salokangas & Uusitalo 2014). Erityisesti työntekijöiden ryhmässä naisten työurat ovat huomattavasti lyhyemmät kuin miesten. Ero on runsaat kolme vuotta. Alemmilla toimihenkilöillä sukupuolten välinen ero on pieni. Ylemmät toimihenkilömiehet tekevät runsaat puolitoistavuotta pidemmän työuran kuin ylemmät toimihenkilönaiset. Markku Nurmisen (2012) 2000–2010 työvoimatutkimusten perusteella laskemien työllisen ajan odotteiden valossa naisten työllisen ajan odotteet ovat jo yhtä pitkiä kuin miehillä.

Jos työura- ja ansiotuloerot eivät tästä kasva, voidaan odottaa, että kohtuullisen eläketurvan edellytykset naisilla ovat pääsääntöisesti kunnossa. Toisaalta naisten työhön osallistuminen on miehiä vähäisempää siinä iässä, jolloin lapsia tyypillisesti hankitaan, mikä myös vastedes vaikuttaa palkkatason kanssa naisten matalampaan eläketasoon. Lisäksi työntekijänaisten työurat jäävät edelleen lyhyehköiksi muihin verrattuna.

Leskeneläkkeensaajia ovat pääosin vanhat naiset nyt ja tulevaisuudessa. Nyt perhe-eläkettä saavilla vanhemmilla naisilla työurat ovat lyhyempiä kuin vielä työelämässä olevilla ja ilman perhe-eläkettä köyhyys olisi heillä vielä suurempi ongelma edellyttäen, että muu sosiaaliturva ei kompensoisi perhe-eläkettä. ETK:n perhe-eläkeraportin mukaan eläkeläislesket ovat useammin pienituloisia kuin muut eläkkeensaajat. Pienituloisuuden taustalla on kuitenkin yksinasuminen, sillä yksin asuvien ei-leskien joukossa pienituloisuus oli yksin asuvia leskiä hieman yleisempää. Kuviosta 3.1 myös voidaan havaita, että leskeneläkkeillä on merkitystä tulojen tasaajana. Myös Nicholas Barr (2013) oli huolissaan erityisesti yksinasuvien naisten köyhyydestä. Hän nosti tässä yhteydessä esiin kysymyksen siitä, ovatko kansan- ja takuueläkkeen suhteet yksin tai yhdessä asuville kohdallaan, kun yksinasuvien köyhyys on moninkertainen pariskuntiin nähden.

Vähitellen vähäisiä omia ansio- ja eläketuloja hankkineet leskeneläkkeensaajat korvautuvat leskillä, joilla on omia ansiotuloja ja joilla on näin ollut parempi mahdollisuus kartuttaa omaa eläketurvaansa. Tätä silmällä pitäen on vuonna 1990 otettu käyttöön leskeneläkkeen vähentäminen. Voidaan odottaa, että leskeneläkkeen laskentasääntö vähentää leskeneläkkeensaajia ja maksettavan leskeneläkkeen tasoa huomattavasti tulevaisuudessa.

4.4 Naisten eläketurva ja lapsenhoidosta karttuva eläke

Perhe-eläkkeen voimaantulon aikoihin nainen avioiduttuaan saattoi jäädä pitkäksi aikaa hoitamaan lapsia ja kotia tai jättäytyä kokonaan ansiotyön ulkopuolelle. Osin silloista työmarkkinakäyttämistä heijastelee myös se, että perhe-eläkelain tullessa voimaan 1967 oikeus leskeneläkkeeseen säädettiin koskemaan vain naisia.

Nykyisin on harvinaisempaa, että toinen puolisoista jää pitkäksi aikaa kotiin hoitamaan lapsia. Tällainen tilanne voi koskea suuria perheitä tai perheitä, joissa on syntymästä saakka vammainen tai vaikeasti sairas lapsi. Tyypillistä lienee, että toinen puolisoista jää kunkin lapsen syntymän jälkeen kotiin hoitamaan lasta muutamaksi vuodeksi.

Perhe-elämän ja työn yhteensovittamisesta aiheutuvat ongelmat eläketurvassa konkretisoituvat avioerotilanteessa ja perheen pääasiallisen elättäjän kuollessa. Lastenhoidon vuoksi työstä enemmän poissaollut puoliso on eläketurvassa menettävänä osapuolena.

Perheen sisäinen työnjako lastenhoidon osalta on monissa maissa otettu huomioon eläketurvaa koskevissa ratkaisuisissa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että muiden maiden eläkereformeissa lastenhoitoajoilta karttuvaa eläketurvaa on parannettu samalla, kun on tiivistetty maksujen ja etuuksien välistä yhteyttä (ks. Laitinen-Kuikka ja Tuominen 2006). Maksujen ja etuuksien yhteyden korostaminen näkyy myös Suomen 2005 eläkeuudistuksessa. Suomessa lastenhoidon kompensoiminen eläketurvassa on kansainvälisesti verrattuna toistaiseksi melko matalalla tasolla.

Ratkaisut lasten päivä-/kotihoitoon järjestämisessä vaikuttavat eläkepolitiikkaan. Jos lasten kotihoito lisääntyy vaikkapa kotihoidontuen parantamisen tai päivähoitopalvelujen supistamisen johdosta, on otettava kantaa siihen miten työstä poissaolo kompensoidaan ja halutaanko sitä ylipäättään kompensoida eläketurvassa tilanteessa, jossa muutoin korostetaan työuran pidentämistavoitetta.

Lastenhoidon jakautumisen tasa-arvoistamispyrkimysten johdosta lasten hoidosta syntyvät erot ansiotyöstä poissaoloissa saattavat paremminkin supistua kuin kasvaa, mutta eivät todennäköisesti kokonaan poistu.

Nykyinen vanhempainpäivärahoista saatava karttuma korvaa hyvin lasten hoidon vuoksi poisjäävää ansiota, mutta ainoastaan vajaan vuoden ajalta lasta kohden. Kotihoidontuen ajalta eläkettä karttuu nykyisin palkkaperusteesta, joka on noin 20 prosenttia keskipalkoista.

Esimerkiksi Ruotsissa, jossa leskeneläke on määräaikainen, lapsenhoidosta karttuu huomattavasti paremmin eläkettä kuin Suomessa. Siellä karttuu eläkettä

alle 5-vuotiaista lapsista (Suomessa alle 3-vuotiaista) riippumatta siitä, miten lastenhoito on järjestetty. Karttumisen ansioperuste (sisältää myös mahdollisen työskentelyn karttumisen) on kolmesta vaihtoehdosta edullisin: lapsen syntymää edeltävä tulotaso tai jos tulot ovat pienet, karttumisen ansioperuste on vähintään 75 prosenttia keskipalkoista (Suomessa kotihoidontukiaika ja vähimmäispäiväraha-aika kartuttavat palkkaperusteella, joka on noin 20 % keskipalkoista) tai jos vanhempi on työssä, edullisin vaihtoehto voi olla työstä karttuva eläke lisättynä kiinteällä ansioperustemäärällä (SEK 56 600/vuosi).

4.5 Sosiaalivakuutusajattelun muutos

Pohjoismainen sosiaaliturva-ajattelu lähtee yksilöstä. Tämä piirre on vuosien mitaan voimistunut. Vuonna 2000 voimaan tulleen uuden perustuslain mukaan perusoikeudet ovat yksilökohtaisia.

Vuodesta 1976 lähtien luonnollisten henkilöiden verotuksessa verotusyksikkö on ollut henkilö eikä kotitalous. Erillisverotukseen siirtymisen jälkeenkin tuloverotukseen sisältyy yhteisverotuksen piirteitä. Tämä näkyy muun muassa mahdollisuutena siirtää eräitä vähennyksiä toiselle puolisolle. Pääsääntönä on kuitenkin selkeästi yksilökohtainen verotus. Myös kaikista perheen kokoonpanoon tai huoltajuuteen liittyvistä verovähennyksistä on luovuttu 1990-luvun puoliväliin mennessä.

Puolisoilla on kuitenkin edelleen velvollisuus osallistua toistensa elatukseen. Avioliittolaki turvaa kummankin puolison oikeuden. Kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ja asumis- ym. oloista riippumatta ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoitten elatukseen. Puolisoiden elatus käsittää puolisoitten yhteisten sekä kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen. Puolisoiden keskinäinen elatusvelvollisuus ilmenee muun muassa elatusapua koskevassa lainsäädännössä. Perhe- ja leskeneläke voidaan nähdä tämän elatusvelvollisuuden jatkeeksi toisen huoltajan kuolemantapauksen varalta.

Avopuolisollakin, vaikka ei ole elatusvelvollisuutta, on oikeus hyvitykseen, jos hän on yhteistalouden hyväksi antamallaan panoksella auttanut toista avopuolisoa kartuttamaan tai säilyttämään tämän omaisuutta siten, että yhteistalouden purkaminen yksinomaan omistussuhteiden perusteella johtaisi perusteettoman edun saamiseen toisen kustannuksella (Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta 14.1.2011/26).

Leskeneläke on osa sosiaalivakuutusta, joka takaa kuoleman riskin tapahtuessa turvaa niille avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa eläneiden edunjättäji-

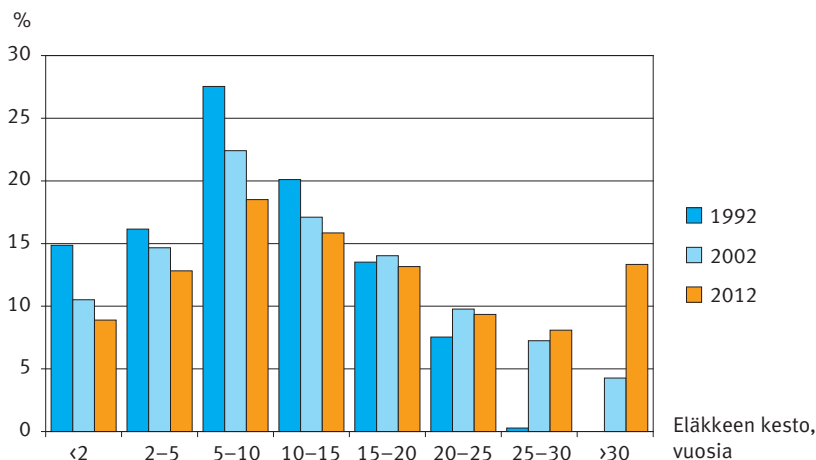
en puolisoille, joiden elatukseen edunjäntäjä oli velvollinen. Leskeneläkkeen kustannuksista vastaavat myös ne, joilla ei ole lapsia, tai jotka eivät ole naimisissa. Sen vuoksi leskeneläke poikkeaa työkyvyttömyys- ja vanhuuseläkkeestä: työkyvyttömyyden tai vanhaksi elämisen riskin toteutuessa kaikki vakuutetut ovat oikeutettuja etuuteen, mutta puolison kuoleman kohdalla vain ne, jotka ovat olleet naimisissa.

4.6 Eliniän pidentyminen

Suomessa leskeneläkkeiden kesto on muun muassa eliniän pidentymisen myötä noussut huomattavasti. Keskimääräinen kesto on kahdenkymmenen vuoden aikana kasvanut 10,4 vuodesta 16,7 vuoteen. Pitkään maksettavien leskeneläkkeiden määrä on moninkertaistunut.

Kuvio 4.3.

Vuosina 1992, 2002 ja 2012 päättyneet leskeneläkkeet keston (vuosia) mukaan, %.

Lähde: Katsaus perhe-eläkkeeseen, ETK:n raportteja 03/2013.

Yli 25 vuotta kestäneiden leskeneläkkeiden määrän lisääntyminen on erityisesti viimeisen kymmenen vuoden aikana ollut huomattavan suurta. Eliniän pidentyminen kasvattanee pysyvien leskeneläkkeiden kestoja edelleen.

Lähteet

Barr, N. (2013) Suomen eläkejärjestelmä: Riittävyys, kestävyys ja järjestelmän rakenne. Eläketurvakeskus.

Järnefelt N., Nivalainen S., Salokangas S. & Uusitalo H. (2014) Sosioekonomiset erot: työurat, eläkkeelle siirtyminen ja eläkejärjestelmä. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2014. Helsinki 2014.

Kalogirou S. & Murphy M. (2006) Marital status of people aged 75 and over in nine EU countries in the period 2000–2030. *European Journal of Ageing* (2006) 3: ss. 74–81. ISSN 1613-9372.

Laitinen-Kuikka, S. & Tuominen, E. (2006) Changing division of labour within the family and the responses of pension policy. Finnish Centre for Pensions. Working Papers 2006:4. Helsinki 2006.

Nurminen M. (2012) Working-life expectancy in Finland: trends and differentials 2000–2015. A multistate regression modeling approach. Finnish Centre for Pensions. Reports 03/2012. Tampere 2012.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-3215. 2012. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 1.7.2013].

Väestön taloudellinen toiminta 1950–2000. Tilastokeskus, Väestö 2005:4, taulukko A.

Antti Mielonen ja Mika Vidlund

5 Perhe-eläkkeet ja eläkkeen karttuminen hoiva-ajalta Keski- ja Pohjois-Euroopan maissa

Tässä luvussa tarkastellaan niin perhe-eläketurvaa (leskeneläke, lapseneläke) kuin myös eläkkeen karttumista lastenhoitoajoilta sekä eläkkeen jakamista puolisoitten kesken valituissa Keski- ja Pohjois-Euroopan maissa. Näillä kaikilla on merkitystä, kun arvioidaan perhe-eläkkeen tarvetta.

Tarkasteltaviksi maiksi on otettu perinteisen perhemallin maita (yksi elättäjä) sekä pohjoismaisen mallin maita (molemmat huoltajat työssä). Tarkastelun kohteena ovat niin perhe-eläketurvan rakenne kuin myös etuudensaajien määrät sekä etuuksien taso.

Teksti pohjautuu aiempiin muistioihin leskeneläkkeistä sekä eläkeoikeuksien jakamisesta Euroopassa¹. Tässä muistiossa etuustasot on tarkistettu vuoden 2013 tasolle ja lisäksi otettu tarkasteluun myös lapseneläkkeet sekä lastenhoitoaikojen kompensaatiot. Myös lisäeläkkeitä (työmarkkinaeläkkeet) on pyritty ottamaan mukaan tarkasteluun sikäli kun ne muodostavat merkittävän osan eläketurvaa ja niistä on saatavissa koottuja tietoja.

5.1 Perhe-eläketurvasta yleisesti

Perhe-eläketurva on vertailumaissa vaihtelevasti järjestetty. Taustalla on osittain maiden erot paitsi eläketurvan järjestämisessä, mutta myös työmarkkinoiden rakenteessa (mm. naisten työllisyys ja perhemalli).

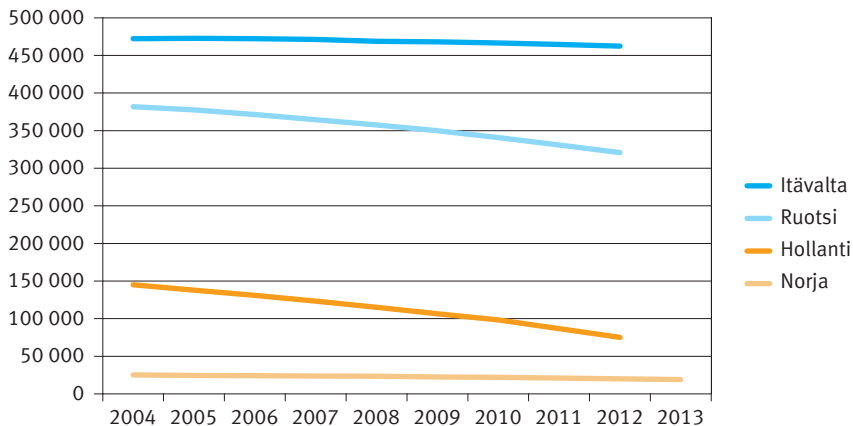
Lisäksi 90-luvulla useassa maassa tehdyt kattavat perhe-eläkeuudistukset ovat lisänneet eroja perhe-eläkkeiden järjestämistavoissa. Kuten alla olevasta kuviosta nähdään, uudistukset ovat vaikuttaneet perhe-eläkkeen saajien määriin erityisesti Ruotsissa ja Hollannissa, joissa perhe-eläkkeen saamisen ehtoja on kiristetty merkittävästi. Tosin myös muissa vertailumaissa perhe-eläkkeensaajien määrä on ollut laskusuunnassa viimeisen kymmenen vuoden aikana.

---

¹ Bach-Othman, Puolisoiden työeläkeoikeuden jakaminen, 6.2.2009; Mielonen, Ramberg, Vidlund, Leskeneläkkeet Euroopassa, 10.2.2012.

Kuvio 5.1.*Leskeneläkkeensaajat vuosina 2004–2013².*

Leskeneläkkeen saajia

Lähteet: DRV, PM, Hauptverband der österr. Sozialversicherungsträger, CBS.

5.2 Naisten työllisyydestä

Naisten työllisyysasteet ovat lähentyneet toisiaan vertailumaissa viimeisen 10 vuoden aikana. Erityisesti Keski-Euroopan maissa työllisyysasteet ovat nousseet merkittävästi. Ruotsissa ja Norjassa on kuitenkin yhä selvästi korkein naisten työllisyysaste. Kaikissa vertailumaissa työllisyysasteet ylittävät kuitenkin selvästi EU:n keskiarvon.

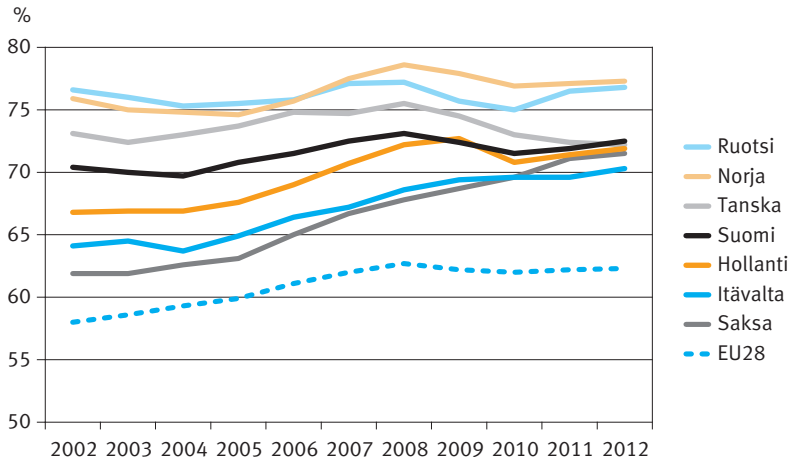
Kun tarkastellaan naisten osa-aikatyön yleisyyttä, löytyy maiden välillä suurempia eroavaisuuksia. Hollannissa lähes kahdeksan kymmenestä työllisestä naisesta työskentelee osa-aikaisesti. Yleisesti Keski-Euroopan maissa osa-aikainen työskentely on yleisempää kuin Pohjoismaissa. Huomionarvoista on myös, että Suomessa osa-aikainen työskentely on huomattavasti harvinaisempaa kuin vertailumaissa.

² Tanskassa ei myönnetä varsinaisia leskeneläkkeitä. Saksassa lukumäärät ovat muita maita huomattavasti suurempia (n. 4,5 milj. leskeneläkkeen saajaa), mutta myös siellä lukumäärät ovat olleet hienoisessa laskussa.

Kuvio 5.2.

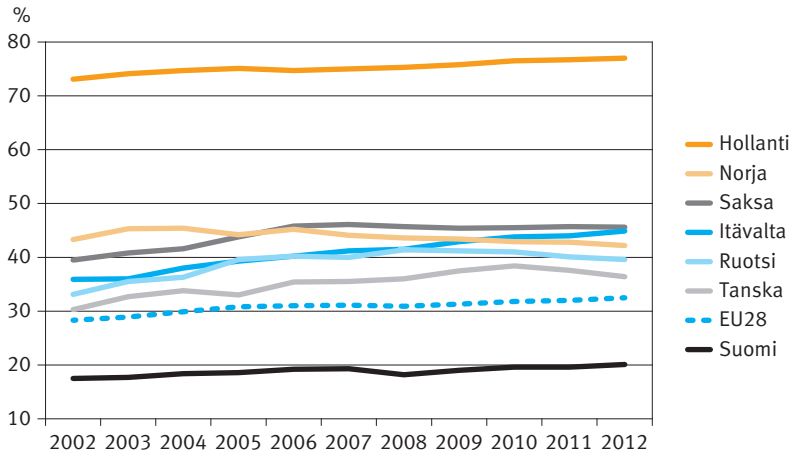
Naisten työllisyysasteet vertailumaissa, %.

Lähde: Eurostat.

Kuvio 5.3.

Osa-aikaisten osuus työllisistä naisista.

Lähde: Eurostat.

5.3 Leskeneläkkeet lakisääteisissä järjestelmissä

Leskeneläkkeiden saantiehtoja on vertailumaissa viimeisten vuosikymmenten aikana useimmiten kiristetty ja/tai maksamisaikoja on rajoitettu. **Tanskassa** on jopa täysin luovuttu perhe-eläkkeistä lakisääteisessä järjestelmässä. **Ruotsissa** uusien sääntöjen mukaisten leskeneläkkeiden (*omställningspension*) maksuaika on rajoitettu enimmillään vuoden mittaiseksi, mutta tätä on mahdollista kuitenkin pidentää, jos leskellä on huollettavia lapsia. **Hollannissa** puolestaan 90-luvun puolivälin uudistuksen jälkeen leskeneläkettä on mahdollista saada vain, jos leskellä on huollettavia lapsia tai hän on työkyvytön. Sekä Ruotsissa että Hollannissa on ehtoihin kuitenkin tehty lievennyksiä vanhempien ikäluokkien kohdalla.

Keski-Euroopan maissa (**Itävalta, Saksa**) leskeneläkeoikeus ja eläkkeen pitiuus on kytköksissä edunjättäjän vakuutusaikaan (kuten muukin eläketurva) sekä edunsaajan ja edunjättäjän ikään ja mahdollisesti vielä avioliiton kestoon (Itävalta). Itävallassa lisäksi puolisoiden ikäero voi vaikuttaa eläkeoikeuteen: mitä suurempi ikäero on, sitä pidempi täytyy olla avioliiton kesto. Saksassa ja Itävallassa leskeneläkeoikeuteen edellytetään myös avioliittoa tai rekisteröityä parisuhdetta, eikä avioliitto oikeuta leskeneläkkeeseen toisin kuin **Hollannissa, Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa**. Yleensä avioliiton kautta muodostunut eläkeoikeus edellyttää lisäksi yhteistä lasta. Lukuun ottamatta Ruotsia, vertailumaissa myös ex-puolisoilla on oikeus leskeneläkkeeseen, edellyttäen yleensä edunjättäjän elatusvelvollisuutta.

Leskeneläkkeen määrää vähentävät tavallisesti lesken omat tulot (**Itävalta, Saksa, Hollanti, Norja**). Itävallassa leskeneläke lasketaan sekä edunjättäjän että edunsaajan tulojen suhteesta: mitä matalammat tulot leskellä on ollut suhteessa edunsaajaan, sitä suurempi on hänen leskeneläkkeensä. Saksassa ja Hollannissa leski saa ansaita jonkin verran (n. 750 €/kk) ennen kuin hänen eläkettään vähennetään. Myös Norjassa leskeneläke on voimakkaasti lesken omista tuloista riippuvainen (vähennysraja n. 450 €/kk). **Ruotsissa** leskeneläkkeen määrään eivät vaikuta lesken omat tulot.

Leskeneläke lakkaa vanhuuseläkeiässä **Hollannissa ja Norjassa**. **Itävallassa ja Saksassa** leskeneläke voidaan myöntää toistaiseksi ilman ikärajaa. **Ruotsissa** eläke on lähtökohtaisesti vuoden pituinen, mutta eläke lakkaa joka tapauksessa viimeistään 65-vuotiaana. **Tanskassa** eläkkeenä maksetaan edunjättäjän eläke vain kolmen kuukauden ajan. Lesken avioituessa uudelleen lakkaa leskeneläke Hollannissa, Norjassa sekä Ruotsissa, jos leski saa pidennettyä leskeneläkettä. Itävallassa ja Saksassa voidaan leskelle maksaa uudelleen avioitumisen jälkeen kertakorvaus.

Leskeneläkkeen taso riippuu pääasiassa siitä, määräytyykö eläke edunjättäjän tulojen tai eläkkeen mukaisesti vai onko kyseessä tasamääräinen kansaneläkeetuus. Työeläkepuolella eläke on pääsääntöisesti parhaimmillaan 50–60 prosenttia edunjättäjän eläkkeestä. Kansaneläkepuolella leskeneläke on puolestaan noin 1 100–1 400 euroa kuukaudessa **Tanskassa** ja **Hollannissa**³.

Taulukko 5.1.

Leskeneläkkeiden taso vuonna 2013.

	Lakisääteinen eläke	Lisäeläke
NL	Tulovähenteinen: maks. 1 386 €/kk	Maks. 70 % edunjättäjän eläkkeestä (yhteensovitettu kansaneläkkeen suhteen)
AT	Tulovähenteinen: 0–60 % edunjättäjän eläkkeestä tai eläkeoikeudesta. Maks. 3 034 €/kk.	Ei tietoa
DE	Tulovähenteinen: maks. 25–55 % edunjättäjän eläkkeestä tai eläkeoikeudesta	Ei tietoa
SE	55 % edunjättäjän eläkkeestä tai eläkeoikeudesta. Lisäksi työeläkevähenteinen takuuosuus sekä mahd. rahastoeläke. Täysi takuuosuus n. 910 €/kk.	Mahdollisuus sijoittaa osa eläkemaksusta perhe-eläketurvaan
DK	Tulovähenteinen: maks. 1 169 €/kk 3 kk (kansaneläke) sekä kertakorvaus maks. 6 730 € (ATP)	Ei tietoa
NO	Tulovähenteinen: maks. 900 €/kk + 55 % edunjättäjän eläkkeestä tai eläkeoikeudesta.	Ei tietoa

5.4 Lapseneläkkeet

Kaikissa vertailumaissa perhe-eläke-etuuksiin kuuluvat myös lapseneläkkeet. **Tanskassa** kuitenkin ainoastaan ATP-järjestelmästä maksetaan kertakorvauksina lapseneläkkeitä. On kuitenkin huomioitava, että Tanskassa muu sosiaaliturva huolehtii vanhemman tai molemmat vanhempansa menettäneen lapsen toimeentulosta.⁴

Lapseneläkkeitä maksetaan pääasiassa alle 18–21-vuotiaille lapsille. **Itävallassa, Saksassa ja Hollannissa** lisäeläkejärjestelmien lapseneläke voidaan maksaa myös alle 27-vuotiaalle, täysipäiväisesti opiskelevalle lapselle. Hollannin

3 Hollannissa kansaneläkkeen suhteen yhteensovitettu lisäeläke voi nousta 70 prosenttiin edunjättäjän eläkkeestä. Hollannin lisäeläkejärjestelmissä on myös joissain tilanteissa mahdollista vaihtaa leskeneläke-etuus korkeampaan vanhuuseläkkeeseen tai osa vanhuuseläkkeestä leskeneläke-etuuteen. Tanskassa leskelle maksetaan työeläkkeen (ATP) puolelta kertakorvaus.

4 Erityistä lapsitukea (særlige børnetilskud) maksetaan toisen tai molemmat vanhempansa menettäneelle alle 18-vuotiaalle lapselle. Etuuden määrä on vuonna 2014 enimmillään puoliorvolle 953 kruunua (n. 128 €) ja täysorvolle 1 905 kruunua (n. 257 €) kuukaudessa.

kansaneläkejärjestelmässä eläkeoikeus on pääsääntöisesti vain täysorvolla lapsella. Muissa maissa myös vain toisen vanhemman menettäneelle lapselle voidaan myöntää eläke.

Lasteneläkkeet ovat vertailumaissa yleisesti lasta kohden noin 20 prosenttia edunjättäjän eläkkeestä tai laskennallisesta eläkkeestä. **Itävallassa** lapseneläke lasketaan poikkeuksellisesti leskeneläkkeestä, mutta sen taso on vastaava. Täysorpo lapsi saa yleensä kaksinkertaisen eläkkeen. **Hollannin** kansaneläkejärjestelmässä lapseneläkkeen määrä ei riipu edunjättäjän eläkkeen määrästä vaan lapsen iästä: mitä vanhempi lapsi, sitä korkeampi eläke. **Ruotsissa** tilanne on päinvastainen: alle 12-vuotias saa suuremman eläkkeen kuin tätä vanhempi lapsi. Norjassa täysorvolle maksetaan molempien vanhempien laskennallisista leskeneläkkeistä suurempi, joten lapseneläke voi nousta huomattavankin korkealle.

Taulukko 5.2.

Lapseneläke vertailumaissa.

	Lakisäätäinen eläke (per lapsi)	Lisäeläke
NL	375–733 €/kk	14–28 % edunjättäjän eläkkeestä
AT	40–60 % leskeneläkkeestä	Ei tietoa
DE	10–20 % edunjättäjän eläkkeestä	Ei tietoa
SE	25–35 % edunjättäjän eläkkeestä	Ei tietoa
DK	ATP: kertakorvaus 6 730 €	Ei tietoa
NO	360 €/kk – toisen vanhemman leskeneläke	Ei tietoa

5.5 Eläkeoikeuden jakaminen

Vertailumaissa eläke voidaan jakaa puolisoitten välillä kattavasti erityisesti Keski-Euroopan maissa. Eläkeoikeuksien jakaminen on pakollista **Saksassa** ja **Hollannissa**. Hollannissa jaon voi kuitenkin estää aviohtosopimus. Pohjoismaissa eläkeoikeuksia on lakisäätteisissä järjestelmissä mahdollista jakaa vain **Ruotsissa** ja sielläkin vain rahastoeläkejärjestelmässä. Pääsääntöisesti avioliiton aikana karttunut eläketurva jaetaan tasan puolisoitten kesken joko avioerotilanteessa tai mahdollisesti myös avioliiton aikana (**Itävalta, Ruotsi, Saksa**)⁵. Ruotsissa myös erityisesti lapsenhoidosta karttunut eläketurva voidaan siirtää toiselle puolisolle erillisellä sopimuksella kuten myös **Norjassa**.

5 Itävallassa mahdollinen eläkeoikeuksien jako koskee vain lapsenhoitoaikoja eikä koko avioliiton ajalta karttunutta eläkettä.

Taulukko 5.3.*Eläkeoikeuden jakaminen.*

	Lakisääteinen eläke	Lisäeläke
NL	-	Avioliiton ajalta 50/50 %
AT	Lapsenhoitoajalta 50/50 %	Ei tietoa
DE	Avioliiton ajalta 50/50 %	Avioliiton ajalta 50/50 %
SE	Rahastoeläke maks. 92 % karttuneesta eläkkeestä	-
DK	-	Ei tietoa
NO	-	Ei tietoa

5.6 Eläkkeen karttuminen lastenhoidon ajalta

Mitä vähemmän naiset osallistuvat työelämään ja kartuttavat eläketurvaansa, sitä tärkeämpää on erilaisten työstä poissaoloaikojen, kuten lastenhoitoaikojen, kompensoiminen eläkejärjestelmän sääntöjen tai rakenteiden kautta.

Rakenteellinen kompensoitio on kyseessä esimerkiksi **Hollannissa**, jossa on kattava asumiseen perustuva eläketurva. Näin lastenhoidon ajalta karttuu eläketurvaa kansaneläkejärjestelmän piirissä työskentelyä vastaavasti. Käytännössä tällainen kompensoitio jättää kuitenkin eläkejärjestelmän työeläkepuolen kokonaan huomioimatta, ja mitä tärkeämpi rooli työeläkejärjestelmällä on kokonaiseläketurvan kannalta, sitä heikompi on kompensoitio taso. Jos kansaneläke on lisäksi työeläkevähenteinen, kuten **Ruotsissa** ja **Norjassa** (osin **Tanskassa**), sen tehokkuus lastenhoidon kompensointikeinona laskee edelleen, erityisesti vähintään normaalin työuran tehneillä henkilöillä.

Hollannissa kansaneläke muodostaa noin 50 prosenttia kokonaiseläketurvasta keskituloisella palkansaajalla. Myös Tanskassa kansaneläkejärjestelmä muodostaa merkittävän osan kokonaiseläketurvasta, jonka lisäksi lakisääteinen työeläkejärjestelmä (ATP) huomioi myös lastenhoitoajat. Tanskassa kansaneläkkeen eläkelisä on kuitenkin työeläkevähenteinen eikä ATP-järjestelmän eläketurva näyttele merkittävää roolia kokonaiseläketurvan kannalta.

Itävallassa lastenhoito vastaa eläkekarttumaltaan reilua 1 600 euron kuukausipalkkaa. **Saksassa** eläkettä karttuu puolestaan vähintään talouden keskiansioita (n. 2 839 €/kk) vastaavasti. Kummassakaan maassa ei ole asumiseen perustuvaa kansaneläkejärjestelmää.

Kansaneläkkeen sisältävistä, mutta työeläkevähenteisistä järjestelmistä Ruotsissa työeläkettä karttuu lastenhoidon ajalta vähintään 75 prosenttia maan keski-

palkkaa vastaavasti. Norjassa lapsen hoidosta karttuu puolestaan eläkettä 4,5-kertaisen perusmäärän mukaan, eli noin 4 000 euron kuukausituloja vastaavasti.

Jos lastenhoidosta karttuu eläkettä, maksimikarttuma-aika vaihtelee kolmesta kuuteen vuoteen vertailumaissa.

Taulukko 5.4.

Lastenhoidon kompensatio lakisääteisissä eläkejärjestelmissä.

	Lastenhoidon kompensations taso	Maksimi karttumisaika (per lapsi)
NL	- (asumiseen perustuva karttuminen)	-
AT	Eläketili karttuu 1 614 €/kk palkkaa vastaavasti	48–60 kk
DE	Vähintään talouden keskiansioita (34 071 €/v.) vastaava karttuma	36 kk
SE	Vähintään 75 % maan keskipalkasta	48 kk
DK	ATP turva (kansaneläkkeessä asumiseen perustuva karttuminen)	-
NO	Eläketili karttuu n. 4 055 €/kk palkkaa vastaavasti	72 kk

Maakohtaiset tarkemmat kuvaukset ovat liitteenä.

Lähteet

Bach-Othman, J. (2009) Puolisoiden työeläkeoikeuden jakaminen. Eläketurvakeskuksen muistio 6.2.2009.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statline tietopankki

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/cijfers/statline/zelf-tabellen-maken/default.htm>

Deutsche Rentenversicherung: Rentenversicherung in Zahlen 2013

http://www.deutscherentenversicherung.de/Allgemein/de/Inhalt/6_Wir_ueber_uns/03_fakten_und_zahlen/03_statistiken/02_statistikpublikationen/01_rv_in_zahlen_2013.html

Eurostat: EU Labour Force Survey (LFS)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/introduction

Hauptverband der österr. Sozialversicherungsträger: Handbuch der österreichischen Sozialversicherung 2013

http://www.hauptverband.at/mediaDB/788530_Handbuch_der_oesterreichischen_Sozialversicherung.pdf

Mielonen, A., Ramberg, H. & Vidlund, M. (2012) Leskeneläkkeet Euroopassa. Eläketurvakeskuksen muistio 10.2.2012.

Pensionsmyndigheten: Statistik och Publikationer

<http://www.pensionsmyndigheten.se/StatistikOchPublikationer.html>

Marjukka Hietaniemi

6 Perhe-eläkkeen ongelmakohtia

Kuten Nicholas Barr (2013) Suomen eläkejärjestelmän arvioinnissaan totesi, voidaan perhe-eläketurvaa vastaava turva järjestää monin eri tavoin. Vaikka perhe-eläke säilyisi edelleen eläkemuotona, perhe-eläkesäännösten nykyisissä periaatteissa ja yksityiskohdissa on piirteitä, joiden tarkoituksenmukaisuutta on kansainvälisten esimerkkien ja työeläketurvan tavoitteiden kannalta syytä pohtia.

6.1 Leskeneläketurvan kohdentuminen

Aika ajoin leskeneläkkeen kohdentumisen oikeudenmukaisuus nousee esiin mediassa. Voi olla tarpeen pohtia kohdentumisen oikeudenmukaisuutta seuraavissa tilanteissa.

6.1.1 Avio-/avoliitto

Suomessa leskeneläke voidaan myöntää nykyiselle tai entiselle puolisolle vain avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen perusteella. Heillä on myös keskinäinen elatusvelvollisuus. Entisen puolison osalta elatusvelvollisuuden jatkuminen eron jälkeen on vahvistettava sopimuksella, jotta perhe-eläkeoikeus syntyisi. Avoliitossa voi kuitenkin syntyä käytännössä samanlaisia elatussuhteita kuin avioliitossa, erityisesti, jos avoparilla on tai on ollut myös lapsia.

Perhe-eläketurvan kattavuus on perhe-eläketurvan sisältävissä maissa usein laajempi kuin Suomessa. Usein ainakin avoliitossa olevalla puolisollla on perhe-eläkeoikeus, jos avoparilla on yhteisiä lapsia. Perhe-eläketurva voi myös koskea muita elätettäviä kuin alaikäisiä lapsia ja puolisoa.

Perheiden rakenne on Suomessa muuttunut vuosikymmenten saatossa. Avoliitot ovat entisestään lisääntyneet. Vaikka avoliittojen todentaminen saattaa olla vaikeampaa kuin avioliittojen, kuten perhe-eläkettä koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, ovat ainakin yhteiset lapset osoitus avioliiton vakiintuneisuudesta.

Vaikka avopuolisoilla ei olisikaan toistensa elatusvelvollisuutta, avopuolisolle maksettava (määräaikainenkin) leskeneläke tai korotettu lapseneläke tukisi lasten toimeentuloa ja varmistaisi paremmin lasten elatuksen turvaamisen tavoitteen.

6.1.2 Lesket/muut yksinasuvat

Leskeneläke on auttanut nostamaan yksinasuvien naimisissa olleiden naisten tulotasoa. Yksinasumisen on todettu olevan merkittävä syy pienituloisuuteen. Leskeneläkkeen olemassaolo auttaa pienituloisuuden vähentämisessä, mutta voi tuntua epäoikeudenmukaiselta sellaisesta pienituloisesta, joka on aina joutunut pärjäämään omillaan.

Nicholas Barr totesi arviossaan, että työeläkejärjestelmässä voisi olla tarkoituksenmukaista lieventää tuloarajaa (leskeneläkkeen vähentämisen peruste), jonka jälkeen täyttä leskeneläkettä pienennetään. Barr oli arviossaan huolissaan erityisesti yksinasuvien köyhyydestä.

6.1.3 Ei-lesket, joilla oikeus leskeneläkkeeseen

Leskeneläkettä voi saada sellainen henkilö, joka ei ole enää siviilisäädyltään leski. Taulukosta 3.1 voidaan nähdä, että ei-leskiä, joille leskeneläkettä maksetaan, on vajaat kolme prosenttia leskeneläkettä saavista.

Leskeneläkeoikeus säilyy, jos 50 vuotta täyttänyt leski solmii uuden avioliiton. Jos leski avioituu uudelleen ennen 50 ikävuottaan, menettää hän leskeneläkkeen, mutta hänelle maksetaan tästä kertakorvauksena kolmen vuoden eläkettä vastaava summa.

Leskeneläkkeen säilyminen yli 50-vuotiaana uudelleen avioituessa mahdollistaa sen, ettei leskien tarvitse elää avoliitossa uuden puolisonsa kanssa tulojen vähentymisen pelon takia. Leskellä ei enää 50-vuotiaana avioituessaan ole mahdollisuutta uuteen leskeneläkkeeseen. Jos uusi avioliitto kariutuu, ei leskelle jäisi vanhaakaan leskeneläkettä jäljelle, jos vanha eläke jätettäisiin maksamatta uuden avioliiton johdosta.

Alle 50-vuotiaalle leskelle maksetaan kertakorvaus avioliiton solmimisen yhteydessä. Se vastaa kolmen vuoden leskeneläkettä viimeisen kuukausieläkkeen tasosta laskettuna. Kertakorvauksia on vuosittain maksettu ETK:n rekisteritietojen perusteella noin sadalle leskelle ja keskimäärin summat ovat olleet 10 000 euron molemmin puolin.

Leskistä vajaat 80 prosenttia asuu yhden hengen talouksissa. Kahden tai useamman hengen talouksista osa asuu alaikäisten lasten kanssa ja loput todennäköisesti aikuisten lasten kanssa tai avoliitossa.

6.1.4 Eronneen puolison eläke

Elatussopimuksia tehdään ilmeisen vähän, koska niiden perusteella ei juurikaan entisen puolison eläkkeitä myönnetä. Pienituloisempi eronneista puolisoista on saattanut esimerkiksi hoitaa pariskunnan yhteisiä lapsia ja joutuu siksi tyytymään matalampaan eläketurvaan kuin puolisonsa. Nykyinen työeläkelainsäädäntö antaa leskeneläkeoikeuden viiden vuoden avioliiton perusteella uudelle puolisolle kokonaan. Tämä voidaan ajatella olevan täysin vakuutusperiaatteen mukaista, mutta oikeudenmukaiselta se ei ehkä aina tunnu.

6.2 Leskeneläkkeen kannustinvaikutukset

Leskeneläkkeen vähentämisen ajatuksena on kannustaa työikäisiä leskiä ansio-työhön. Kun leskeneläke ei enää ole lesken tulotasosta riippumatta puolikas edunjättäjän eläkkeestä, on lesken tulotasonsa turvaamiseksi tehtävä työtä.

Leskeneläkkeen määräytymisperiaate voi kuitenkin vaikuttaa myös negatiivisesti työnteon kannustimiin. Leskeneläkettä maksetaan eniten leskille, joilla edunjättäjän työeläketaso on lesken omaan eläkkeeseen verrattuna suuri. Tämä voisi teoriassa kannustaa olemaan menemättä työhön leskeneläkkeen maksimoimiseksi. Leskeneläkkeen nykyinen määräytymisperiaate pitää sisällään tällaisen teoreettisen optimointimahdollisuuden, mutta käytännön optimointitilanteet lienevät harvalukuisia. Leskeneläketurvaansa optimoivalla on aina olemassa myös avioeron riski.

Vanhuuseläkeiän kynnyksellä oleva työntekijä, joka alkaa saada puolisonsa jälkeen leskeneläkettä, voi punnita kokonaiseläketasonsa pohjalta työnteon jatkamishalujaan. Leskeneläke johtaa siihen, että oman eläketulon lisäämiselle ei ole kannusteita. Lesken työnteon jatkamiseen liittyy kuitenkin monia muitakin tekijöitä. Työikäisiä leskiä tarkasteltaessa leskeytyminen ja leskeneläkkeen saaminen ei käytännössä näytä olevan suuri kannustinongelma, sillä leskeksi tulleiden työnteke jatkuu myös leskeksi tulon jälkeen (ks. Taulukot 3.6 ja 3.7 luvussa 3).

Leskeneläkkeeseen vaikuttaa myös lesken ja edunjättäjän ikäero. Mitä suurempi ikäero (ja tuloero) sitä pidempikestoinen (ja suurempi) leskeneläke.

Nykymuotoinen leskeneläke antaa sen tunteville mahdollisuuden pitkäjänteiseen perheen sisäiseen työnjaon suunnitteluun. Koska aina ei ole kysymys puhtaasta eläkeoptimoinnista vaan esimerkiksi toisen puolison kotiin jääminen voi olla aidosti välttämätöntä, ei muutoksia voida kauan voimassa olleisiin periaatteisiin tehdä ilman siirtymäkautta.

6.3 Perhe-eläkkeen kustannusten kohdentuminen

Työeläkelakien mukainen perhe-eläkemeno on tällä hetkellä vajaat kahdeksan prosenttia koko eläkemenosta. Perhe-eläkemenon arvioidaan tulevaisuudessa alenevan suhteessa työtulosummaan. Vaikka perhe-eläkemeno kiintein hinnoin mitattuna on kasvamassa, perhe-eläkemenon osuus työeläkemenosta on kuitenkin alenemassa nykyhetken kahdeksasta prosentista noin kuuteen prosenttiin.

Koko perhe-eläkemenon arvioidaan vuosina 2030–2040 nousevan tilapäisesti yli työkyvyttömyyseläkemenon. Perhe-eläkemenot lähtevät laskuun vuoden 2030 jälkeen muun muassa ikärakenteen muutoksen johdosta. Työikäisten kuolevuuden ennakoidaan vähentyvän edelleen, jolloin kuolevuus keskittyy enemmän vanhempiin ikäluokkiin. Jo pitkään jatkuneesta naisten työssäkäynnin yleistymisestä johtuen naisten ja miesten eläke-erot myös jonkun verran tasoittuvat tulevaisuudessa. (Risku ym. 2013.)

Työikäisten leskien määrä on vähentynyt ja vähenee edelleen kuten seuraavasta taulukosta voidaan havaita. Yksityisen puolen työeläkemenossa se näkyy siten, että yli 65-vuotiaiden leskien osuus menosta on kasvanut nykyiseen vajaaseen 80 prosenttiin ja alle 65-vuotiaiden leskien ja lasten osuus on koko ajan viime vuosina alentunut.

Kansaneläke täydentää työeläkettä. Ilman työeläkettä kansaneläkemenot olisivat suuremmat sekä perhe-eläkkeen että muun kansaneläkkeen osalta samoin kuin takuueläkkeen osalta. Menot muusta sosiaaliturvasta, kuten toimeentulo- ja asumistuesta, voivat kasvaa, jos työeläkejärjestelmän leskeneläkettä pienennetään. Kelan perhe-eläkkeitä maksettiin 33,4 miljoonaa euroa vuonna 2012. Niiden arvioidaan myös jonkin verran pienentyvän tulevaisuudessa.

Työeläkejärjestelmän perhe-eläkkeet kustannetaan yhteisesti. Jokainen vakuutettu ja työnantaja maksaa perhe-eläkkeitä vakuutusmaksussaan. Vaikutus maksutasoon on tällä hetkellä noin kaksi prosenttia palkoista. Perhe-eläke ei ole mahdollinen kaikille joko heidän valinnoistaan tai muista syistä johtuen. Voi olla syytä miettiä, tuleeko ja voidaanko kustannuksia kohdentaa tavalla, joka koettaisiin oikeudenmukaisemmaksi.

Taulukko 6.1.

Yksityisen sektorin lapsen- ja leskeneläkkeiden osuus koko perhe-eläkemenosta vuosina 1998–2012.

Vuosi	Lapseneläkkeet, %	Alle 65-vuotiaat lesket, %	Yli 65-vuotiaat lesket, %
1998	6,9	27,0	66,1
1999	6,6	26,2	67,1
2000	6,4	25,5	68,1
2001	6,1	24,6	69,2
2002	5,9	23,9	70,2
2003	5,7	23,0	71,3
2004	5,4	22,3	72,4
2005	5,2	21,6	73,2
2006	5,0	20,5	74,5
2007	4,9	19,9	75,2
2008	4,7	19,3	76,0
2009	4,6	18,5	76,8
2010	4,6	17,5	77,9
2011	4,6	16,3	79,3
2012	4,5	14,9	80,6

Lähde: ETK:n rekisteritiedot/Jukka Lampi.

Sosiaalivakuutukselle, jonka hyviä esimerkkejä työeläke ja sen myötä perhe-eläkkein ovat, on tunnusomaista solidaarisuus. Kaikkeen sosiaalivakuutukseen ei voi eikä pidäkään liittää suoraa etujen ja maksujen vastaavuutta. Tätä on kuitenkin viimeaikaisissa uudistuksissa korostettu. Jonkinasteinen maksujen ja etujen toisiaan vastaamattomuus hyväksytään, jos järjestelmän katsotaan muuten toimivan oikeudenmukaisesti (ks. mm. Liukko, 2013). Erilaisen maksun määrääminen siivilisäädyn mukaan on käytännössä ongelmallista.

Lähteet

Barr, N. (2013) Suomen eläkerjärjestelmä: Riittävyys, kestävyys ja järjestelmän rakenne. Eläketurvakeskus.

Liukko, J. (2013) Solidaarisuuskone. Elämän vakuuttamisen ja vastuuajattelun muutos. Gaudeamus. ISBN 978-952-495-291-0.

Risku, I., Appelqvist, J., Sankala, M., Sihvonen, H., Tikanmäki, H. & Vaittinen, R. (2013) Lakisääteiset eläkkeet: pitkän aikavälin laskelmat 2013. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2013. Helsinki 2013.

Marjukka Hietaniemi

7 Kehittämismalleja perhe-eläkkeen pohjalta

Perhe-eläke on syntynyt tarpeeseen (ks. Takala 2013). Yhteiskunnassa tapahtuvat rakenteelliset muutokset ovat vaikuttaneet leskeneläkkeen kattavuuteen, tasoon ja kohdentumiseen. Muutokset ovat hitaita, mutta niiden odotetaan jatkuvan ja siksi on tarvetta uudelleenarvioinnille.

Kansainvälisesti perhe-eläketurvaa vastaavaa tai sitä täydentävää turvaa on toteutettu esimerkiksi eläketurvan jakamisella eri muodoissaan. Useissa maissa on olemassa määräaikaisia perhe-eläkejärjestelyjä ja lasten eläketurva, opiskeluaikallekin venytettynä, on pääsääntö. Perhe-eläkkeistä huolimatta lasten huoltamisen aiheuttamaa lovea huoltajan eläkkeeseen paikataan myös kohtuullisen hyvillä karttumilla lapsenhoitoajoilta. Avioliittoon perustuvien pysyvien leskeneläkkeiden maksaminen on Suomen lisäksi tyypillistä Keski-Euroopassa, joissa naisten työssäkäynti ja perheenelättämisen mallit poikkeavat suomalaisesta.

Hallituksen esityksen (HE 173/89) perusteluissa mainitut tavoitteet lienevät edelleen perusteltuja, mutta niin haluttaessa ne on mahdollista saavuttaa kohdentumminkin kuin juuri nykyisenkaltaisella perhe-eläkejärjestelmällä. Seuraavassa esitetään vaihtoehtoisia kokonaispaketteja, joissa perustana on nykymuotoinen työeläkejärjestelmän perhe-eläke.

7.1 Perhe-eläke määräaikaiseksi

Kansainvälisten esimerkkien valossa sekä hallituksen esityksen (HE 173/89) perustelujen mukaan voisi nykymuotoisessa perhe-eläketurvassa erityisen tärkeän tehtävän ajatella olevan alaikäisten tai vanhemmistaan muuten oleellisesti taloudellisesti riippuvaisten lasten toimeentulon turvaaminen. Tätä tehtävää hoitaa nykyään lapseneläke ja leskelle maksettava vähentämätön leskeneläke lasten alaikäisyyden ajan. Tätä tehtävää kohtaan ei ainakaan toistaiseksi ole esitetty myöskään laajaa kritiikkiä.

Vain hyvin pieni osa perhe-eläkkeensaajatalouksista on sellaisia, joissa on alaikäisiä lapsia. Huoltajan kuolema koskettanee kuitenkin rankimmin juuri lapsiperheitä.

Jos perhe-eläkettä maksettaisiin vain lapsille, antaisivat leskeneläkkeistä aiheutuvat säästöt mahdollisuuden korottaa lapseneläkkeen tasoa ja mahdollisesti myös sen kestoa (esimerkiksi opiskelun ajaksi tai 21 vuoden ikään kuten Kellassa). Lapseneläkkeen tason korottaminen voitaisiin toteuttaa siten, että nykyinen leskelle maksettava osa jaettaisiin lasten kesken. Käytännössä tämä ei silloin muuttaisi perheen kuoleman jälkeistä tulotasoa avioliittoon perustuvassa perheessä nykyiseen verrattuna. Lähinnä muutos vähentäisi entisen puolison eläkettä, koska eläkettä ei enää maksettaisi hänelle, jos hän ei asuisi lasten kanssa samassa taloudessa. Sen sijaan lapsiperheet, joissa vanhemmat olivat eläneet avioliitossa, saisivat tätä kautta eläketurvaa enemmän.

Määräaikainen perhe-eläke voisi vaihtoehtoisesti olla toteutettavissa myös esimerkiksi ryhmähenkivakuutuksen kautta.

7.1.1 Leskeneläke määräajan?

Perhe-eläkkeen määräaikaisuuteen voitaisiin yhdistää myös leskeneläkkeen määräaikaisuus siten, että leskelle maksettaisiin vähentämätöntä leskeneläkettä esimerkiksi vuoden tai useamman vuoden ajan, vaikka (tai sen jälkeen kun) alaikäisiä lapsia ei olisi. Leskeneläkkeen määräaikaisuus voisi lisätä vakuutettujen käsitystä oikeudenmukaisuudesta ja edesauttaa perhe-eläkkeen nykymuotoisen rahoituksen hyväksyttävyyttä.

Jos leski ei enää saisi perhe-eläkettä pysyvästi, voisi lesken tulotason jäädä esimerkiksi lasten hoitoajoista katkoja työuraan ja sitä kautta kertyisi heikompaan eläketurvaan. Erityisesti lasten hoitoaikojen kompensoimisen taso eläkkeessä voisi olla tarpeen silloin miettiä uudestaan.

Pysyvän leskeneläkkeen tarpeeseen voisivat tulla kyseeseen myös eläketurvan jakaminen eri muodoissaan. Pysyvää leskeneläkettä haluaville voisi olla mahdollista luoda eläkemaksun maksajien kesken kustannusneutraali ratkaisu esimerkiksi Barrin (2013) ehdottaman yhteisannuiteettijärjestelmän myötä (ks. luku 9).

Pysyvä leskeneläke voitaisiin myös ostaa yksilöllisesti vakuutusmarkkinoilta.

7.1.2 Määräaikainen leskeneläke ja eläkeoikeuden jakaminen

Jos leskeneläke olisi muuten määräaikainen, eläkeoikeuden jakamisen kautta edesmenneen osapuolen työeläkeoikeudesta tulisi pysyvä etuus leskelle. Eläketurvan jakamisella mahdollistettaisiin yksilöllisempi ratkaisu perhe-eläketurvan

tarpeeseen (ks. luku 8). Eläkeoikeuden jakaminen on tyypillistä monissa Euroopan maissa, eikä se sulje pois leskeneläkeoikeutta.

Leskeneläkkeen toteuttamista ja sen kustannusten kohdentamista aktuaarisesti oikeudenmukaisemmin on tarkasteltu myöhemmin (luku 9). Leskeneläke voidaan rahoittaa pienentämällä vanhuuseläkettä sopivalla kertoimella niin, että eläkkeen pääoma-arvo säilyy.

Nicholas Barr (2013) nosti esille myös eläkeoikeuksien jakamisen avioeron tai eläkkeelle siirtymisen yhteydessä, koska se on mahdollista hyvin monissa maissa. Barr kehotti miettimään myös perhe-eläkkeen järjestämisen mahdollisuutta yhteisannuiteettiin perustuen. Hänen mielestään todennäköisestiärkevin tapa järjestää tällainen Suomen tilanteessa olisi säätää sellainen johonkin tulotasoon asti pakolliseksi ja tämän ylittävältä osalta vapaaehtoiseksi.

7.1.3 Yhteenveto

Perhe-eläkkeen määräaikaisuuden hyviä puolia ovat:

- kohdentuisi eniten tarvitseville ja siihen aikaan jolloin rahallinen tuki olisi kaikkein tarpeellisin
- ei välttämättä edellyttäisi muutoksia maksuihin
- lisäisi kannustimia työurien pidentämiseen
- poistaisi pääosin leskeneläkkeiden kohdentumiseen liittyvän mahdollisen epäoikeudenmukaisuuden, koska leskeneläkkeitä ei tarvitsisi maksaa uudelleen avioituneille
- poistaisi lesken tulotason muutoksiin liittyvät leskeneläkkeen uudelleen laskemisen tilanteet
- poistaisi tarpeen kertakorvauksen maksamiseen lesken alle 50-vuotiaana solmittavan avioliiton johdosta
- poistaisi työeläkejärjestelmän tarpeen ottaa moraalista kantaa avio-/avosuhteisiin
- poistaisi tarpeen poikkeuksellisiin leskeneläkkeen vähentämisiin
- tarkoittaisi selkeämmin yksilökohtaisesti määriteltyä työeläketurvaa
- kohtelisi yhdenmukaisemmin lapsiperheitä huoltajien siviilisäättyyn katsomatta.

Perhe-eläkkeen määräaikaisuuden huonoja puolia ovat:

- ilman lisätoimenpiteitä leskien toimeentulo heikkenisi
- edellyttäisi pitkää siirtymäkautta, jotta ei kajottaisi perusteluihin odotuk-

siin eläketurvasta ja jotta oma eläketurva olisi mahdollista saattaa tasolle, jolla toimeentulo hoituisi ilman leskeneläkettä

- eläketurvan jakaminen kytkettynä määräaikaaisuuteen toisi uusia monimutkaistavia elementtejä mukanaan.

Nykyisen perhe-eläkkeen säilyttämisen hyviä puolia ovat:

- ottaa huomioon lesken kulutustarpeen, vaikkakin kaavamaisesti
- parantaa pääsääntöisesti naimisissa olleen lesken toimeentuloa
- siihen on totuttu.

Nykyisen perhe-eläkkeen säilyttämisen huonoja puolia ovat:

- sisältää joitakin kannustinongelmia teoriassa
- jättäisi edelleen leskeneläkkeiden kohdentumiseen liittyviä mahdollisia epäoikeudenmukaisuuksia, jollei niitä korjata
- siviilisäädyn mukaisesti eroja kokonaisperhe-eläketurvassa, kun lapset alaikäisiä
- on kustannuksiltaan merkittävä, koska leskeneläkkeet ovat pysyviä
- maksuja ei kaikilta osin koeta oikeudenmukaisesti kohdentuviksi.

7.2 Nykymalliin pienempiä korjauksia

Jos katsotaan perhe-eläkkeen nykyisten periaatteiden olevan kohdallaan, voisi kuitenkin olla tarpeen tehdä joitakin muutoksia, joilla voitaisiin korjata eräitä yksittäisiä epäkohtia.

7.2.1 Lapseneläkkeen pääteidän korottaminen

Lapsen- tai leskeneläkeoikeuden lakkaaminen tai leskeneläkkeen määrän huomattava aleneminen nuorimman lapsen täyttäessä 18 vuotta saattaa olla ongelma koko perheen toimeentulon kannalta. Lapsesta aiheutuvat menot ovat useimmiten korkeat tuossa ikävaiheessa.

Nykyisin yhä useampi nuori asuu vanhempiensa luona ja opiskelee lukiossa tai ammatillista perustutkintoa vielä yli 18-vuotiaana. Vaikka täysi-ikäisyyden raja on 18 vuotta, ei se tarkoita, että nuori aikuinen kykenisi itse vielä elättämään itsensä.

Olisi syytä arvioida lapseneläkkeen pääteiän korottamista ainakin silloin, kun lapsi asuu kotona ja opiskelee. Voisi myös olla tarpeen miettiä lapseneläkkeen korottamista tilanteessa, jossa etuutta ei maksettaisi leskelle.

Nuoren työhön kannustamisen kannalta lapseneläkkeen pääteiän korottaminen ei olisi ehkä perusteltavissa. Tosin lapseneläkkeet ovat melko matalia tasoltaan, joten ne tuskin suuresti vaikuttavat työelämään osallistumiseen. Toisaalta voidaan ajatella, että lapseneläke mahdollistaisi nopeamman opiskelun, jos ei tarvitsisi tehdä töitä samalla.

Kansaneläkejärjestelmässä eläkettä voidaan maksaa 21 vuoden ikään asti, jos lapsi opiskelee.

7.2.2 Leskeneläkkeen vähentämiseen tarvittavat muutokset

Nykyinen kulutusyksikköajattelu ei toimi hyvin tilanteessa, jossa leskeneläkkeensaaja ei ole vielä eläkkeellä. Leskeneläke voisi olla tarpeen miettiä uudestaan ainakin työikäisen lesken tilanteessa. Nykyisin voidaan erityistilanteissa soveltaa poikkeussäännöstä ja ottaa huomioon lesken sen hetkinen tulotaso, jos se poikkeaa merkittävästi lesken laskennallisen työkyvyttömyyseläkkeen tasosta. Sen sääntöjä voisi olla tarpeen höllentää tai muuten joustavoittaa.

7.2.3 Leskeneläkeoikeuteen liittyviä näkökohtia

Seuraavissa tilanteissa voidaan pohtia leskeneläkkeen kohdentumisen oikeudenmukaisuutta:

- lesken solmiessa uuden avioliiton/avoliiton
- erotilanteissa, joissa ”vanha”, lapset kasvattanut entinen puoliso ei saa mitään ja leskeneläkkeen saa uusi puoliso
- avoliitossa elänyt pariskunta, jolla lapsia, saa vähemmän etuutta kuin aviopari, jolla lapsia.

Nykyinen käytäntö, jossa alle 50-vuotias leski saa avioituessaan kertakorvauksen, mielletään usein turhaksi. Leski, joka solmii avioliiton yli 50-vuotiaana, saa pitää edelleen vanhan leskeneläkkeensä, mikä voidaan katsoa epäoikeudenmukaiseksi.

Kertakorvausta voidaan perustella siten, että kun leski avioituu ennen 50 vuoden ikää uudelleen, säästää se perhe-eläkekustannuksia ja lienee siinä mielessä eläkejärjestelmän kannalta kannustettavaa. Yli 50-vuotiaana avioituva leski sen sijaan ei voi saada uutta leskeneläkettä ja voisi jäädä tyhjän päälle toisen puoli-

son kuollessa, jos mitään turvaa ei olisi. Jos leskeneläkeoikeus olisi palautettavissa uuden puolison kuoltua, voisi sekä avioliitto että avioliitto estää leskeneläkkeen maksamisen, vaikka uuden avio- tai avioliiton kautta ei uutta perhe-eläkettä syntyisikään.

Erotilanteita varten voisi harkita sitä, että puolisoitten ikäero ja/tai avioliiton kesto vaatimus kytkettäisiin sopivalla tavalla toisiinsa tai että perhe-eläke määräytyisi suhteessa avioliiton keston. Elatussopimuksia, joiden mukaan leskeneläkeoikeus entiselle puolisolle syntyy, solmitaan kuitenkin ilmeisen vähän, koska niiden pohjalta ei juuri leskeneläkkeitä myönnetä.

Useissa maissa avoieskillä on oikeus leskeneläkkeeseen, jos pariskunnalla oli yhteisiä lapsia. Yhdessä asumisen kesto ja yhteiset lapset ovat selkeästi todennettavissa rekistereistä, jolloin avioliitto voisi myös antaa oikeuden leskeneläkkeeseen. Jos perhe-eläkeoikeus halutaan edelleen rajata juridiseen elatusvelvollisuuteen, olisi tarpeen pohtia lapseneläkkeiden korottamista tilanteessa, jossa leski ei saa perhe-eläkettä.

7.3 Muita näkökohtia kehittämistyölle

Työeläkkeitä muutettaessa on pidettävä mielessä myös liikenne- ja tapaturmavakuutusten mukaiset perhe-eläkkeet. Niitä olisi syytä muuttaa vastaavasti, kuten 1990-luvun muutosten yhteydessä tapahtui. Edunjättäjän kuolinsyy ei saisi asettaa perheitä kovin eriarvoiseen asemaan.

Naisten eläketurvan riittävyteen kiinnitetään huomiota myös EU:n tasolla. Erityisesti, jos/kun vapaaehtoisten järjestelmien merkitystä halutaan eläketurvasa kasvattaa, on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että lakisääteinen eläke takaa riittävää eläketurvaa erityisesti naisille. Tähän liittyy mahdollisten perhe-eläkemutosten yhteydessä lapsenhoidosta karttuvan eläketurvan edelleen kehittäminen.

Perhe-eläketurva on osa sosiaaliturvan kokonaisuutta. Jos työeläkejärjestelmän perhe-eläke-etuuksiin tehdään heikennyksiä, olisi tarpeen kehittää samanaikaisesti myös toimeentulotukea ja kansaneläkejärjestelmän etuuksia eläketurvan kokonaisuuden ja sen tason toimivuuden turvaamiseksi. Muussa tapauksessa leskien köyhyysriski lisääntyy huomattavasti.

Lähteet

Barr, N. (2013) Suomen eläkerjärjestelmä: Riittävyys, kestävyys ja järjestelmän rakenne. Eläketurvakeskus.

HE 173/89 Hallituksen esitys Eduskunnalle perhe-eläkejärjestelmän kokonaisuudistusta koskeviksi laeiksi.

Takala, Mervi (toim.) Katsaus perhe-eläkkeeseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 03/2013. Tampere 2013.

Marjukka Hietaniemi

8 Kehittämismallina puolisoiden työeläkeoikeuden jakaminen

8.1 Johdanto

Eläkeoikeuksien jakaminen liittyy perheen sisäisen työnjaon ongelmaan eläketurvassa. Kyse on ennen kaikkea siitä, miten lastenhoitotyö perheessä jaetaan ja mitkä ovat sen vaikutukset puolisoiden eläketurvaan, mutta myös toisen puolison työuran vaikutuksista toisen puolison mahdollisuuksiin hankkia eläketurvaa.

Monien maiden eläkejärjestelmissä on eläkeoikeuksien jakamisen avulla ratkaistu perheen sisäisestä työnjaosta aiheutuva tasoero eläketurvassa. Eläkeoikeuksia jaetaan tyypillisesti avioliiton tai lastenhoidon ajalta. Eläkeoikeuksia voidaan jakaa vuosittain avioliiton kestäessä tai avioeron yhteydessä muun omaisuuden mukana.

Merkillepantavaa on se, että ongelmaan on haettu ratkaisua eri etuusmuotojen kombinaatiosta. Eläkeoikeuden jakaminen avioliiton ajalta ei esimerkiksi välttämättä sulje pois eläkkeen karttumista lapsenhoitoajalta tai leskeneläkettä. Tärkeintä on sovittaa yhteen eri osaset niin, että niistä muodostuu toimiva kokonaisuus.

Suomessa työeläkeoikeuden jakamisen mahdollisuus on ollut keskustelussa ennen vuoden 1990 perhe-eläkeuudistusta. Työeläkeoikeuden jakaminen puolisoiden kesken olisi ehkä ollut takavuosina perustellumpaa kuin nykyisin. Näkemystä tukee se, että sukupuolten ansiotyöhön osallistuvuus on nykyisin ainakin keskimäärin tarkasteltuna varsin samaa tasoa. Lisäksi nyt lastenhoitoajat kartuttavat eläkettä yhdenmukaisin periaattein kaikkien eläkelakien mukaan vanhempainrahakauden ajan. Sen jälkeen niin sanotun erillislain¹ perusteella eläkettä karttuu vielä nuorimman lapsen kolmivuotispäivään asti.

Työeläkeoikeuden jakamiselle voisi kuitenkin olla perusteita silloin, kun toinen puolisoista joutuu luopumaan ansiotyöstä osittain tai kokonaan sen mahdollistamiseksi, että toinen puolisoista voi jatkaa työssään. Esimerkkinä voisi olla tilanne, jossa toisen puolison työ edellyttää pitkää komennusta ulkomaille, jonne

---

¹ Laki valtion varoista suoritettavasta eläkkeen korvaamisesta alle kolmivuotiaan lapsen hoidon tai opiskelun ajalta (664/2003).

puolisot lähtevät yhdessä. Lisäksi pitkiltä lastenhoitoajoilta karttuva eläketurvan taso ei pärjää kovin hyvin kansainvälisessä vertailussa.

Myös vähimmäiseläke antaa toimeentuloturvaa henkilöille, joilla työstä karttunut eläke on esimerkiksi lastenhoidon vuoksi jäänyt pieneksi tai eläkettä ei ole kertynyt lainkaan. Joissakin maissa on pakollisessa työeläkejärjestelmässä säädetty eläkkeeseen minimitaso. Toisaalta pitkä vakuutusaikavaatimus on eräissä maissa esteenä etuuden piiriin pääsemiselle. Muutamassa maassa on Suomen kansaneläkkeen kaltainen etuus, joka huolehtii vähimmäisturvasta. Vähimmäisturvan järjestämistavoissa ja tasossa on maiden välillä suuria eroja. Etuuden määräytymisestä riippuu, minkälaisen turvan se antaa lastenhoitotyötä pitkään kotona tehneelle henkilölle.

Tässä luvussa selvitetään näkökohtia, joita työeläkeoikeuden jakamisen yhteydessä olisi pohdittava ottamatta kantaa siihen pitäisikö eläkeoikeuden jakaminen toteuttaa Suomessa puolisoitten kesken ja minkälainen järjestelyn pitäisi olla. Variaatioita asian toteuttamiselle on kansainvälisten esimerkkienkin valossa paljon. Luvussa on tarkasteltu Eläketurvakeskuksessa aikaisemmin tehtyjä selvityksiä sekä pyritty kansainvälisten esimerkkien avulla arvioimaan, mitä erilaiset eläkeoikeuden jakamisen ratkaisut tarkoittaisivat. Tämän luvun teksti perustuu ETK:n muistioon vuodelta 2009².

Aluksi luodaan katsaus Eläketurvakeskuksessa tehtyyn aiempaan selvitystyöhön. Sen jälkeen käydään läpi omaisuuden suojaan liittyvää problematiikkaa työeläkkeiden kannalta. Tämän jälkeen muistiossa tarkastellaan vaihtoehtoisia menetelmiä, joilla eläketurvan karttumista tai eläkeoikeutta voitaisiin tasata tai jakaa puolisoitten kesken. Vaihtoehtoja arvioidaan lähinnä siltä kannalta, miten ne sopivat olemassa olevaan Suomen työeläkejärjestelmään.

8.2 Eläketurvakeskuksen aiempi selvitystyö eläkeoikeuksien jakamisesta

8.2.1 *Perheenemäntien eläketurvaa selvitelleen työryhmän raportti vuonna 1977*

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön pyynnöstä on eläkeoikeuksien jakamista selvitetty Eläketurvakeskuksen hallituksen vuonna 1974 asettamassa työryhmässä. Toimeksiantannon mukaan työryhmän tehtävänä oli selvittää, mitä mahdollisuuksia työelä-

---

² Vuoden 2009 muistiot olivat Eläketurvakeskuksesta mukana kirjoittamassa myös Jarna Bach-Othman, Arto Laesvuori, Aino Lassila, Eeva Poutiainen ja Eila Tuominen.

kelakien puitteissa on ottaa huomioon eläkkeeseen oikeuttavana aika, jonka perheenemäntä pienen lapsen hoidon vuoksi on ollut poissa ansiotyöstä. Työryhmän tuli samalla selvittää, olisiko perheenemäntien erityisolosuhteista johtuen työeläkelakeja mahdollisesti joiltakin osin muutoin tarkistettava.

Työryhmän raportti valmistui marraskuussa 1977 (Perheenemäntien eläketurvaa selvitelleen työryhmän raportti 8.11.1977). Muistiossa on selvitetty, mitä mahdollisuuksia on korjata lastenhoidosta johtuvaa vajausta eläketurvassa yhtäältä karttuneen eläkkeen ja toisaalta täysitehoisen työkyvyttömyyseläkkeen osalta. Lisäksi työryhmä on tarkastellut eronneen perheenemännän eläketurvaa.

Työryhmä ei esittänyt mitään ratkaisua lastenhoidosta aiheutuneen vajeen kompensoimiseksi karttuneessa eläkkeessä. Työryhmä päätyi selvitystensä perusteella ehdotukseen, että kysymys eläkkeen karttumisesta lastenhoitoajalta jää odottamaan ratkaisua yleisten eläkeparannusten myötä. Sen sijaan työryhmä ehdotti lasta hoitavan vanhemman täysitehoisen työkyvyttömyysturvan parantamista siten, että tiettyä ikärajaa nuorempaa lasta hoitavan jälkikarenssiaikaa (aika, jolloin tulevan ajan oikeus pysyy voimassa viimeisen työsuhteen päätyttyä) pidennetään. Ikäräjäksi ehdotettiin kolmea vuotta. Muutos tehtiin työeläkelakeihin vuonna 1979. Jälkikarenssiaika säilyi enintään yhdeksän vuoden ajan, jos hoidettavana oli koko ajan alle kolmevuotias lapsi.

Eronneen, kotona olleen perheenemännän eläketurvaa työryhmä piti ongelmana ja pohti ratkaisua sekä perhe-eläketurvan että eläkeoikeuksien jaon kannalta. Perhe-eläketurvan osalta esitettiin, että leskeneläketurvan laajentamista voitaisiin harkita niissä tapauksissa, joissa mies eron jälkeenkin on huolehtinut ex-vaimonsa eläkkeestä. Vuoden 1990 perhe-eläkeuudistuksessa ehdotus toteutettiin. Leskeneläkeoikeuden sai myös ex-puoliso, mikäli edunjättäjä oli velvoitettu maksamaan elatusapua entiselle puolisolleen.

Eläkeoikeuksien jakamisen osalta työryhmä viittaa Saksassa vuonna 1977 voimaantulleeseen säännökseen, jonka perusteella puolisoiden avioliiton aikana karttunut eläke jaetaan avioliiton purkauduttua puolisoiden kesken tasan. Eläkeoikeuksien jakamista työryhmä piti kuitenkin ongelmallisena siitä syystä, että se merkitsisi varsin perustavaa laatua olevaa periaatteellista muutosta eläketurvassa. Karttuneiden eläkeoikeuksien tasaaminen merkitsisi puuttumista luovuttamattomana ja luonteeltaan henkilökohtaisena pidettyyn oikeuteen. Tästä syystä työryhmä ehdotti asian periaatteellisen puolen selvittämistä ennen jakoon liittyvien tekniisten kysymysten ratkaisua.

8.2.2 Työeläkkeen jakaminen avioeron yhteydessä – muistio vuonna 1980

Asiaa käsiteltyään Eläketurvakeskuksen hallitus pyysi työryhmää edelleen selvittämään eläkeoikeuksien jakamiseen liittyviä kysymyksiä. Työryhmän muistio asiasta valmistui tammikuussa 1980 (Työeläkkeen jakaminen avioeron yhteydessä 7.1.1980). Kysymyksen tarkastelussa ei kuitenkaan edetty työryhmän esittämällä tavalla. Periaatteellista selvitystä siitä, mitä on ajateltava puuttumisesta luovuttamattomana ja luonteeltaan henkilökohtaisena pidettyyn oikeuteen, muistiossa ei esitetty. Sen sijaan muistiossa tarkastellaan vaihtoehtoisia ratkaisuja eronneen henkilön eläketurvan parantamiseksi.

Työryhmän esityksen mukaan avioliiton aikana karttuneet eläkeoikeudet voitaisiin jakaa avioerotilanteessa. Avioliiton aikana karttuneet eläkeoikeudet jaettaisiin osituksessa puolisoitten kesken tasan. Maksussa oleviin eläkkeisiin muutokset tehtäisiin käytännön syistä neljän kuukauden kuluttua avioerosta. Työryhmä päätyi esittämään osituksen rajaamista koskemaan vähintään 10 vuotta kestäneitä avioliittoja. Pääsääntöisesti ositus tehtäisiin, mutta puolisoilla olisi mahdollisuus sopia osituksen suorittamatta jättämisestä. Samoin tuomioistuimille ehdotettiin harkintavaltaa sellaisten tapausten varalta, joissa tasaaminen olisi ilmeisen kohtuutonta.

Muistiossa todetaan lopuksi, että ositusmenettelyn käyttöönotto parantaisi ratkaisevasti kotona työskennelleen henkilön eläketurvaa erotilanteessa lisäämättä oleellisesti työeläkekustannuksia. Muistiossa todetaan lisäksi, että työeläketurvan kokonaisuus mahdollisesti edellyttäisi, että leskeneläkettä koskevia periaatelinjoja tarkistettaisiin tätä muutosta vastaaviksi.

Perhe-eläketurvan laajentamisen ja eläkeoikeuksien jakamisen ohella muistiossa käsitellään lisäksi muita vaihtoehtoja eronneen henkilön eläketurvan parantamiseksi. Yksi vaihtoehto on ansiotyöstä poissa olevaa puolisoa koskeva vapaaehtoinen vakuutus. Tällainen mahdollisuus on olemassa useissa maissa pakollisen työeläkejärjestelmän yhteydessä. Vaihtoehdon heikkoutena työryhmä pitää sitä, että perhe joutuisi maksamaan vakuutusmaksuja elämänvaiheessa, jossa vain toinen puolisoista käy ansiotyössä.

Toisena vaihtoehtona työryhmä mainitsee avioeron yhteydessä otettavan vakuutuksen. Vakuutusmaksu määrättäisiin osituksen yhteydessä ja jos varoja ei olisi riittävästi, maksu mahdollisesti otettaisiin toisen puolison karttuneesta eläkkeestä. Epäkohtana olisi kertamaksun huomattava suuruus.

Kolmantena mainitaan vaihtoehto, jossa toinen puoliso velvoitetaan suorittamaan määräosan eläkkeestä entiselle puolisolle. Tässä ratkaisussa hankaluutena nähdään se, että eläkkeen määrään vaikuttaisi tarve ja entisen puolison olosuhteet.

Eläketurvakeskus lähetti muistion mukana Sosiaali- ja terveysministeriölle kannanoton (20.5.1981), jossa kiinnitettiin huomiota eläkeoikeuksien jaossa huomioon otettaviin näkökohtiin. Periaatteessa jakamisen ajatusta pidettiin suotavana, mutta jakaminen tulisi rajata koskemaan avioeroja, joissa puolisoilla on yhteisiä lapsia ja avioliitto on kestänyt vähintään 10 vuotta. Tasajako voisi koskea vasta 20 vuotta kestäneitä avioliittoja. Lisäksi jakamisen jatkovalmistelulle nähtiin olevan edellytyksiä vasta siinä vaiheessa, kun ratkaisu kansaneläkeuudistuksen toisen vaiheen toteuttamisesta ja sisällöstä olisi selvillä.

8.2.3 Perhe-eläkeuudistus vuonna 1990 ja muut työryhmät

Edellä selostetun selvitystyön päätyttyä kysymystä eläkeoikeuksien jakamisesta ei ole Eläketurvakeskuksessa juurikaan käsitelty. Vuoden 1990 perhe-eläkeuudistuksen valmistelun yhteydessä selvitettiin perhettä koskevia muutoksia kuten avioerojen kehitystä, mutta eronneen puolison asemaa ja kysymystä eläkeoikeuksien jakamisesta ei käsitelty (KOM 1985:37, KOM 1987:43). Kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien eronneiden eläketurvaa tosin parannettiin, kun uudistuksessa elatusapua saava ex-puoliso tuli leskeneläkeoikeuden piiriin.

Muut keskeiset muutokset olivat lapseneläkkeiden eriyttäminen leskeneläkkeestä, leskeneläkeoikeuden laajentaminen miesleskiin ja leskeneläkkeeseen tehtävä eläkesovitus.

Kysymys eläkeoikeuksien jakamisesta ei ole ollut perhe-eläkeuudistuksen jälkeenkään Eläketurvakeskuksessa esillä. Perhe-eläkkeen ohella kotona lasta hoitavien (naisten) eläketurvan parantamiseksi on tosin etsitty keinoja lukuisissa työryhmissä 1970-luvulta alkaen, mutta niissä ensisijaisena tavoitteena on ollut saada hoitoajat eläkettä kartuttaviksi lastaan hoitaneen omaan palkkatasoon pohjautuen. Vasta vuoden 2005 uudistuksessa lapsenhoitoaikojen ajalta karttuvaa eläketurvaa lopulta uudistettiin merkittävästi.

8.2.4 Myöhempiä muistioita

Perhe-elämän ja työn yhteensovittamiseen liittyviä eläkekysymyksiä on käsitelty myös eri maita vertailevissa tutkimusartikkeleissa, joissa eläkeoikeuksien jakamista on tarkasteltu yhtenä ratkaisuvaihtoehtona (Tuominen ja Laitinen-Kuikka 2003, Laitinen-Kuikka ja Tuominen 2006). Perheen ja työn yhteensovittamiseen liittyviä eläkekysymyksiä on näissä tarkasteltu osana eläkejärjestelmien laa-

jempaa uudistamista. Vertailevaa tietoa eri maista on aika ajoin kerätty ja laadittu muiston muotoon (mm. Bach-Othman 2006).

8.3 Eläkeoikeuden omaisuuden suojasta

Perustuslain 15 §:ssä säädetään omaisuuden suojan periaatteesta. Pykälän 1 momentin mukaan jokaisen omaisuus on turvattu. Omaisuudensuoja ei ole ehdoton, vaan tavallisella lailla voidaan toteuttaa monenlaisia varallisuussuhteita säänteleviä ja rajoittavia toimia. (Ks. Hallberg et al. 1999)

Yksilön julkisoikeudellinen varallisuus, esimerkiksi erilaiset julkiset sosiaali-etuudet, eivät automaattisesti kuulu omaisuuskäsitteen alaisuuteen. Perustuslakivaliokunta on käytännössään katsonut, että erilaiset rahamääräiset julkiset etuudet voivat kuulua saajansa perustuslailla suojattuun varallisuuteen vain silloin, kun ne ovat eräänntyneet maksettaviksi (PeVL 5/1950 vp ja 10/1957 vp).

Merkittävin poikkeus rahamääräisten etuuksien eräänntymistä koskevasta vaatimuksesta koskee ansioon suhteutettuja eläke-etuuksia. Perustuslakivaliokunta on toistuvasti katsonut ansiosidonnaisten etuuksien kuuluvan omaisuuden suojan piiriin niiltä osin kuin kyse on henkilön itselleen ansaitsemista konkreettisista taloudellisista etuuksista, esimerkiksi eläke-etuudesta (PeVL 26/1997 vp, 24/1996 vp, 4/1994 vp ja 35/1993 vp).

Eläke-etuus siis lähtökohtaisesti kuuluu omaisuuden perustuslainsuojan piiriin, vaikkei se olekaan maksettavaksi eräänntynyt. Ajatuksena on, etteivät tällaiset ansaitut eläkkeet perustu julkisen vallan päätöksiin, vaan kysymys on henkilön itselleen ansaitsemasta palkasta, joka maksetaan jälkikäteen.

Näin ollen esimerkiksi kansaneläke ei eräänntymättömiltä osiltaan ole saajansa omaisuutta, koska sen suuruus ei ole riippuvainen vakuutetun omista suorituksista. Myöskään puolison oikeuden perhe-eläkkeeseen eikä työntekijän oikeuden työkyvyttömyyseläkkeeseen ole katsottu olevan henkilön itselleen ansaitsemia konkreettisia taloudellisia etuuksia, eivätkä ne siten kuulu omaisuudensuojan piiriin.

Perhe-eläkkeestä perustuslakivaliokunta on todennut, että ennen eläketapahtumaa (edunjättäjän kuolemaa) kysymys on ainoastaan odotettavissa olevasta oikeudesta, jollaiset eivät yleensä nauti perustuslainsuojaa. Eläketapahtuman jälkeenkään kyseinen etuus ei tule suojatuksi, koska se ei perustu eläkkeensaajan omaan panokseen (PeVL 21/1989 vp ja 22/1995 vp).

Perustuslain omaisuuden suojan piiriin kuuluu siis ainoastaan oikeus ansiope-
rusteiseen työ- ja virkaeläkkeeseen, ja sekin vain vanhuuseläkkeen osalta. Tämä

suoja kattaa ensinnäkin sellaisen henkilön oikeuden eläkkeensä suuruuteen, joka on jo saavuttanut oikeuden vanhuuseläkkeeseen jonkin ansioeläkejärjestelmän piirissä. Vielä työelämässä olevien henkilöiden osalta suojan piiriin kuuluu se eläkekertymä, jonka hän palkkaansa liittyen on jo ennättänyt ansaita. Tähän ansaittuun eläkekertymään puuttumista uudella lailla ei pidetä perustuslainmukaisena. Perustuslakivaliokunta on kuitenkin lieventänyt tätä lähtökohtaa katsomalla, että ainoastaan kohtuuttomat heikennykset jo karttuneisiin eläke-etuihin ovat perustuslain vastaisia (PeVL 35/1993 vp).

Kysymys on siis ansaituksi katsotun konkreettisen edun, ei sen sijaan esimerkiksi jonkin voimassa olevan eläkejärjestelmän suojaamisesta. Siksi lainsäätäjä voi lain voimaantulosta eteenpäin muuttaa omaisuuden suojan estämättä palvelussuhteessa vielä olevien eläkkeen kertymistä, eläkeikää ja eläkkeen tavoitetasoa epäedullisempaan suuntaan tavallisella lailla (PeVL 35/1993 vp, 4/1994 vp, 13/1995 vp, 22/1995 vp ja 24/1996 vp).

Toisaalta muun muassa luottamuksensuojaperiaatteesta, yhdenvertaisen kohtelun vaatimuksesta sekä kohtuullisuus- ja suhteellisuusvaatimuksista seuraa, ettei työkyvyttömyyseläkeläisenkään varallisuusodotuksiin saa kajota odottamatta ja mielivaltaisesti ilman pätevää syytä ja laajemmin, kuin on välttämätöntä (PeVL 35/1992 vp ja 4/1994 vp). Toisaalta taas ansaitulla vanhuuseläkkeelläkin olevan odotuksia voidaan omaisuudensuojan estämättä leikata tavallisella lailla (PeVL 13/1995 vp). Näiden etujen perustuslainsuojassa ei siten välttämättä ole kovin suurta eroa.

Perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan ansaittu vanhuuseläke kuuluu omaisuuden suojan piiriin. Työeläkkeen jakaminen puolisoiden kesken avioerotapauksessa merkitsisi toisen puolison työeläkkeen vähenemistä jaon seurauksena, joten kyseessä olisi puuttuminen henkilön omaisuudensuojan piirissä olevaan oikeuteen. Työkyvyttömyyseläke ei suoranaisesti kuulu omaisuuden suojan piiriin, mutta jos karttuneen eläkeoikeuden jako vaikuttaa henkilön työkyvyttömyyseläkeoikeuteen pienentävästi, lienee kyseessä puuttuminen henkilön legitiimeihin työkyvyttömyyseläkeodotuksiin.

8.4 Työeläkeoikeuden jakamiseen liittyviä kysymyksiä

Teknisestä malliratkaisusta riippumatta eläkeoikeuden jakamista suunniteltaessa tulisi kantaa ottaa muun muassa seuraaviin kysymyksiin:

- Perustuisiko jako vapaaehtoisuuteen vai olisiko se pakollinen?
- Tehtäisiinkö jako vain avioerotapauksissa vai koskisiko jako kaikkia tilan-

teita, joissa puolisoista toinen on ”pakotettu” jättäytymään ansiotyön ulkopuolelle?

- Tehtäisiinkö aina tasajako vai jokin muu, esimerkiksi sopimuksen mukaan?
- Tehtäisiinkö jako eläkeoikeutta ansaittaessa vai jälkikäteen sovitun tapahtuman ilmaantuessa?

8.4.1 Perustuisiko jako vapaaehtoisuuteen vai olisiko se pakollinen?

Vapaaehtoisessa järjestelyssä puoliset sopivat, missä tilanteessa tai milloin jako avioliiton tai muulta sovittavalta ajalta tehtäisiin tai tehdäänkö sitä lainkaan. Puoliset voisivat ehkä sopia myös jakosuhteesta. Pelkästään vapaaehtoisuuteen pohjautuva jakaminen on käytössä Ruotsissa ja Itävallassa. Eräissä maissa järjestely voi joissain tilanteissa olla vapaaehtoista, mutta avioeron yhteydessä pakollista.

Suomessa palkansaajien eläkejärjestelmissä ei toistaiseksi vapaaehtoisia elementtejä ole, jonka vuoksi vapaaehtoisuus ei luontevasti asetu nykyiseen lakisääteiseen järjestelmään³. Vapaaehtoisuus merkitsee sopimukseen perustuvaa järjestelmää, joka aiheuttaisi tuntevan määrän manuaalista hallintotyötä. Vapaaehtoinen järjestely edellyttäisi muun muassa, että puoliset laativat kirjallisen, allekirjoituksilla varmennetun sopimuksen eläkelaitokselle, ja tieto sopimuksen olemassaolosta tulisi rekisteröidä. Palkansaajien eläkejärjestelmissä tämä olisi uuden tyyppinen käytäntö.

Vapaaehtoisessa järjestelyssä jako olisi ehkä pakollista järjestelmää helpompi ulottaa koskemaan myös esimerkiksi avopareja. Vaikka vapaaehtoisessa järjestelyssä jako perustuisi puolisoitten sopimukseen, tulisi laissa kuitenkin määritellä tietyt reunaehdot, milloin jako olisi sallittua.

Vapaaehtoisuus epäilemättä rajoittaisi tapausten määrää. Toisaalta koko järjestelmän luominen harvojen tapausten vuoksi olisi kallista suhteessa etuuden saajien määrään. Vapaaehtoisen järjestelmän rakennuskustannukset olisivat yhtä korkeat pakollisen järjestelmän kanssa, mutta kustannukset/tapaus nousisivat kohtuuttoman suuriksi.

Pakollisessa järjestelyssä jako tehtäisiin aina erikseen määriteltävien ehtojen täyttyessä. Tyypillisesti tällainen ehto näyttää muissa maissa olevan avioero.

Laissa pitäisi pystyä yksikäsitteisesti määrittelemään, milloin jako tehtäisiin. Jos jako rajattaisiin koskemaan vain avioerotapauksia ja koko yhteistä avioliit-

³ Yrittäjäeläkejärjestelmissä vapaaehtoisia elementtejä on muutama. Vapaaehtoisen vakuutuksen ottaminen on mahdollista, vaikka työtulo jäisi alle vakuuttamisen työtulorajan. Myös työtulojoukot ovat vapaaehtoisia. Yrittäjäeläkejärjestelmien vapaaehtoisuuksista puuttuu kuitenkin niin sanottu kolmas osapuoli.

toaikaa, määrittely olisi yksinkertainen. Jos taas jaon haluttaisiin koskevan vain tiettyjä työuravaiheita (esimerkiksi aiemmin esimerkkinä mainittua ulkomaankomennusta) ja myös tapauksissa, joissa avioliitto ei pääty eroon, määrittely olisi olennaisesti vaikeampaa ja tulkintaongelmat tavallisia.

Pakollisuus johtaisi epäilemättä tilanteisiin, joissa aviopari ei pitäisi jakoa tarpeellisenä tai puolisoiden näkemys jaon tarpeellisuudesta poikkeaisi toisistaan. Valitusasteissa tapausten määrä saattaisi kasvaa.

8.4.2 Tehtäisiinkö jako vain avioerotapauksissa vai koskisiko jako kaikkia tilanteita, joissa puolisoista toinen on ”pakotettu” jättäytymään ansiotyön ulkopuolelle?

Edellä mainittu eläkeoikeuksien jakamista selvittänyt työryhmä selvitti muistiossaan mahdollisuutta eläkkeen tasaamiseen nimenomaan avioerotapauksissa. Ilmeisesti tarvetta kuitenkin olisi menettelyyn, jossa jako voisi koskea määriteltyjä työuravaiheita myös niissä tapauksissa, joissa avioliitto ei pääty eroon, vaikka ongelma kärjistyykin avioerotilanteissa.

Avioliiton ajalta jaettu eläketurva saattaisi olla edullisempaa saajalleen kuin osa puolison eläkkeestä perhe-eläkkeenä (esimerkiksi Saksassa). Eläketurvan jakaminen voi myös olla eläketulon verotuksen kannalta edullista. Kuten yllä on esitetty, pakollisessa järjestelmässä olisi omat ongelmansa. Jäljempänä esitettävien teknisten ratkaisujen osalta tapauskirjon laajentaminen mainitulla tavalla ei kuitenkaan olisi ongelmallista.

8.4.3 Tasajako vai jokin muu, esimerkiksi sopimuksen mukaan?

Eläkeoikeuksien jakamista selvittänyt ryhmä päätyi pohdiskeluissaan tasajakoon ensisijaisesti avioliittolaissa sovellettuun käytäntöön vedoten ja päätyi arvioimaan, että ”muunlaiselle jakosuhteelle on joka tapauksessa vaikea esittää niinkään vahvoja yleisesti hyväksyttäviä perusteluita kuin tasajaolle”. Jos jakojärjestely olisi pakollinen, laissa todennäköisesti päädyttäisiin tasajakoon.

Vapaaehtoisessa järjestelyssä poikkeaminen tasajaosta olisi puolisoiden sopimuksen pohjalta mahdollista, mutta valinnainen jakosuhte lisäisi järjestelmän rakentamiskustannuksia. Valinnainen jakosuhte olisi tietona talletettava erikseen, ja tuottaa sitä kautta lisäkustannuksia järjestelmän rakentamisessa.

Muissa maissa eläkeoikeudet jaetaan useimmiten tasan, mutta muitakin mahdollisuuksia on (esimerkiksi Ruotsi ja Itävalta).

8.4.4 Tehtäisiinkö jako eläkeoikeutta ansaittaessa vai jälkikäteen sovittun tapahtuman ilmaantuessa?

Jos eläkeoikeuden jakaminen tehdään vapaaehtoisesti, voitaisiin se ajatella tehtävän jo jakamisen syyn, esimerkiksi työkomennuksen tai lastenhoidon ollessa ajankohtainen, tai aktiiviaikana, jolloin eläke ei vielä ole alkanut. Avioeron yhteydessä tapahtuva jakaminen tehdään aina jälkikäteen, samoin jos eläkeoikeuden jakamisesta päätetään vasta eläkkeen alkamisen yhteydessä.

Muissa maissa jako tehdään jälkikäteen esimerkiksi avioeron yhteydessä tai eläkkeelle siirryttäessä. Sellaista käytäntöä ei ole, että jako tehtäisiin samalla, kun jaettavaa eläkettä ansaitaan, vaikka jako onkin mahdollista tehdä jo hyvin pian jakoon mahdollistavan tapahtuman jälkeen. Esimerkiksi Itävallassa jako tehdään viimeistään kun lapsi täyttää seitsemän vuotta ja Ruotsissa heti ansaintavuoden jälkeen.

Ongelmana jo aktiiviaikana tehtävässä jaossa voi olla se, että jos puolisoilla on suuri ikäero ja jaettava eläkeoikeus määrältään suuri, voi toinen joutua olemaan osittaisen eläkkeensä turvin eläkkeellä ennen kuin toisen eläkeoikeus alkaa. Tämä kärjistyy, jos ei-eläkkeellä oleva puoliso ei ole työssä, muussa tapauksessa han perheen elatusta tukee toisen puolison palkka.

Toisaalta, jos puolisoitten ikäero on suuri, ei jaettava eläkeoikeus liene määrältään kovin merkityksellinen, koska avioliitto ei ole ehtinyt kestää niin pitkään ennen toisen eläkkeelle siirtymistä. Mutta vaikka ikäero olisi vain muutamia vuosia, on silti tultava toimeen vain osalla eläkettä, kunnes kotona oleva puolisoikin saa eläkkeensä.

8.5 Mahdollisia malleja

Eri maissa käytössä olevista eläkeoikeuden jakamisen ratkaisuista voidaan löytää kehiteltäviä malleja myös Suomelle. Tässä muistiossa tarkastellaan lähinnä malleja, joissa puolison eläkevajaus hoidetaan lakisääteisen työeläketurvan puitteissa kuten liitteenä olevissa maissa. Ansiotyön ulkopuolelle jättäytyneen puolison eläketurvaan tuleva vajaus olisi toki mahdollista korvata myös yksilöllisen eläkevaikutuksen puitteissa.

8.5.1 Eläkkeiden ositus avioliiton ajalta avioeron johdosta

Osituksessa siirretään enemmän eläkettä kartuttaneen puolison eläkkeestä osa toiselle puolisolalle siten, että avioliiton ajalta puolisoille karttuneiden eläkkeiden yhteismäärä jakautuu tasan puolisoiden kesken.

Luovuttajan eläke = $E1 - (E1 - E2)/2$

Saajan eläke = $E2 + (E1 - E2)/2$, jossa

$E1$ = luovuttajalle avioliiton ajalta karttunut eläke

$E2$ = saajalle avioliiton ajalta karttunut eläke

Järjestelmä olisi pakollinen. Sopimuspohjaisuus sopii huonosti järjestelmään, koska sopiminen tuskin aina onnistuu tilanteissa, joissa avioero on jo tapahtunut. Eläkeoikeuden jakamista selvittänyt ryhmä tosin ehdotti erityistilanteissa harkintavaltaa tuomioistuimelle ja puolisoillekin. Nämä erityistilanteet tulisi laissa määritellä.

Henkilörekisteristä löytyy jo siviilisäätytiedot alkamis- ja päättymispäivämäärineen, mutta tietoja puolisoista ei eläkejärjestelmän rekistereissä ole. Tiedot tarvittaessa saatavissa Väestörekisterikeskuksen rekistereistä. Suunnitelmissa on myös kyselyn rakentaminen Väestötietojärjestelmään, jolla olisi mahdollista hakea perhesuhdetiedot (esimerkiksi aviopuoliso, lapset). Siten ositus olisi luontevinta tehdä vasta eläkehakemuksen saavuttua.

Osituksen tarkka laskenta edellyttäisi päivämäärätietojen käyttöä, josta nykyisessä etuuskien laskentatekniikassa on pyritty eroon. Pitäisi olla mahdollisuus yhtä suurpiirteiseen ajanlaskentaan mitä eläkkeiden vuosiansiotekniikassa nykyisin sovelletaan eli vuoden ansiot jaetaan kaavamaisesti kuukausien suhteessa avioliiton ajalle, eikä tarkkaa kohdentumista avioliiton keston ajalle tutkittaisi.

Eläkeoikeuden jakamista selvittänyt työryhmä ehdotti, että jaetusta eläkkeestä muodostettaisiin vapaakirja rekisteriin. Nykyisin tämän mallin soveltaminen tarkoittaisi sitä, että ansiot jaettaisiin saajapuolisolle ansaintarekisteriin.

Eläkeoikeuden puolittavia malleja avioeron yhteydessä on käytössä Saksassa, Sveitsissä, Alankomaissa, Belgiassa ja Isossa-Britanniassa. On myös mahdollista, esimerkiksi Saksassa, että jakamisen sijaan voi maksaa lisää, että puoliso saa jaettavaa eläkettä vastaavan eläkeoikeuden. Sveitsissä jakaminen tehdään avioliiton ajalta myös eläkkeelle siirryttäessä tai leskeytyessä.

Eläkeoikeuksien jaolla on vaikutuksia myös kustannustenjakoon ja maksuihin. Seuraavassa asiaa on tarkasteltu lähinnä TyEL:n ja MEL:n mukaisen eläkkeen rahastoidun osan laskennan kannalta eri tilanteissa puolison ja vakuutetun eläkkeissä.

Jos puoliso saisi osuuden vakuutetun eläkkeestä esimerkiksi vasta vakuutetun jäädessä vanhuuseläkkeelle, täytyisi sopia, onko puolison eläke lähtökohtaisesti kokonaan yhteisesti kustannettavaa ja vakuutetun eläkkeessä olisi normaalisti laskettu vakuutetulle karttunut rahastoitu osuus, vai jaettaisiinko rahastoitu osuus molemmille. Tällöin jako tulisi myös rekistereihin ja sillä voisi olla vaikutusta myös lasketun eläkevastuun määrään.

Jos puoliso saisi osuuden myös vakuutetun mahdollisesta työkyvyttömyyseläkkeestä, tulisi mietittäväksi, lasketaanko työkyvyttömyyseläkkeen rahastoitu osa tässä tapauksessa kuten muulloinkin, ja näin myös puolison osuuteen työkyvyttömyyseläkkeestä tulisi rahastoitua osaa.

Juridiselta näkökannalta ajatellen voidaan kysyä, kuinka menetellään eläkeoikeuden jakamisen suhteen, jos vakuutettu ja puoliso ovat sopineet avioehdosta. Täytyykö siitä erikseen mainita avioehdossa? Jos eläkeoikeuden jako olisi lain mukaan pakollista avioerotilanteessa, voisiko avioehdolla kuitenkin estää sen?

8.5.2 Eläkkeiden ositus määrättyä jaksolta

Osituksessa siirretään enemmän eläkettä kartuttaneen puolison eläkkeestä osa toiselle puolisolalle siten, että määrättyä jaksolta puolisoille karttuneiden eläkkeiden yhteismäärä jakautuu tasan puolisoitten kesken. Kuten edeltävässä mallissa (ja ETK:n selvityksessä 7.1.1980) lähtökohtana oli koko avioliiton aika. Periaatteessa estettä ei ole sille, että jakso olisi lyhyempikin (esimerkiksi edellä mainittu ulkomaankomennusaika), mutta tällöin osituksen määräämiseksi tulisi olla käytettävissä molempien puolisoitten osalta kyseisenä aikana eri vuosilta ansaitut palkat rajattuna vielä jakson päätevuosien osalta alkamis- ja päättymispäivillä (tai hyväksyttävä aikaisemmin mainittu epätarkempi menettely).

Ensisijaisesti vaihtoehto soveltuisi jo aiemmin esitettyjen seikkojen perusteella vapaaehtoiseksi eli sopimus pohjaiseksi järjestelmäksi.

Laissa pitäisi säätää jokin minimijakson pituus, jota lyhyemmissä tapauksissa karttuneen eläkkeen jakoon ei ryhdyttäisi. Toinen vaihtoehto olisi määrätä niin, että jako tehdään, jos sillä on merkittävä tai oleellinen vaikutus henkilön eläketurvaan. Jälkimmäinen on sikäli huono vaihtoehto, että laskenta on käynnistettävä merkittävyyden selvittämiseksi ja toisaalta samanpituisen jakso voi olla merkit-

tävä lyhyen aikaa työsuhteessa olleelle ja merkityksetön pitkän työuran tehneelle henkilölle.

Eläkkeiden vapaaehtoinen jakaminen on tyypillistä sen sallivissa maissa juuri avioliiton ajalta. Yleensä kuitenkin vaaditaan tiettyjä ehtoja, että eläkeoikeuden voi jakaa, muun muassa Saksassa vaaditaan vakuutusaikaa vähintään 25 vuotta, ja jako voidaan tehdä vasta, kun molemmat ovat saavuttaneet eläkeiän.

Samoin Sveitsissä jako tehdään vasta eläkkeelle siirryttäessä. Itävallassa ja Ruotsissa eläkeoikeuksia voidaan jakaa esimerkiksi lapsenhoidon ajalta siirtämällä eläkeoikeutta toiselle puolisolle tietyissä rajoissa.

8.5.3 Karttumismalli

Vaihtoehdossa työstä poisjääneelle tai sitä vähentäneelle eläkettä karttuisi puolison ansiotulon perusteella. Vastaava karttuma vähennettäisiin työssä olevan puolison karttumasta. Käytännössä vaihtoehto siis tarkoittaisi, että työssä olevan puolison ansiotulo ositettaisiin.

Työssä oleva maksaisi joko koko palkastaan normaalisti vakuutusmaksun tai kumpikin maksaisi omasta osuudestaan maksun oman ikänsä mukaisesti.

Osa palkasta (puolet tai sopimuksen mukaan) kirjattaisiin saajapuolisolle. Vakuuttaminen hoituisi luontevammin siten, että molemmat vakuutettaisiin samassa eläkelaitoksessa. Saajapuolison työnantaja olisi tällöin sama kuin luovuttajan työnantaja.

Jos saajapuoliso olisi mukana luovuttajan eli vakuutetun työnantajan työeläkevakuutuksessa, tulisi pohdittavaksi, minkä kokoista maksua työnantajalta perittäisiin saajapuolison osalta. Pienille ja keskisuurille yrityksille tämä ei ole ongelma, sillä maksu on iästä riippumaton. Jos kyseessä olisi suuri yritys, jonka TyEL-maksun työkyvyttömyyseläkeosa määrättäisiin korkean maksuluokan mukaan, puolisoiden ikäero vaikuttaisi maksun määrään. Vakuutusperiaatteen mukaista olisi, että maksuluokkamaksu määräytyisi saajapuolison osalta hänen ikänsä mukaan. Lisäksi ikäerolla olisi merkitystä työntekijöiden maksuosuuteen, jos puolisoista toinen on alle ja toinen yli 53-vuotias.

Yksi mahdollisuus olisi myös, että puolisolle otettaisiin vakuutetun työnantajan toimesta oma erillinen työeläkevakuutus, jonka maksut määräytyisivät normaaliin tapaan puolisolle lasketuista ansio-osuuksista.

Jos saajapuoliso kuuluisi vakuutetun työeläkevakuutukseen esimerkiksi 50 prosentilla vakuutetun ansioista, täytyisi pohtia, karttuuko saajapuolisolle vakuutetun työsuhteen kestäessä vanhuuseläkkeen rahastoitua osaa normaaliin tapaan

tästä ansio-osuudesta ja rekisteröitäisiinkö tämä myös tavalliseen tapaan. Tällä voisi olla tällöin vaikutusta myös lasketun eläkevastuun määrään.

Jos saajapuolisolle kuuluisi oikeus vakuutuksen kautta myös työkyvyttömyyseläkkeeseen, tulisi kysymys, miten työkyvyttömyyseläkkeen rahastoitu osa laskettaisiin saajapuolison mahdollisesti jäädessä työkyvyttömyyseläkkeelle: olisiko eläke kokonaan yhteisesti kustannettavaa? Olisi myös mahdollista ottaa saajapuolison eläkkeen rahastoidun osan laskennassa huomioon se osuus vakuutetun ansiosta, jonka perusteella saajapuolisolle karttuu eläkettä, erityisesti jos ansiot olisi rekisterissä merkitty puolison ansioksi. Saajapuolison työkyvyttömyyseläkkeellä voisi tällöin olla vaikutusta vakuutetun työnantajan työeläkevakuutusmaksuun.

Jos puolison ansioita ei otettaisi rahastoidun osan laskennassa huomioon, täytyisi rekisterissä todennäköisesti olla siitä jokin merkintä ja laskentaohjelmia täytyisi päivittää vastaavasti. Tämä olisi monimutkainen kokonaisuus eläkkeenlaskentajärjestelmien kannalta.

Yllä olevassa on oletettu, että eläkeoikeuden jako toteutetaan avioliiton kestäessä, ei ainoastaan avioerotilanteessa. Jos eläkeoikeuden jako toteutettaisiin vain avioerotilanteessa, tehtäisiinkö ansioiden ja rahastoitujen osien jako rekisteriin tällöin takautuvasti?

Tässä mallissa lisää monimutkaisuutta syntyy, jos järjestelmän tulisi pystyä antamaan ennakkolaskelmia eläkeoikeudesta. Pitäisikö esimerkiksi olla mahdollista antaa tietoja eläkeoikeuden perusteina olevista puolison ansioista?

Tällaisia malleja ei ole käytössä muissa maissa, tosin tätä läheisesti vastaava on Ruotsissa. Suomen vakuuttamis- ja rahoitustekniikka lienee oleellisesti erilainen kuin monissa muissa maissa, joissa lakisääteinen järjestelmä on julkisen vallan keskitetysti hoitama, joten tällainen tekniikka voisi toimia Suomessa. Tosin järjestettiin eläkeoikeuden jakaminen sitten karttumismallin mukaisesti tai vasta jälkikäteen jakamalla, on molemmissa tavoissa omat haasteensa.

8.5.4 Vapaaehtoinen vakuutus lakisääteisessä järjestelmässä

Tässä vaihtoehdossa kotona oleva puoliso ottaisi itselleen tai töissä oleva puoliso puolisolleen eläkevakuutuksen työeläkelaitoksesta, jonne hän maksaisi koko TyEL-maksun (työnantajan ja työntekijän osuuden) haluamastaan palkasta. Tässä vaihtoehdossa olisi pohdittava, seuraisiko tästä muita palkansaajaa koskevia velvoitteita, esimerkiksi työttömyys-, sairaus- tai tapaturmamaksua.

Lisäksi olisi pohdittava, miten vapaaehtoisesti maksettu työeläkevakuutus vaikuttaisi kansaneläkkeeseen. Nyt kansaneläkettä vähentävät työ- tai yrittäjäsuh-

teen perusteella karttuneet eläkkeet, mutta ei itse maksama vapaaehtoinen eläke. Se, miten Kela huomioi osituksen perusteella saadun eläkkeen osan, vaikuttaa siihen, miten tieto pitää eritellä eläkerekisteriin. Eläkerekisteröintiin vaikuttanee myös se, miten eläke pitää eritellä kustannusten jaon selvittämiseksi.

Monissa maissa on mahdollisuus kuulua lakisääteisen eläketurvan piiriin vapaaehtoisesti. Tyypillistä tämä on muualla kuin Pohjoismaissa. Tämä selittynee sillä, että Pohjoismaissa on asumiseen perustuvat vähimmäiseläkejärjestelmät, jotka turvaavat vähimmäistoimeentulon. Puuttuvan lakisääteisen eläkkeen ostaminen voi olla joissain maissa mahdollista jopa takautuvasti, sillä täyden maksun maksaminen silloin, kun työtulot ovat pienimmillään, ei aina ole mahdollista.

Suomen eläkejärjestelmässä ei ole juurikaan vapaaehtoisia elementtejä, kuten aikaisemmin on jo todettu. Helpointa vapaaehtoisuuden toteuttaminen voisi kuitenkin olla juuri tällaisen mallin kautta, jossa asia hoidetaan erillisen vakuutuksen avulla, eikä oikeuksia tarvitse siirtää yksittäisiltä vakuutetuilta toiselle eikä myöskään työnantajalle tulisi ylimääräisiä velvoitteita.

Tässä vaihtoehdossa myös ylimääräisten tietojen tarve ja hallinnollinen työ minimoituu, sillä puolisoitietoa ei tarvita, eikä myöskään erillisiä sopimuksia avioeron varalta. Ylimääräisiä ehtoja ei myöskään olisi välttämätöntä asettaa. Tilitystekniikka tilapäisille työnantajille on myös olemassa.

Lisäksi maksut voisivat olla täysimääräisesti verotuksessa vähennyskelpoisia. Tosin puolisoiden yhteenlaskettu vakuutusmaksu olisi korkea, jos tarkoitus olisi taata kotona olevalle puolisolle merkittävän suuruinen eläketurva. Tällainen voisi toimia juuri ulkomaan komennusten aikana, jos ulkomaan komennukselle lähtevälle työntekijälle maksettaisiin mahdollisesti myös korkeampaa palkkaa.

Kuten jo aikaisemmin todettiin, on vapaaehtoinen vakuuttaminen mahdollista yksilöllisen eläkevakuutuksen turvin. Erona vapaaehtoiseen työeläkevakuutukseen olisi lähinnä se, että työeläkevakuutus takaisi myös työkyvyttömyysturvan ja olisi loppuelämän jatkuva, kun taas yksilöllinen otetaan tyypillisesti lyhyeksi ajaksi ja se kattaa yleensä vain vanhuuseläketurvan.

Takautuva vakuuttaminen voisi tuoda ongelmia järjestelmän toimintaan. Voisiko puolison vakuuttaa takautuvasti niin, että hänelle syntyisi esimerkiksi oikeus tulevaan aikaan tai osa-aikaeläkkeeseen maksamalla kerralla takautuvasti halua-mansa määrä maksuja? Säännöksiä olisi tarkistettava varmistamaan, ettei epätoivottuja vaikutuksia syntyisi, jos takautuvan vakuuttamisen halutaan ylipäättään olevan mahdollista.

8.6 Johtopäätöksiä

Edellä on tarkasteltu eläkeoikeuden jakamiseen liittyvää pohdintaa Suomessa ja erilaisia malleja eri maissa toteutettujen ratkaisujen pohjalta ja pohdittu niiden toteuttamismahdollisuuksia Suomessa. Suomen lakisääteinen työeläkejärjestelmä eroaa monista eläkeoikeuden jakamisen sallivista maista siinä, että meillä on yksityisaloilla käytössä yksilölliseen rahastointiin perustuva hajautettu eläkejärjestelmä.

Eläkeoikeuden jakamisen mahdollisuus monimutkaistaisi työeläkejärjestelmää. Tavoitteena viimeisimmissä eläkeuudistuksissa oli järjestelmän yksinkertaistaminen. Lisäksi ajateltiinpa järjestelyä pakollisena tai vapaaehtoisena yhteensovittamisen tapaa olisi harkittava kansaneläkejärjestelmän etuuksien kanssa.

Toisaalta modernin eläkejärjestelmän ominaisuuksiin kuuluu tietynlainen vallinnanmahdollisuus, jos se on toteutettavissa eläkemenoa kasvattamatta. Puolisoiden työnteko ja perheen sisäinen työnjako ovat asioita, jotka ovat perheen itsensä päätettävissä, miksei siis myös perheen sisäisestä työnjaosta johtuva tasoero työeläketurvassa.

Aikaisemmin voimassa ollut eläkkeiden laskentatapa sopi melko huonosti eläketurvan jakamisen ajatukseen. Vuoden 2005 uudistuksessa järjestelmä yksinkertaistui siten, että tietyille vuosille kohdistuva eläkekertymä voidaan selkeästi erottaa muusta eläkkeestä.

Työeläketurvan on tähän asti ajateltu olevan hyvin yksilöllinen etuus (poikkeuksena perhe-eläkkeet). Perustuslakivaliokunnan käytännön mukaan, ansaittu vanhuuseläke kuuluu omaisuuden suojan piiriin. Työeläkkeen jakaminen puolisoitten kesken avioerotapauksessa merkitsisi toisen puolison työeläkkeen vähentämistä jaon seurauksena, joten kyseessä olisi puuttuminen henkilön omaisuussuojan piirissä olevaan oikeuteen. Tästä syystä jako voitaneen rajoittaa koskemaan vain sitä osaa ansaitusta vanhuuseläkkeestä, joka karttuu jakamista koskevan säännöksen voimaantulon jälkeiseen aikaan. Lisäksi jaon kohteena voinee olla vain se osa toisen puolison eläkkeestä, joka karttuu avioliiton tai muun sellaisen sovittavan jakson aikana. Ajalta ennen 2005 tarvittaisiinkin monimutkaisia päättelyjä, mikä osuus puolison eläketurvasta on karttunut ajalta, jolta jakaminen tehtäisiin.

Karttuneen eläkeoikeuden jaon perusteella sillä, jonka hyväksi jako toteutetaan, syntyisi oikeus puolison vanhuuseläkkeeseen. Työkyvyttömyyseläke ei suoranaisesti kuulu omaisuuden suojan piiriin. Toisaalta, jos karttuneen eläkeoikeuden jako vaikuttaa henkilön työkyvyttömyyseläkeoikeuteen pienentävästi, lie-

nee kyseessä puuttuminen henkilön legitiimeihin työkyvyttömyyseläkeodotuksiin. Lisäksi, jos eläkeoikeuden jaon hyväkseen saaneella syntyy oikeus työkyvyttömyyseläkkeeseen, saattaa sillä olla vaikutuksia muun muassa toisen puolison työnantajan vakuutusmaksuihin eikä tällä työnantajalla ole esimerkiksi kuntoutuksen keinoin mahdollisuutta vaikuttaa työkyvyttömyyseläkeoikeuden saavan henkilön työkykyyn.

Työeläkeoikeuden jakaminen aiheuttaisi nykyiseen ansaintajärjestelmään (kanta- ja rajapintamuutokset rekisteriin, rekisteripalveluihin) ja eläkkeen laskentaan suuria muutoksia. Kustannuksia on vaikea arvioida, mutta tapauskohtaiset kustannukset tulisivat nousemaan korkeiksi.

Eläkeoikeuden jakaminen avioliiton ajalta ei välttämättä sulje pois eläkkeen karttumista lapsenhoitoajalta tai leskeneläkettä. Tärkeintä on sovittaa yhteen eri osaset niin, että niistä muodostuu toimiva kokonaisuus. Jos kuitenkin jakaminen johtaisi muiden etuuksien osittaiseenkin poissulkemiseen, siitä aiheutuisi merkittävästi lisätyötä järjestelmiin.

Jos eläkeoikeuden jakaminen tulisi mahdolliseksi, joko vapaaehtoisesti tai pakollisesti tietyissä tilanteissa, olisi sillä vaikutusta lapsenhoidosta ja muista palkattomista jaksoista karttuvaan eläkkeeseen, leskeneläkkeeseen ja kansaneläkkeeseen. Kyseessä olisi mittava ja periaatteellinen muutos, jos eläkeoikeuksien jakaminen toteutettaisiin lakisääteisenä järjestelynä. Myös vapaaehtoiseen sopimiseen liittyy monia ratkaisuja vaativia kysymyksiä ja merkittäviä kustannuksia. Niiden vaikutukset lakisääteiseen järjestelmään olisi huolella selvitettävä.

Lähteet

Bach-Othman, J. (2006) Leskeneläkkeet ja eläkeoikeuksien jakaminen eri maissa. Eläketurvakeskuksen muistio 14.9.2006.

Hallberg, P., Karapuu, H., Scheinin, M., Tuori, K. & Viljanen, V-P. (1999) Perusoikeudet. Juva 1999.

Kauppi, H., Työeläkeoikeuden vapaaehtoinen jakaminen puolisoien kesken. Muistio 12.9.2008.

KOM 1985:37. Perhe-eläkekomitean osamietintö I. perhe-eläketurvan kehittämisen lähtökohdat ja vaihtoehdot. Helsinki 1985.

KOM 1987:43. Perhe-eläkekomitean osamietintö II. Esitys perhe-eläkeuudistukseksi. Helsinki 1987.

Laitinen-Kuikka, S. & Tuominen, E. (2006) Changing division of labour within the family and the responses of pension policy. Finnish Centre for Pensions. Working Papers 2006:4. Helsinki 2006.

Perheenemäntien eläketurvaa selvittelleen työryhmän raportti Eläketurvakeskuksen hallitukselle 8.11.1977.

Perustuslakivaliokunnan lausuntoja: PeVL 5/1950 vp, 10/1957 vp, 21/1989 vp, 35/1992 vp, 35/1993 vp, 4/1994 vp, 13/1995 vp, 22/1995 vp, 24/1996 vp, 26/1997 vp.

Työeläkkeen jakaminen avioeron yhteydessä. Muistio Eläketurvakeskuksen hallitukselle 7.1.1980 (saate 25.1.1980).

Työeläkkeen jakaminen avioeron yhteydessä. Sosiaali- ja terveysministeriölle toimitettu Eläketurvakeskuksen kannanotto asiaan 20.5.1981.

Tuominen, E. & Laitinen-Kuikka, S. (2003) Pension policy responses to changing division of labour within the family. Finnish Centre for Pensions. Working Papers 5. Helsinki 2003.

Kaarlo Reipas, Antti Mielonen ja Mika Vidlund

9 Kehittämismallina yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke

Eräs tekniikka leskeksi jäävän henkilön toimeentulon turvaamiseksi on yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke. Jaksossa 9.1 Kaarlo Reipas kuvaa kaksi erilaista menetelmää yhteiseläkkeen suuruuden aktuaariseen laskemiseen: TyEL-järjestelmän voimassa olevien laskuperusteiden mukaisen sekä vuosina 2007–2011 toteutuneiden kuolemanvaaralukujen mukaisen menetelmän. Jaksossa 9.2 Mika Vidlund ja Antti Mielonen tarkastelevat esimerkkimaissa voimassaolevia yhteiseläkejärjestelyjä.

9.1 Yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke

Yhteisannuiteettijärjestelmässä omaa vanhuuseläkettään hakevalle vakuutetulle annetaan mahdollisuus ”ostaa” puolisolleen leskeneläketurvaa pienentämällä omaa eläkettään. Mikäli vakuutettu päättää näin tehdä, hänen ja hänen puolisonsa iän perusteella lasketaan aktuaarisuusperiaatteen perusteella kerroin k , jolla vanhuuseläkettä pienennetään. Eläkkeensaajan kuollessa ennen puolisoaan eläkkeen maksamista jatketaan leskelle leskeneläkkeenä. Pienennetty vanhuuseläke ja pienennyksellä maksettu leskeneläke yhdessä muodostavat *yhteiseläkkeen*.

Tavallisesti vain osa, esimerkiksi 25 tai 50 prosenttia, vakuutetun vanhuuseläkkeestä voidaan muuntaa yhteiseläkkeeksi. Tällöin vain tätä osaa pienennetään kertoimella k , ja loppuosa vanhuuseläkkeestä säilyy samansuuruisena. Vakuutetun kuollessa leskelle maksetaan vain yhteiseläkkeeksi muunnettua osaa.

9.1.1 Kertoimen k laskenta ja arvot

Kerroin k lasketaan kaavalla

$$k = \frac{a_x}{a_x + a_y - a_{xy}},$$

missä a_x on edunjättäjän yksikkövanhuuseläkkeen pääoma-arvo, ja $a_x + a_y - a_{xy}$ on sellaisen yksikköeläkkeen pääoma-arvo, jota maksetaan niin kauan, kun vähin-

tään toinen osapuoli on elossa. Tätä kaavaa käytettäessä vanhuuseläkkeen vaihtaminen yhteiseläkkeeksi on pariskunnan näkökulmasta kustannusneutraalia; pariskunnat eivät keskimäärin voita eivätkä häviä eläketulojen nykyarvoja tarkasteltaessa.

Periaatteessa vakuutetun ja puolison ikien lisäksi myös heidän sukupuolensa tulisi ottaa huomioon kertoimen laskennassa. Lainsäädäntö ei kuitenkaan usein mahdollista sukupuolen ottamista huomioon, joten käytännössä sukupuolille on määrättävä yhteinen kerroin, esimerkiksi jollakin tavalla painotettuna keskiarvona sukupuolikohtaisista kertoimista.

Alla on taulukoitu kertoimen k arvoja eri-ikäisille pareille vakuutetun sukupuolen mukaan eriteltynä. Laskelmassa puolison on oletettu olevan eri sukupuolta kuin vakuutetun. Diskonttokorkona on käytetty kolmea prosenttia, joka vastaa likimäärin Eläketurvakeskuksen Pitkän aikavälin laskelmat 2013 -raportissa (Risku ym. 2013) käytettyä eläkevarojen tuottoennustetta vähennettynä työeläkeindeksin kasvulla.

Mikäli edunjäittäjä on mies, on kerroin pienempi kuin jos edunjäittäjä olisi nainen. Tämä johtuu siitä, että naiset elävät keskimäärin miehiä pitempään, joten tässä tilanteessa on todennäköisempää, että leskeneläkettä joskus leskelle maksetaan. Siksi leskeneläketurvan hintakin on kalliimpi.

Laskuperusteisiin perustuva laskenta

Taulukossa 9.1 on taulukoitu kertoimen k arvoja laskettuna TyEL-järjestelmän vuonna 2014 voimassaolevien laskuperusteiden mukaisesti, niin että yksikköeläkkeet ovat jatkuvia eläkkeitä. Kuolevuusfunktion ikäsiirrot on valittu niin, että sekä edunjäittäjä että edunsaaja ovat syntyneet 1930-luvulla. Tämä on vuosien 2007–2011 aikana kuolleiden suomalaisten keskimääräinen syntymävuosikymmen, ja valittu, jotta laskelma olisi mahdollisimman vertailukelpoinen vuonna 2007–2011 toteutuneeseen kuolemanvaaraan perustuvan laskelman kanssa.

Toteutuneen vuosikuolevuuden mukainen laskenta

Taulukossa 9.2 on taulukoitu kertoimen k arvoja vuosina 2007–2011 toteutuneen vuosittaisen kuolemanvaaran mukaisesti. Pääoma-arvokertoimet on laskettu diskreetille, kuukausisuoritteiselle vanhuus- ja yhteiseläkkeelle.

Taulukko 9.1.

Kertoimen k arvot laskuperusteiden mukaisilla pääoma-arvokertoimilla.

		Edunjättäjänä mies						Edunjättäjänä nainen					
		Edunjättäjän ikä						Edunjättäjän ikä					
		63	64	65	66	67	68	63	64	65	66	67	68
Edunsaajan ikä	60	0,723	0,706	0,688	0,670	0,652	0,633	0,882	0,872	0,861	0,849	0,836	0,822
	61	0,733	0,716	0,698	0,680	0,662	0,643	0,889	0,879	0,869	0,857	0,845	0,832
	62	0,743	0,726	0,708	0,690	0,672	0,653	0,896	0,887	0,876	0,865	0,854	0,841
	63	0,753	0,736	0,719	0,701	0,682	0,663	0,903	0,894	0,884	0,874	0,862	0,850
	64	0,763	0,746	0,729	0,711	0,693	0,674	0,910	0,901	0,892	0,882	0,871	0,859
	65	0,773	0,756	0,740	0,722	0,704	0,685	0,916	0,908	0,899	0,889	0,879	0,868
	66	0,783	0,767	0,750	0,733	0,715	0,696	0,922	0,914	0,906	0,897	0,887	0,876
	67	0,793	0,777	0,761	0,744	0,726	0,708	0,928	0,921	0,913	0,904	0,895	0,885
	68	0,803	0,788	0,772	0,755	0,737	0,719	0,933	0,927	0,919	0,911	0,902	0,893
	69	0,813	0,798	0,783	0,766	0,749	0,731	0,939	0,932	0,925	0,918	0,909	0,900
	70	0,823	0,809	0,793	0,777	0,760	0,743	0,944	0,938	0,931	0,924	0,916	0,908

Taulukko 9.2.

Kertoimen k arvot vuosina 2007–2011 toteutuneen kuolemanvaaran mukaisilla pääoma-arvokertoimilla.

		Edunjättäjänä mies						Edunjättäjänä nainen					
		Edunjättäjän ikä						Edunjättäjän ikä					
		63	64	65	66	67	68	63	64	65	66	67	68
Edunsaajan ikä	60	0,736	0,719	0,701	0,682	0,662	0,642	0,878	0,865	0,851	0,837	0,820	0,803
	61	0,748	0,730	0,712	0,694	0,674	0,653	0,886	0,874	0,861	0,847	0,831	0,814
	62	0,759	0,742	0,724	0,706	0,687	0,666	0,894	0,883	0,870	0,857	0,841	0,825
	63	0,771	0,754	0,737	0,719	0,699	0,679	0,902	0,891	0,879	0,866	0,852	0,836
	64	0,783	0,767	0,749	0,731	0,712	0,692	0,910	0,899	0,888	0,876	0,862	0,847
	65	0,795	0,779	0,762	0,745	0,726	0,705	0,917	0,907	0,897	0,885	0,872	0,857
	66	0,807	0,791	0,775	0,758	0,739	0,719	0,924	0,915	0,905	0,894	0,882	0,868
	67	0,819	0,804	0,788	0,771	0,753	0,733	0,930	0,922	0,913	0,903	0,891	0,878
	68	0,830	0,816	0,801	0,785	0,767	0,748	0,936	0,929	0,920	0,911	0,900	0,888
	69	0,842	0,829	0,814	0,798	0,781	0,762	0,942	0,935	0,927	0,919	0,909	0,897
	70	0,853	0,841	0,826	0,812	0,795	0,777	0,948	0,941	0,934	0,926	0,917	0,906

Sukupuolille yhteisen kertoimen laskeminen

Sukupuolikohtaisista kertoimista voidaan laskea sukupuolille yhteinen kerroin painotettuna keskiarvona, jossa painokertoimina käytetään esimerkiksi oletettu-

ja miehiltä yhteiseläkkeeksi ja naisilta yhteiseläkkeeksi siirrettäviä kuukausieläkemääriä.

Taulukossa 9.3 on sukupuolille yhteinen kerroin laskettuna esimerkinomaisesti niin, että painokertoimina on käytetty vuonna 2011 alkaneiden vanhuuseläkkeiden kuukausimäärien sukupuolikohtaisia summia. Kaikissa ikäyhdistelmissä on käytetty samoja painokertoimia. Tällaiseen painotukseen sisältyy implisiittisenä oletuksena, ettei sukupuoli eivätkä osapuolten iät vaikuta eläkkeensaajan todennäköisyyteen muuttaa vanhuuseläkettään yhteiseläkkeeksi. Mikäli mallia halutaan tarkentaa, voidaan sopivia painokertoimia arvioida myös ikä- ja sukupuolikohtaisesti.

Taulukko 9.3.

Sukupuolille yhteiset kertoimet.

	Laskuperusteiden mukaiset						Toteutuneen kuolevuuden mukaiset						
	Edunjättäjän ikä						Edunjättäjän ikä						
	63	64	65	66	67	68	63	64	65	66	67	68	
Edunsaajan ikä	60	0,790	0,775	0,760	0,745	0,729	0,712	0,795	0,780	0,764	0,747	0,728	0,709
	61	0,798	0,784	0,769	0,754	0,738	0,722	0,805	0,790	0,774	0,758	0,740	0,720
	62	0,807	0,793	0,779	0,763	0,748	0,731	0,816	0,801	0,785	0,769	0,751	0,732
	63	0,816	0,802	0,788	0,773	0,757	0,741	0,826	0,812	0,796	0,780	0,763	0,744
	64	0,824	0,811	0,797	0,782	0,767	0,751	0,836	0,822	0,807	0,792	0,775	0,757
	65	0,833	0,820	0,806	0,792	0,777	0,761	0,846	0,833	0,818	0,803	0,787	0,769
	66	0,841	0,829	0,815	0,801	0,787	0,771	0,856	0,843	0,829	0,815	0,799	0,781
	67	0,849	0,837	0,824	0,811	0,797	0,782	0,865	0,853	0,840	0,826	0,811	0,794
	68	0,858	0,846	0,833	0,820	0,806	0,792	0,875	0,863	0,851	0,837	0,823	0,806
	69	0,866	0,854	0,842	0,829	0,816	0,802	0,884	0,873	0,861	0,849	0,834	0,819
	70	0,874	0,863	0,851	0,839	0,825	0,812	0,893	0,883	0,872	0,860	0,846	0,831

9.1.2 Etukäteinen eläkeoikeuden muuntaminen

Yhteiseläkejärjestelmään voidaan myös lisätä mahdollisuus muuntaa muuntamishetkeen mennessä karttunut vanhuuseläke osittain tai kokonaan yhteiseläkkeeksi jo ennen vanhuuseläkkeelle jäämistä. Tällöin leskelle aletaan maksaa leskeneläkettä edunjättäjän kuolinhetkellä siinäkin tapauksessa, että edunjättäjä kuolee ennen eläkeikää.

Etukäteen muunnettavan yhteisannuiteetin tapauksessa kerroin k lasketaan kaavasta

$$k = \frac{\bar{N}_{63}/D_x}{\bar{N}_{63}/D_x + a_y - a_{xy}},$$

missä $\bar{N}_{63}/D_x$ on vakuutetun yksikkövanhuuseläkkeen nettonykyarvo sillä oletuksella, että henkilö jää eläkkeelle 63 vuoden iässä. Taulukossa 9.4 on taulukoitu kertoimen k arvoja siinä tapauksessa, että eläkkeen muuntaminen tehdään ennen eläkeikää. Kertoimen arvot on laskettu painotettuna keskiarvona toteutuneen kuolevuuden mukaisista sukupuolikohtaisista kertoimista samoin kuin taulukossa 9.3.

Taulukko 9.4.

Kerroin k , muunto ennen eläkeikää.

		Edunjättäjän ikä					
		35	40	45	50	55	60
Edunsaajan ikä	35	0,719	0,682	0,648	0,621	0,603	0,594
	40	0,767	0,729	0,694	0,663	0,640	0,627
	45	0,812	0,778	0,742	0,710	0,683	0,665
	50	0,853	0,823	0,791	0,759	0,731	0,709
	55	0,890	0,865	0,837	0,808	0,781	0,757
	60	0,921	0,901	0,878	0,854	0,831	0,808
	65	0,946	0,931	0,914	0,895	0,877	0,858

9.1.3 Esimerkkilaskelma

Taulukossa 9.5 on laskettu esimerkkejä eri-ikäisten parien yhteiseläkkeistä taulukon 9.3 toteutuneen kuolevuuden mukaisilla kertoimilla. Laskennassa on oletettu, että eläkkeensaajan vanhuuseläkkeen kuukausimäärän suuruus olisi 1 000 euroa, mikäli hän ei valitse yhteiseläkettä. Tästä on laskettu hänelle maksettava vanhuuseläke ja hänen kuolemansa jälkeen hänen leskelleen maksettava leskeneläke, mikäli hän päättää vanhuuseläkkeelle jäädessään muuntaa eläkkeestään 25, 50, 75 tai 100 prosenttia yhteiseläkkeeksi.

Esimerkiksi 65-vuotiaan eläkkeensaajan, jonka puoliso on myös 65-vuotias, valitessa 25 prosentin muunnon, säilyy 75 prosenttia eli 750 euroa hänen kuukausieläkkeestään muuntamattomana, ja 250 euroa muunnetaan kertoimella 0,818. Vanhuuseläkkeeksi jää siis $750 \text{ €} + 0,818 \times 250 \text{ €} = 954,50 \text{ €}$, ja mahdollisessa kuolemantapauksessa leskeneläke olisi $0,818 \times 250 \text{ €} = 204,50 \text{ €}$.

Taulukko 9.5.

Esimerkkilaskelmia toteutuneen kuolemanvaaran mukaisilla kertoimilla.

Eläkkeen-saajan ikä	Puolison ikä	Eläkkeen suuruus ilman yhteiseläkkeen valintaa	Eläkkeen suuruus valitulla yhteiseläkkeen osuudella			
			25 %	50 %	75 %	100 %
65	65	Vanhuuseläke 1 000 €	954,50 €	909,00 €	863,50 €	818,00 €
		Leskeneläke -	204,50 €	409,00 €	613,50 €	818,00 €
65	60	Vanhuuseläke 1 000 €	941,00 €	882,00 €	823,00 €	764,00 €
		Leskeneläke -	191,00 €	382,00 €	573,00 €	764,00 €
63	67	Vanhuuseläke 1 000 €	966,25 €	932,50 €	898,75 €	865,00 €
		Leskeneläke -	216,25 €	432,50 €	648,75 €	865,00 €
67	63	Vanhuuseläke 1 000 €	940,75 €	881,50 €	822,25 €	763,00 €
		Leskeneläke -	190,75 €	381,50 €	572,25 €	763,00 €

9.1.4 Yhteys muihin etuuksiin ja verotukseen

Vaikka yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke etuutena on hyvin samankaltainen Suomen työeläkejärjestelmän nykyisen leskeneläkkeen kanssa, poikkeavat nämä kaksi järjestelmää toisistaan rahoituksen osalta. Puhtaaseen yhteisannuiteettijärjestelmään siirtyminen siirtäisi leskeneläkkeiden rahoitustaakan kaikilta työeläkemaksuja maksavilta niille pariskunnille, jotka etuutta käyttävät.

Mikäli yhteisannuiteettimuotoinen leskeneläke vaikuttaisi oman vanhuuseläkkeen tavoin kansaneläkettä ja takuueläkettä vähentävästi, voisi helposti syntyä tilanne, jossa yhteiseläkkeen valinta ei lisäisi lesken eläketuloja ollenkaan tai vain vähän. Tällöin yhteisannuiteetin valinta olisi pariskunnalle tappiollinen. Erityisesti, jos pariskunnille annetaan mahdollisuus muuntaa vanhuuseläkeoikeutta yhteiseläkkeeksi kauan ennen vanhuuseläkeaikaa, ei pariskunnalla ole välttämättä vielä luotettavaa tietoa edunsaajan oman eläkkeen tulevasta tasosta, eikä siten myöskään vaikutuksesta kansan- ja takuueläkkeeseen.

On perusteltua olettaa, että eläkeoikeuden muunto yhteiseläkkeeksi useimmiten tapahtuisi pariskunnan suuremman eläkkeen kartuttaneelta pienemmän eläkkeen kartuttaneelle. Progressiivisen tuloverotuksen takia yhteisannuiteetin valinta tällaisissa tapauksissa vähentäisi pariskunnan yhteensä eläkkeistään maksamia tuloveroja, mikäli leskeneläke verotettaisiin yhdessä omaeläkkeen kanssa.

9.2 Yhteiseläkejärjestelmistä esimerkkimaissa

Seuraavassa kuvataan yhteiseläkejärjestelmiä Alankomaiden, Ruotsin ja Yhdysvaltojen eläkejärjestelmissä. Tarkastelluissa maissa yhteiseläkejärjestelyjä on pääsääntöisesti käytössä lisäeläkejärjestelyissä. Ruotsissa vakuutetulla on usein mahdollisuus valita haluaako hän kyseisen vakuutusmuodon puolisonsa turvaksi. Hollannissa ja Yhdysvalloissa parisuhteessa olevilla perhe-eläkkeen vaihtaminen korkeammaksi omaeläkkeeksi edellyttää puolison hyväksyntää.

9.2.1 Ruotsi

Ruotsin lakisääteisen vanhuuseläkejärjestelmän täysin rahastoidussa osassa, rahastoeläkkeessä, on mahdollista valita vapaaehtoinen leskeneläke, joko yhteisannuiteettiperiaatteella toteutettuna tai eläkeoikeuden siirrolla. Muutoin lakisääteisessä eläkejärjestelmässä kyseistä mahdollisuutta ei ole ja leskeneläkettä maksetaan määräaikaisena enintään vuoden ajan. Lakisääteistä eläkettä täydentävissä yksityisen sektorin sopimuseläkejärjestelmissä on mahdollisuus yhteiseläkkeeseen.

Lakisääteinen rahastoeläke

Jälkeenjäävän lesken eläketurva

Leskeneläketurvan voi valita eläkehakemuksen yhteydessä. Vuonna 2012 valinnan teki vain 23 000 vakuutettua. Valintaa ei voi perua, mutta turva päättyy parisuhteen päättyessä. Leskeneläke määräytyy aktuaarisin perustein, kuitenkin molemmille sukupuolille yhtäläisin säännöin. Sen määrä vaihtelee edunjättäjän ja edunsaajan iän mukaan. Seuraavassa on esitetty kaksi esimerkkiä leskeneläkkeen määräytymisestä riskiperusteisessa rahastovakuutuksessa ja määrätyn eläkesumman takaavassa perinteisessä eläkevakuutuksessa. Näiden kahden vakuutusmuodon välinen ero selittyy niille lasketuista erilaisista tuotto-oletuksista.

Taulukko 9.6.*Rahastovakuutus leskeneläketurvalla.*

Rahastoeläke ilman perhe-eläkettä		Rahastoeläke perhe-eläketurvalla		
Edunjättäjän ikä		Puolison ikä		
		50	60	70
61	SEK 500	SEK 395	SEK 430	SEK 465
65	SEK 500	SEK 370	SEK 405	SEK 450
70	SEK 500	SEK 325	SEK 365	SEK 420

Lähde: Pensionsmyndigheten.

Taulukko 9.7.*Perinteinen eläkevakuutus leskeneläketurvalla.*

Rahastoeläke ilman perhe-eläkettä		Rahastoeläke perhe-eläketurvalla		
Edunjättäjän ikä		Puolison ikä		
		50	60	70
61	SEK 500	SEK 375	SEK 420	SEK 460
65	SEK 500	SEK 340	SEK 390	SEK 445
70	SEK 500	SEK 295	SEK 345	SEK 410

Lähde: Pensionsmyndigheten.

Eläkeoikeuden siirtäminen

Ennen eläkkeelle siirtymistä mahdollisuutta leskeneläkkeeseen ei ole, mutta puoliset tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolet voivat siirtää rahastoeläkeoikeuden toisilleen. Siirrosta on ilmoitettava Eläkevirastolle viimeistään 31. tammikuuta, jotta saman vuoden ja seuraavien vuosien eläkeoikeus voitaisiin siirtää. Aiempien vuosien eläkeoikeuksia ei voi siirtää. Siirtoa ei myöskään voi perua saadakseen takaisin rahat, jotka on siirtänyt kumppanille. Siirrot voi milloin tahansa keskeyttää. Rahat siirretään vuosittain. Siirron yhteydessä eläkeoikeus pienenee kahdeksalla prosentilla. Kumppani saa siis 92 prosenttia siirretystä määrästä. Siirretty rahastoeläkeoikeus ei vaikuta kumppanin takuueläkeoikeuteen.

Eläkeoikeuden siirtäminen on kuitenkin harvinaista. Vuonna 2010 eläkeoikeutta siirsi toiselle puolisolle 8 132 henkilöä, joka on vain noin 0,5 prosenttia niistä henkilöistä joilla on mahdollista siirtää eläkeoikeutta. Siirroista 98 prosenttia tehtiin miespuolisolta naispuolisolle (Pensionsmyndigheten).

Periytynyt tuotto

Kun eläkesäästäjät kuolevat, rahat heidän tileiltään jaetaan samana vuonna syntyneiden eläkesäästäjien kesken. Tästä käytetään myös termiä perintövoitto (arvovinst) tai periytynyt tuotto.

Lakisääteistä eläkettä täydentävä työmarkkinaeläke

Yksityisen alojen maksuperusteisissa sopimuseläkkeissä (ITP1 ja SAF-LO) perhe-eläkettä maksetaan, mikäli edunjättäjä on valinnut sen osaksi kokonaisturvaa. Kattavia tilastoja valinnan tehneistä ei ole. Edunjättäjä valitsee vuosittain maksettavan korvauksen määrän, joka vaihtelee 5 200 ja 20 800 euron välillä (1–4 kertaa hintaperusmäärä, SEK 44 500) sekä maksuajan pituuden. Etuutta voidaan myöntää 5, 10, 15 tai 20 vuotta, mutta kuitenkin enintään niin pitkään kuin edunjättäjä olisi täyttänyt 70 vuotta.

Valittu leskeneläke pienentää vakuutetun omaa vanhuuseläkemaksua ja täten vakuutetulle kertyvän eläkepääoman määrää. Perhe-eläketurvan kustannus ja vaikutus oman eläkkeen määrään on riippuvainen edunjättäjän valitsemasta säästämisen alku- ja pääteistä. Lisäksi kokonaisuuteen vaikuttaa etuuden maksuperiodin pituus sekä korvaukselle määritelty taso. (ks. esim. Collectum 2013). Taulukossa 9.8 on esitetty maksun määrän vaihtelu suhteessa edunjättäjän ikään ja etuuden maksuajan pituuteen.

Taulukko 9.8.

Vuosimaksun määrän vaihtelu SAF-LO-järjestelmässä 1 x hintaperusmääräisen etuuden suhteen.

Edunjättäjän ikä	Etuus 5 vuotta	Etuus 20 vuotta
25	SEK 264	SEK 862
35	SEK 308	SEK 1 004
45	SEK 422	SEK 1 372
55	SEK 788	SEK 1 953*
64	SEK 1 978	SEK 1 978*

* Etuuden myöntäminen loppuu, kun edunjättäjä olisi täyttänyt 70 vuotta.

Etuusperusteisessa, vanhassa ITP-järjestelmässä (ITP2) perhe-eläke lasketaan lakisääteisen ansiokaton (7,5-kertaisen tuloperusmäärän) ylittävästä palkan osasta ja se voidaan myöntää loppuelämän ajaksi. Vakuutetulla on mahdollisuus luopua

perhe-eläkeoikeudestaan ja siirtää vastaava eläkemaksun osuus osaksi omaa maksuperusteista ITPK-eläkettä.

Takaisinmaksuturva

Työmarkkinaeläkkeissä vakuutuksen voi halutessaan järjestää myös niin sanottuna takaisinmaksusuojana (återbetalningsskydd), jossa kertynyt eläkepääoma maksetaan kuolemantapauksessa perheelle. Vakuutetun omaeläke jää vastaavasti pienemmäksi. Takaisinmaksuturvaa maksetaan tavallisesti viiden vuoden ajan.

Julkisen sektorin perhe-eläke

Kuntien sopimuseläkejärjestelmässä (KAP-KL) perhe-eläke on pakollinen osa vakuutusta. Puolisolle maksettava eläke on 15 prosenttia enintään 20 kertaisen tuloperusmäärän suuruisista vuosituloista ja 7,5 prosenttia tämän ylittävistä tuloista kattoon asti (20–30 kertaa tuloperusmäärä). Tuloperusmäärä on noin 6 630 euroa vuonna 2013. Eläkettä maksetaan puolisolle viiden vuoden ajan. Lisäksi on mahdollisuus takaisinmaksuturvaan, josta voi halutessaan luopua. Valinta vaikuttaa omaeläkkeen määrään.

Valtion sopimuseläkkeessä (PA-03) puolisolle maksetaan tasasuuruista etuutta (SEK 4 450/kk) kuuden vuoden ajan. Lisäksi maksuperusteisessa rahastoeläkeosuudessa on mahdollisuus takaisinmaksuturvaan, josta voi halutessaan luopua. Valinta vaikuttaa omaeläkkeen määrään.

9.2.2 *Hollanti*

Hollannissa kansanvakuutusjärjestelmän vanhuuseläke määräytyy asumisajan perusteella eikä eläkettä tai sen osaa ole mahdollista vaihtaa korkeampaan leskeneläkkeeseen, kuten ei myöskään ole mahdollista luopua leskeneläketurvasta korkeamman vanhuuseläketurvan saamiseksi. Työmarkkinoilla sovitut lisäeläkkeet ovat kuitenkin hyvin kattavia (n. 95 % työntekijöistä) ja niistä lähes kaikki tarjoavat etuuksina myös leskeneläkkeitä ja myös mahdollisuuden vaihtaa eläkkeelle siirryttäessä vanhuuseläkeoikeuksia leskeneläkeoikeuksiin tai päinvastoin (ks. DNB).

Oikeus leskeneläkkeeseen

Lisäeläkejärjestelmät ovat pääasiassa etuusperusteisia ja täysin rahastoituja järjestelmiä. Leskeneläkkeitä ei kuitenkaan läheskään aina rahastoida etukäteen. Täl-

löin puhutaan niin sanotusta riskiperusteisesta (*risk-based*) leskeneläkkeestä, jossa eläkeoikeus on ainoastaan työsuhteessa olevan henkilön puolisoilla. Vapaakirjan omaavan tai jo eläkkeellä olevan henkilön puolisoilla ei ole leskeneläkeoikeutta riskiperusteisissa järjestelyissä. Vuonna 2006 puhtaasti riskiperusteisia leskeneläkkeitä oli 42 prosentilla vakuutetuista ja tämän tyyppinen leskeneläke on nykyisin yleisin leskeneläke-etuus.

Kun leskeneläkettä varten on rahastoitu etukäteen varoja, puhutaan karttumaperusteisesta (*accrual-based*) leskeneläkkeestä. Vuonna 2006 karttumaperusteisia leskeneläke-etuuksia oli 36 prosentilla vakuutetuista.

Leskeneläkeoikeus voi olla myös yhdistelmä riskiperusteista ja karttumaperusteista etuutta. Tällöin vakuutetulla on riskiperusteinen leskeneläketurva työsuhteessa ollessaan ja karttumaperusteinen eläkkeelle siirryttyään. Tämä tarkoittaa, että jos vakuutettu kuolee työsuhteen päättymisen ja vanhuuseläkkeen alkamisen välillä, leskeneläkeoikeutta ei ole. Toisaalta, kun vakuutetulle myönnetään vanhuuseläke, syntyy oikeus myös leskeneläkkeeseen. Tämän tyyppisiä leskeneläke-etuuksia oli 22 prosentilla vakuutetuista.

Etuuksien vaihtaminen

Karttumaperusteinen leskeneläke voidaan muuttaa viimeistään vanhuuseläkkeelle siirtymisen yhteydessä joko kokonaan tai osittain korkeammaksi vanhuuseläkkeeksi, varhennetuksi vanhuuseläkkeeksi tai näiden yhdistelmäksi. Leskeneläkkeen vaihtaminen vanhuuseläkkeeksi vaatii kuitenkin (mahdollisen) puolison hyväksynnän.

Vanhuuseläkkeen osittainen vaihtaminen korkeammaksi leskeneläkkeeksi voidaan tehdä työsuhteen päättyessä tai eläkkeelle siirryttäessä. Tämä lakisääteinen mahdollisuus on erityisen tärkeä puhtaasti riskiperusteisissa leskeneläkkeissä, joissa ilman vaihtoa leskeneläkeoikeutta ei olisi. Leskeneläke ei voi kuitenkaan ylittää 70 prosenttia jäljelle jäävästä vanhuuseläkkeestä.

Vakuutusmatemaattisesti eläkeoikeuksien vaihto tehdään ryhmäkohtaisesti ekvivalentilla tavalla (*group actuarial equivalence*). Tämä tarkoittaa, että vaihtokertoimet ovat rahastokohtaisesti samat sekä miehille että naisille. Eläkerahasto voi päättää kertoimet miesten ja naisten suhteellisten osuuksien perusteella tai oletetun vaihtorakenteen mukaisesti. Taulukossa 9.9 on esitetty Shell-yhtiön eläkejärjestelmän leskeneläkkeen vaihtaminen korkeammaksi vanhuuseläkkeeksi.

Taulukko 9.9.

Vanhuuseläkkeen (1 000 €/kk) ja normaalin leskeneläkkeen (70 %) vaihtaminen korkeammaksi vanhuuseläkkeeksi ja matalammaksi leskeneläkkeeksi Shellin eläkejärjestelmässä.

Vanhuuseläkeikä		Valittu leskeneläkkeen taso		
		0 %	30 %	50 %
55	ve	1 081	1 045	1 022
	le	0	313	511
56	ve	1 085	1 047	1 023
	le	0	314	511
57	ve	1 089	1 049	1 024
	le	0	315	512
58	ve	1 094	1 051	1 025
	le	0	315	512
59	ve	1 098	1 054	1 026
	le	0	316	513
60	ve	1 103	1 056	1 027
	le	0	317	514
61	ve	1 108	1 059	1 029
	le	0	318	514
62	ve	1 113	1 062	1 030
	le	0	318	515
63	ve	1 119	1 065	1 031
	le	0	319	516
64	ve	1 125	1 068	1 033
	le	0	320	516
65	ve	1 132	1 071	1 034
	le	0	321	517
66	ve	1 139	1 075	1 036
	le	0	322	518
67	ve	1 147	1 078	1 038
	le	0	324	519
68	ve	1 155	1 082	1 039
	le	0	325	520
69	ve	1 163	1 087	1 041
	le	0	326	521
70	ve	1 173	1 091	1 043
	le	0	327	522

Lähde: Shell.

9.2.3 Yhdysvallat

Yhdysvalloissa lisäeläkejärjestelmiä säätelevän lain (ERISA) mukaan etuusperusteisten järjestelmien on tarjottava vanhuuseläkkeen lisäksi myös leskeneläke-etuus naimisissa olevalle vakuutetulle. Viimeistään eläkkeelle siirtyessään vakuutetun on lisäksi yleensä valittava annuiteettimuoto (tai kertasuoritus) sekä samalla usein myös leskeneläkkeen taso.

- Kertasuoritus: eläkerahasto voi maksaa alle 5 000 dollarin arvoisen etuuden kertasuorituksena. Suurempien eläkkeiden kertasuoritukset ovat mahdollisia vain molempien osapuolten ja notaarin vahvistamalla allekirjoituksella.
- Annuiteettimuotoja:
  - Lakisääteisen yhteiseläkkeen (*qualified joint and survivor annuity*) leskeneläke on vähintään 50 ja enintään 100 prosenttia edunjättäjän vanhuuseläkeoikeudesta. Vakuutettu voi yleensä valita useasta eri vaihtoehdosta itselleen sopivan. Eläkettä maksetaan molempien puolisoitten elinajan ajan.
  - Leskeneläke sisältyy myös niin sanottuihin määräaikaisiin takuuannuiteetteihin (*period certain*). Tällöin leskeneläkeoikeus on rajoitettu tietyille ajalle, esim. 5, 10 tai 15 vuotta vanhuuseläkkeen alkamisesta lähtien ja leskeneläke lakkaa kun takuu aika umpeutuu. Naimisissa olevalle henkilölle määräaikainen takuuannuiteetti on mahdollista vain molempien puolisoitten notaarin vahvistamalla suostumuksella.
  - Myös muunlaiset yhdistelmät ovat mahdollisia. Esimerkiksi yhteiseläkkeeseen voidaan liittää takuu aika, jonka puitteissa eläke voidaan maksaa määrätyn ajan myös muulle tai muille edunsaajille, jos alkuperäinen edunsaaja kuolee ennen takuuajan umpeutumista.
  - Jos henkilö ei valitse leskeneläke-etuutta, on kyse niin sanotusta yksinkertaisesta annuiteetista (*straight-life* tai *single life annuity*), jota maksetaan vain henkilön oman elinajan ajan. Naimisissa olevalle henkilölle yksinkertainen annuiteetti on mahdollista vain molempien puolisoitten notaarin vahvistamalla suostumuksella.

Eläkkeen laskenta

Eri vanhuuseläke- ja leskeneläkekombinaatioiden tulee perustua vakuutusmatemaattisesti samanarvoiseen (*actuarially equal*) eläkkeeseen. Vanhuuseläkkeen ja leskeneläkkeen yhteenlaskettu, nykyarvoon diskontattu pääomamäärä tulee täl-

löin vastata yksinkertaista annuiteettia. Tämä tarkoittaa, että mitä suurempi on leskeneläkkeen osuus, sitä pienempi on vastaavasti vanhuuseläke (ks. taulukko alla).

Leskeneläkkeen ja vanhuuseläkkeen tasoon vaikuttaa etuustason valinnan lisäksi myös etuudensaajan ja edunjättäjän iät. Sen sijaan sukupuoli ei saa vaikuttaa eläkkeiden tasoon, kun annuiteetti otetaan järjestelmän sisäisesti¹. Etuuden laskennassa käytetään tällöin sukupuolille yhteisiä elinajanodotetaulukoita. Yksityisillä vakuutusyhtiöillä ei ole vastaavaa velvoitetta ja niiden tarjoamat annuiteetit voivat erota myös sukupuolten suhteen.

Taulukko 9.10.

Wisconsinin osavaltion työntekijöiden eläkejärjestelmän annuiteettivaihtoehdot.

	Esimerkki A	Esimerkki B	Esimerkki C
Etuudensaajan ikä	57	60	65
Nimetyt edunsaajan ikä	53	59	65
Annuiteetti tyyppi	Etuuden taso \$/kk		
Vain etuudensaajan vanhuuseläke	1 000	1 000	1 000
60 takuuerää sisältävä yksinkertainen annuiteetti	996	995	994
180 takuuerää sisältävä yksinkertainen annuiteetti	970	959	949
Yhteiseläke, josta 75 % edunsaajalle koko edunsaajan elinajan	900	904	920
Yhteiseläke, josta 100 % edunsaajalle koko edunsaajan elinajan	871	876	896
Yhteiseläke, josta 25 % vähennetty etuudensaajan tai edunsaajan kuollessa	917	930	961
180 takuuerää sisältävä yhteiseläke, josta 100 % nimetyille edunsaajalle	870	873	890

Lähde: Wisconsin Department of Employee Trust Funds: Choosing an Annuity Option.

Tilastotietoa

Yhdysvalloista ei ole saatavilla kattavia tilastotietoja vanhuuseläketurvan jakamisesta vanhuus- ja leskeneläketurvaan. Hieman vanhempi kyselytutkimus on kuitenkin saatavilla, jossa on tutkittu eläketurvan jakamista naimisissa olevien henkilöiden kesken (Johnson, Uccello & Goldwyn 2003). Tulosten mukaan vajaa kol-

1 "Annuities provided through employer-provided retirement plans in the United States must calculate benefits on a unisex basis because of a Supreme Court ruling that using gender-based mortality tables in employer-provided pension plans would constitute sex discrimination in compensation." – Vanguard Centre for Retirement Research, Lump Sum or Annuity? An Analysis of Choice in DB Pension Payouts.

mannes (28,4 %) avioituneista miehistä ja vastaavasti naimisissa olevista naisista noin kaksi kolmesta (68,6 %) valitsi pelkän vanhuuseläkkeen, toisin sanoen luopuivat leskeneläketurvasta puolison hyväksyessä valinnan.

On huomattava, että Yhdysvalloissa erityisesti yksityisten alojen lisäeläkkeet ovat muuttuneet tutkimuksen jälkeen voimakkaasti maksuperusteiseen suuntaan ja kyseisessä tutkimuksessa lähes kaikki havainnot koskivat etuusperusteisten järjestelmien jäseniä.

Lähteet

Collectum

<https://www.collectum.se/sv/ITP1/ITP-och-TGL/ITP/Efterlevandeskydd/Familjeskydd/Vad-kostar-familjeskydd/> (tarkasteltu syyskuu 2013).

De Nederlandsche Bank (2006)

http://www.dnb.nl/en/binaries/Statistical_Bulletin_Sept_06_nieuw_tcm47-147385.pdf

De Nederlandsche Bank

<http://www.toezicht.dnb.nl/en/2/51-202008.jsp> (tarkasteltu syyskuussa 2013)

Johnson, Uccello & Goldwyn: Single Life vs. Joint and Survivor Pension Payout Options: How Do Married Retirees Choose? The Urban Institute (2003)

http://www.soa.org/Files/Research/Projects/single_life.pdf

Pensionsmyndigheten

<http://www.pensionsmyndigheten.se/Efterlevandeskydd.html>,

<http://www.pensionsmyndigheten.se/4798.html> (tarkasteltu syyskuussa 2013).

Risku I., Appelqvist J., Sankala M., Sihvonen H., Tikanmäki H. & Vaittinen R. (2013) Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat 2013. Eläketurvakeskuksen raportteja 04/2013. Helsinki 2013.

Shell

<http://www.shell.nl/pensioenfonds/en/work-shell/approaching-pension/tables.html> (tarkasteltu lokakuussa 2013).

Wisconsin Department of Employee Trust Funds: Choosing an Annuity Option

<http://etf.wi.gov/publications/et4117.pdf>

Vanguard Center for Retirement Research (2007): Lump Sum or Annuity? An Analysis of Choice in DB Pension Payouts

<http://www.retirementplanblog.com/CRRLSA.pdf>

OSA II

Näkökulmia perhe-eläkkeeseen ja sen kehittämistarpeisiin

Jyri Liukko

10 Perhe-eläke ja sosiaalivakuutus

Kommenttipuheenvuoroni käsittelee kolmea asiaa: perhe-eläkettä osana sosiaalivakuutusta, perhe-eläkkeen ja henkivakuutuksen suhdetta sekä muutamia perhe-eläkkeen kehittämisvaihtoehtoja. Tarkoituksena on tuoda käsitteellistä näkökulmaa ja myös hieman ajallista perspektiiviä perhe-eläkekeskusteluun.

10.1 Perhe-eläke osana sosiaalivakuutusta

Kun ansiosidonnaista järjestelmää uudistetaan, perusteluissa vedotaan usein vakuutusperiaatteeseen. Keskustelua hankaloittaa kuitenkin se, että tätä käsitettä voidaan käyttää ainakin neljällä eri tavalla (Liukko 2013). Nämä vakuutusperiaatteen eri piirteet tai tulkinnat voidaan nimetä seuraavasti:

- ”aktuaarinen” tulkinta (riskisidonnainen ekvivalenssiperiaate)
- ansiotulkinta (tulosidonnainen ekvivalenssiperiaate)
- oikeudellis-sopimuksellinen tulkinta
- riskinjakotulkinta.

Vakuutusperiaatteen aktuaarisen tulkinnan mukaan maksujen ja riskien tulee vastata toisiaan. Lähtökohtana on niin sanottu aktuaarinen oikeudenmukaisuus, jonka mukaan maksujen ja riskien suhde pitäisi olla sama kaikille. Lisäksi henkilön, jota riski ei voi kohdata, ei pitäisi myöskään maksaa. Aktuaarinen tulkinta liittää yleensä erityisesti vapaaehtoiseen yksityisvakuutukseen. Pakollisista vakuutuksista liikennevakuutus on lähimpänä aktuaarisen tulkinnan mukaista vakuuttamista, koska siinä vakuutuksenottajan riskitaso vaikuttaa vakuutusturvan hintaan. Saman logiikan mukaan liikennevakuutuksen kustannuksiin osallistuvat ainoastaan autonomistajat.

Vakuutusperiaatteen ansiotulkinta puolestaan toteutuu kirkkaimmin ansiosidonnaisessa sosiaaliturvassa, erityisesti työeläke- ja työtapaturmavakuutuksessa. Tavoitteena on se, että maksujen ja etuuksien suhde olisi mahdollisimman tiivis. Etuuksien saamisen edellytyksenä on maksujen maksaminen työsuhteen kautta. Myös ansiotulkintaan saatetaan viitata puhumalla aktuaarisesta oikeudenmukaisuudesta.

Vakuutusperiaatteen oikeudellis-sopimuksellinen tulkinta korostaa sitä, että vakuutus ei ole jälkikäteen tarpeen mukaan harkittava avustus, vaan etukäteen tehty sopimus korvauksesta, johon on oikeus sovittujen ehtojen toteutuessa. Esimerkiksi työeläkejärjestelmässä on vahva perustuslain omaisuuden suojaan nojaava oikeus työuran aikana ansaittuihin etuuksiin. Oikeudellis-sopimuksellisesta tulkinnasta seuraa myös se, että sosiaalivakuutuksessa pyritään välttämään tulo- tai tarveharkintaa. Tämän tavoitteena on väliinpuotoajien välttäminen. Seurauksena on, että etuuksiin on oikeus silloinkin, kun pärjäisi taloudellisesti aivan hyvin ilman niitä. Oikeudellis-sopimuksellista logiikkaa heikentää käytännössä se, että monessa sosiaaliturvan muodossa avustus- ja vakuutusmaiset piirteet sekoittuvat, erityisesti vaikkapa sairausvakuutuksessa tai työttömyysturvassa, mutta jonkin verran myös työeläkejärjestelmässä.

Vakuutusperiaatteen riskinjakotulkinta viittaa siihen, että vakuutus on eri asia kuin säästäminen. Säästäminen voi olla yksilöllistä, mutta vakuuttamiseen tarvitaan aina suurempi ryhmä ihmisiä, joiden kesken taloudellista riskiä tulevista tapahtumista jaetaan. Riskinjakotulkintaan sisältyy kolme eri yhteisvastuun muotoa, joita voidaan kutsua sattuma-, riski- ja tulosolidaarisuudeksi.

Miten nämä liittyvät nykyiseen perhe-eläkkeeseen? Sattumasolidaarisuus viittaa vakuutuksen perusideaan, jossa tapahtuu riskinjakoa onnekkaiden ja epäonnekkaiden välillä. Se toteutuu nykyisessä elinikäisessä perhe-eläkkeessä kahdella eri tavalla: perhe-eläke on vakuutus sekä toimeentulon äkillisen heikentymisen että pitkän iän varalle.

Riskisolidaarisuus heikentää vakuutusperiaatteen aktuaarista tulkintaa. Tämä tarkoittaa sitä, että maksujen ja riskien suhdetta voidaan lieventää. Sosiaalivakuutuksessa ei usein toteuteta riskiluokittelua, mutta jos toteutetaan (kuten Suomessa työtapaturma- ja työkyvyttömyyseläkevakuutuksessa), se ei näy vakuutettujen vaan ainoastaan työnantajien maksuissa. Perhe-eläkkeessä riskisolidaarisuus toteutuu myös siten, että kaikki vakuutetut osallistuvat maksuun, vaikkei olisi siviilisäädyn vuoksi mahdollisuutta tulla korvauksen saajaksi. Sama periaate toteutuu myös sairausvakuutuksen vanhempainpäivärahoissa: kaikki osallistuvat maksuun, vaikka ei olisi lapsia nyt eikä tulevaisuudessa.

Tulosolidaarisuus heikentää vakuutusperiaatteen ansiotulkintaa, jolloin maksujen ja etuuskien tiukkaa vastaavuutta voidaan lieventää. Usein ajatellaan, että työeläkejärjestelmässä pitäisi olla mahdollisimman vähän tulonjakovaikutuksia. Vuoden 2005 uudistuksessa tulosolidaarisuutta kuitenkin lisättiin esimerkiksi siten, että eläkettä alkoi karttua myös tietyiltä tulottomilta jaksoilta, esimerkiksi lastenhoidon ja opiskelun ajalta. Tämä tarkoitti tulonsiirtoa työssäkäyviltä näille työelämän ulkopuolella oleville ryhmille.

Työeläkejärjestelmän perhe-eläke on hieman poikkeava ansiosidonnaisen sosiaalivakuutuksen muoto (ks. myös Takala 2013). Periaatteessa perhe-eläke noudattaa ansiotulkintaa, mutta perhe-eläkejärjestelmään sisältyvä leskeneläke voi kuitenkin jäädä hyvin pieneksi suhteessa edunjäntäjän ansiotasoon. Tämän syynä on vuonna 1990 käyttöön otettu eläkesovitus (nykyisin leskeneläkkeen vähentäminen). Tässä yhteydessä ei yleensä puhuta tuloharkinnasta, koska lesken tuloja ei leskeneläkettä määriteltäessä tutkita. Lesken ansiot kuitenkin pienentävät leskeneläkettä teknisellä laskentakaavalla, jos leskellä ei ole alaikäisiä lapsia. Leskeneläkkeen suuruuteen vaikuttavat lesken oma ansioeläke tai työelämässä olevien kohdalla työeläkkeen karttuma sekä puolisoitten välinen tuloero. Jos puolisoitten välinen tuloero on ollut pieni tai jos lesken tulot ovat olleet korkeammat kuin puolison, leskeneläkkeen määrä jää vähäiseksi. Leskeneläkettä ei saa lainkaan, jos lesken oma eläke ylittää edunjäntäjän eläkkeen tietyllä summalla (675 euroa vuonna 2014). Leskeneläkkeen vaatimaton taso saattaa olla monelle yllätys. Toisaalta leskeneläke voi olla hyvin suuri, sillä etuudella ei ole kattoa.

Perhe-eläkkeen tavoite on estää toimeentulon jyrkkä putoaminen ja vähentää köyhyyttä. On myös hyvä muistaa, että sitä ei kannata tarkastella erillään muusta sosiaaliturvasta. Esimerkiksi asumistuki, kansaneläke ja lapsenhoidon karttumat on otettava kokonaisuudessa huomioon. Eläkkeen karttuminen lastenhoitoajoilta on usein parempi niissä maissa, joissa leskeneläke on esimerkiksi määräaikainen. Tällaisten karttumien varjopuolina pidetään negatiivisia kannusteita työntekoon ja niiden vaikutusta kotirouvoyhteiskunnan edistämiseen. Kannustinvaikutukset riippuvat kuitenkin paljon etuuskien tasosta eikä niitä tulisi ottaa itsestään selvyytenä.

10.2 Perhe-eläke ja henkivakuutus

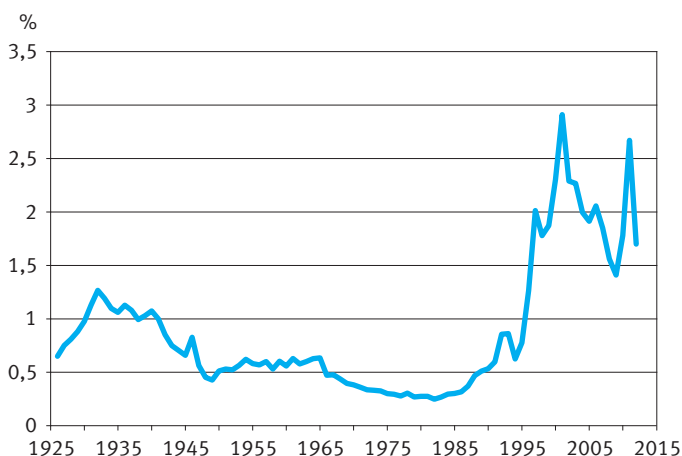
Viimeaikaisessa keskustelussa myös vapaaehtoisen henkivakuutuksen rooli perhe-eläkkeen täydentäjänä tai korvaajana on noussut esiin. Perhe-eläke ja henkivakuutus ovat nykymuodoissaan suhteellisen kaukana toisistaan. Perhe-eläke on

kuukausittain kuolemaan asti maksettava eläke, annuiteetti, eikä kertakorvaus kuten henkivakuutusetuudet. Esimerkiksi työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen kehittäminen perhe-eläkejärjestelmän täydentäjänä ei ole helppo ratkaisu, koska ryhmähenkivakuutus on melko rajallinen vakuutusmuoto. Pitkällä aikavälillä perhe-eläke on myös tasoltaan aivan eri luokkaa.

Entä voisiko vapaaehtoinen yksityinen henkivakuutus täydentää leskeneläkettä? Vuonna 2012 noin 40 prosentilla suomalaisista oli vapaaehtoinen henkivakuutus. Korvaussummat ovat keskimäärin noin 25 000–50 000 euroa (Finanssialan Keskusliitto). Historiallinen kehitys osoittaa, että sosiaaliturvan muutokset ovat vaikuttaneet voimakkaasti yksityisten vakuutusten markkinoihin. Vapaaehtoisen henkivakuutuksen osuus bruttokansantuotteesta alkoi pudota, kun sairausvakuutus, työeläkejärjestelmän perhe-eläke ja Kelan perhe-eläke tulivat voimaan 1960-luvulla (kuvio 10.1). Työsuhteeseen liittyvän ryhmähenkivakuutusturvan kehittyminen 1970-luvulla vei samaan suuntaan. Perhe-eläkettä uudistettiin vuonna 1990 muun muassa ottamalla käyttöön edellä kuvattu eläkesovitus, mutta vapaaehtoisen henkivakuutuksen BKT-osuuden nopea nousu 1990-luvulla tuskin johtuu siitä. Sen sijaan syynä on pääosin henkivakuutusotteiden muuttuminen yhä enemmän sijoitustuotteiksi. Tärkeimpinä osatekijöinä olivat säästöhenkivakuutusten ja yksilöllisten eläkevakuutusten myynnin kasvu ja erityisesti sijoitussidonnaisten henkivakuutusten myynnin aloittaminen vuonna 1994.

Kuvio 10.1.

Vapaaehtoisen henkilövakuutuksen maksutulon osuus bruttokansantuotteesta vuosina 1925–2011, %.

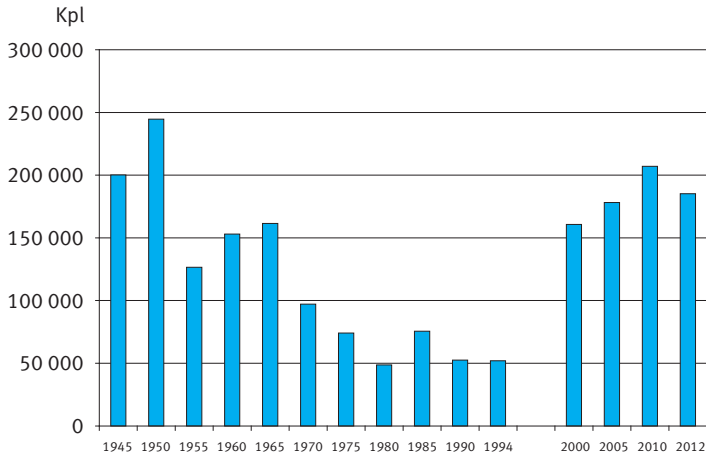

Lähde: Suomen virallinen tilasto ja Finanssialan Keskusliitto.

Kuviossa 10.2 näkyy sama kehitys kuin edellisessä kuviossa, mutta uusien yksilöllisten henkivakuutusten lukumäärässä mitattuna. Myös tässä kuviossa on selkeästi havaittavissa henkivakuutusten myynnin pudotus 1960-luvun lopulla lakisääteisen perhe-eläkkeen tultua voimaan.

Kuvio 10.2.

Uudet yksilölliset henkivakuutukset 1945–2012, kpl.

Lähde: Suomen virallinen tilasto ja Finanssialan Keskusliitto.

Jos perhe-eläkettä uudistetaan

Jos perhe-eläkettä uudistetaan, olisi syytä ottaa huomioon erityisesti avoliittojen yleistyminen ja perherakenteiden muutos laajemmin. Samalla on syytä pitää erillään se, milloin uudistuksissa on kyse toimeentulon oikeudenmukaisuudesta ja milloin rahoituspuolesta.

Uudistamiskeskustelussa on ollut esillä muun muassa leskeneläkkeen muuttaminen määräaikaiseksi, lapseneläkkeen keston pidentäminen ja eläkkeen parempi kertyminen lastenhoitoajoilta. Myös eläkekatto on ollut esillä. Nämä kaikki toisivat mukanaan tulojakovaiikutuksia eli tulosolidaarisuutta. Vaikka työeläke perustuu ansioperiaatteelle, tulosolidaarisuuden lisääminen ei ole mitenkään poissuljettu vaihtoehto, jos sen nähdään lisäävän järjestelmän oikeudenmukaisuutta.

Muutamit uudistusehdotukset sisältävät vakuutusperiaatteen aktuaarisen tulokinnan lisäämistä perhe-eläkkeessä, jolloin järjestelmän sisältämä riskisolidaarisuus heikentyisi. Yhteisannuiteetti ja eläkeoikeuden jakaminen, joita Nicholas

Barr on tuonut esille, olisivat tällaisia uudistuksia, sillä ne kohdistaisivat maksua riskisidonnaisesti perheille ja pariskunnille eli niille, joihin leskeneläkkeen antama vakuutusturva kohdistuu. Esimerkiksi yhteisannuiteetti voisi olla tiettyyn tulotasoon asti pakollinen ja sen jälkeen vapaaehtoinen.

Eläkekatto tai muunlainen suuriin leskeneläkkeisiin kohdistuva leikkuri tarkoittaisi tulosolidaarisuuden lisääntymistä. Perhe-eläkkeen tapauksessa eläkekatto voisi olla helpommin perusteltavissa kuin yleisesti työeläkejärjestelmässä, koska perhe-eläkkeessä on jo nyt leikkuri leskeneläkkeen vähentämisen muodossa. Tällä hetkellä leikkuri kuitenkin kohdistuu ansiotyötä tekeville ja tulotasoltaan lähellä toisiaan oleville puolisoille, kun taas perinteistä yhden ansaitsijan perhemallia nykyinen leikkuri ei koske. Perheensisäisen työnjaon suhteen perhe-eläke on pahasti ajastaan jäljessä.

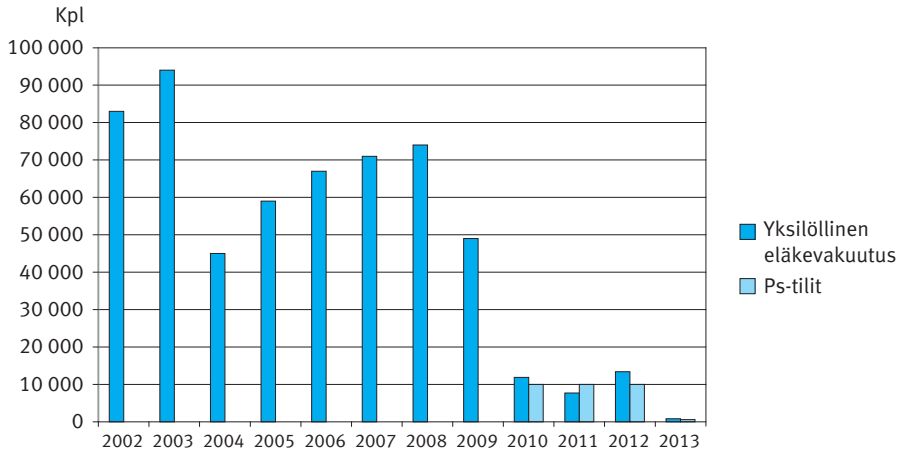
Yksi esillä ollut vaihtoehto olisi siirtää perhe-eläkkeen tehtäviä etenkin suurituloisten perheenhuoltajien kohdalla vapaaehtoisten vakuutusten varaan. Tämä on periaatteessa houkutteleva vaihtoehto, mutta se sisältää monia ongelmia. Jos vapaaehtoisella vakuuttamisella olisi nykyistä tärkeämpi tehtävä sosiaalivakuutuksen täydentäjänä, esiin nousisivat vaatimukset vakuutusturvan saatavuuden tiukemmasta sääntelystä. Nykyisenkaltaisen riskiluokittelun ja vakuutusyhtiöiden vastuunvalinnan vuoksi korkeariskisillä henkilöillä ei ole mahdollisuutta hankkia vapaaehtoista vakuutusta lainkaan tai samalla hinnalla kuin muiden.

Lisäksi varsinkin kuolemaan asti jatkuva leskeneläke olisi vakuutusmarkkinoille hankala tuote. Sen olemassaolo vaatisi vähintäänkin mittavat verotuet. Kuviossa 10.3 näkyy, miten voimakkaasti julkisen vallan toimenpiteet voivat vaikuttaa vapaaehtoisten vakuutusten myyntiin. Veroetujen muutoksista johtuen yksilöllisten eläkevakuutusten myynti on laskenut viime vuosina huomattavasti, ja vuonna 2013 eläkevakuutuksia ei myyty enää juuri lainkaan, kun eläkkeen alkamisen ikärajaa nostettiin.

Kaiken kaikkiaan johtopäätökseni on, että nykyistä työeläkejärjestelmän perhe-eläkettä on mahdollista kehittää osana sosiaalivakuutusta huomattavasti nykyistä toimivammaksi melko pienilläkin muutoksilla. Etuuden määrätymissääntöjä uudistamalla järjestelmää voidaan kehittää oikeudenmukaisempaan ja kustannuksia säästävään suuntaan. Kun järjestelmää uudistetaan, ei myöskään ole välttämätöntä pitäytyä tiukasti tiettyssä vakuutusperiaatteessa. Asiaa kannattaa katsoa pragmaattisesta näkökulmasta ja miettiä, miten perhe-eläkkeestä saadaan mahdollisimman toimiva, sosiaalisesti oikeudenmukainen ja kustannustehokas.

Kuvio 10.3.

Uudet yksilölliset eläkevakuutukset ja eläkesäästämiseen sidotut pitkäaikaissäästötilit (ps-tilit) vuosina 2002–2013, kpl.

Lähde: Finanssialan Keskusliitto ja Suomen Pankki.

Lähteet

Liukko, J. (2013) Solidaarisuuskone. Elämän vakuuttaminen ja vastuujattelun muutos. Helsinki: Gaudeamus.

Takala, M. (2013) (toim.) Katsaus perhe-eläkkeeseen. Eläketurvakeskuksen raportteja 03/2013. Tampere 2013.

Karoliina Koskenvuo, Elina Ahola ja Laura Kallioma-Puha

11 Perhe-eläkkeiden mahdollisten uudistamisvaihtoehtojen hyvinvointivaikutukset

11.1 Taustaa

Perhe-eläketurva on osa sosiaaliturvan kokonaisuutta. Perhe-eläkettä maksetaan työ- ja kansaneläkkeenä sekä sotilasvamma-, sotilastapaturma-, liikennevakuutus- ja tapaturmavakuutuslain perusteella. Kertakorvauksen perheen elättäjän kuollessa voi saada myös ryhmähenkivakuutuksen kautta. Kollektiivisen vakuutusperiaatteen mukaisena tavoitteena on jakaa yhdessä riski siitä, että perheen elatus vaarantuu perheen elättäjän kuollessa. Uudistamista koskeva keskustelu on painottunut työeläkejärjestelmän perhe-eläkkeisiin, mutta mahdollisia muutoksia harkittaessa on selvitettävä, miten muutokset vaikuttaisivat muuhun sosiaaliturvaan, jos esimerkiksi työeläkejärjestelmän leskeneläkettä pienennetään tai määräaikaistetaan. Perhe-eläke-etuuksien uudistamisella voi olla merkittäviä hyvinvointivaikutuksia ja mahdolliset muutokset voivat lisätä tarvetta muihin etuuksiin.

Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen selvityksen mukaan huoltajan kuoleman aiheuttaman turvavajeen eli sen lisärahamäärän, joka tarvitaan, jotta lesken ja lasten aineellinen elintaso säilyisi huoltajan kuolemaa edeltävällä tasolla, on laskettu olevan Suomessa varsin suuri, keskimäärin noin 140 000 euroa kotitaloutta kohti. Nuorilla työssäkäyvillä perheillä vajeen on laskettu olevan vielä suurempi, noin 250 000 euroa. Vapaaehtoisen henkivakuutusturvan merkitys turvan tarjoajana on Suomessa vähäinen ja kattaa lasketuista turvavajeista vain pienen osan. (Kari ym. 2007.)

Tässä puheenvuorotekstissä pohditaan ensin puolison tai huoltajan kuoleman merkitystä hyvinvoinnille elämänkaaren näkökulmasta. Tämän jälkeen pohditaan mitä perhe-eläkkeillä tavoitellaan: riskinjakoa, kohtuullisuutta vai yhdenvertaisuutta? Lopuksi tarkastellaan leskeneläkkeen saajien Kelan etuuksien käyttöä ja arvioidaan perhe-eläkkeen poiston toimeentulo- ja etuusvaikutuksia esimerkkilaskelmien avulla ja simuloiden.

11.2 Puolison tai huoltajan kuoleman merkitys hyvinvoinnille elämänskaaren näkökulmasta

Elämänskaaren näkökulmasta huoltajan tai puolison kuolemalla voi olla huomattavaa merkitystä hyvinvoinnille, taloudelliselle tilanteelle ja terveydelle. Tutkimusten mukaan lapsuudessa koetulla vanhemman kuolemalla on haitallisia seuraamuksia terveydelle ja hyvinvoinnille läpi elämän (Smith ym. 2014). Isän kuoleman yhteyttä aikuisiän ongelmiin on selitetty altistumisella pitkäaikaisille taloudellisille vaikeuksille lapsuus- ja nuoruusiän aikana (Jacobs ja Bovasso 2009). Alhaisen sosioekonomisen aseman ja toimeentulo-ongelmien yhteydestä heikentyneeseen terveyteen elämänskaaren eri vaiheissa on vahvaa tutkimusnäyttöä (Rahkonen ym. 1997; Kauhanen ym. 2006; Kroenke 2008; Koskenvuo 2010).

Puolison kuolema lisää tutkimusten mukaan lesken kuolemanriskiä (Kaprio ym. 1987). Läheisen kuolema voi toisinaan johtaa pitkittyneeseen ja komplisoituneeseen surureaktioon (Simon 2013). Elämäntilanteeseen liittyvät kuormittavat tekijät lisäävät riskiä sairastua masennukseen tai muuhun mielenterveyden häiriöön (Harkonmäki 2008). Elämänmuutoksista läheisen kuolema on yksi kuormittavimmista tapahtumista ja puolison tai huoltajan kuolemalla on usein pitkäaikaisia vaikutuksia perheenjäsenten hyvinvointiin sekä erilaisen tuen ja turvan tarpeeseen.

Puolison tai huoltajan kuolema voi aiheuttaa merkittävän toimeentuloriskin ja vaikutukset voivat heijastua perheen elintason välittömien tulomenetysten ohella myös muilla tavoin (Kari ym. 2007). Perhe-eläkkeiden tarkoituksena on turvata toimeentuloa ja ehkäistä riskejä, joita liittyy elintason heikentymiseen ja toimeentulo-ongelmiin. Huoltajansa menettäneen lapsen ja puolisonsa menettäneen lesken elintasoa turvaamalla vaikutetaan samalla myös lähiomaisensa menettäneiden perheenjäsenten terveyteen ja hyvinvointiin.

11.3 Mitä perhe-eläkkeillä tavoitellaan?

Perhe-eläkelainsäädännön perusteluissa leskeneläkkeen ja lapseneläkkeen tarkoituksiksi ilmoitetaan yksinkertaisesti ”turvata perheen huoltajan kuoleman jälkeen lesken ja lasten toimeentulo” (ks. esim. kansaneläkkeen perhe-eläkkeestä HE 90/2006, 9).

Viimeistään 1970-luvulta lähtien Pohjoismaissa on ajateltu, että lainsäädännön tulisi olla neutraalia suhtautumisessaan erilaisiin yhteiselämän muotoihin (Helin 2004, 1 260). Kansalaisen valitseman tietyn yhteiselämän muodon ei tulisi vaikuttaa hänen edukseen tai vahingokseen. Kun viidesosa parisuhteista on

avoliittoja, voi hyvällä syyllä kysyä, miksi eläketurvaa on tarjolla vain avioliiton solmineille? Vastaus on tavallisesti se, että ihmiset voivat halutessaan avioitua tai rekisteröidä parisuhteensa. Tämä on tietysti totta, mutta kokemus osoittaa, että melko harvat ihmiset ottavat parisuhteen muotoa pohtiessaan huomioon varautumisen ikäviin asioihin. Tähän tulokseen tultiin, kun katsottiin tarpeelliseksi kirjoittaa niin sanottu avoliittolaki, laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta (26/2011). Laki ei ole pakottava, mutta ellei muuta ole sovittu, sen tarkoituksena on turvata reilu omaisuudenjako avoliiton purkautuessa eron tai kuoleman johdosta. Avopuoliso voi leskeydyttyään hakea omaisuuden erottelua ja hyvitystä, jos hän on työllään, omien varojensa käytöllä tai muulla vastaavalla tavalla kartuttanut toisen omaisuutta (avoliittolaki 8 §). Tämä edellyttää kuitenkin vähintään viiden vuoden avoliittoa tai yhteistä lasta (avoliittolaki 3 §).

Naimisissa ollut tai rekisteröidyssä parisuhteessa ollut leskeä suojataan perintöä jaettaessa perintökaaren (40/1965) perusteella. Leski ei peri, jos perittävällä on lapsia. Leskellä on kuitenkin oikeus hallita jäämistöä jakamattomana (Perintökaari 3:1a.1 §, ns. lesken enimmäissuoja). Tämä suoja on kuitenkin täysin riippuvainen perillisten tahdosta: siitä vaativatko rintaperilliset tai mahdollinen yleisestamentin saaja pesänjakoa. Kun perintövero toimitetaan heti perittävän jälkeen, on monissa perheissä pesä jaettava perintöveron maksamisen vuoksi, vaikka tahtoa ja ymmärrystä lesken hallintaoikeuden jatkamiselle olisikin. Leskellä on kuitenkin oikeus pitää hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetty tai muu jäämistöön kuuluva eloonjääneen puolison kodiksi sopiva asunto, ellei lesken kodiksi sopivaa asuntoa sisälly hänen omaan varallisuuteensa (Perintökaari 3:1a.2 §, ns. lesken vähimmäissuoja). Perintökaaren 8:2 §:n mukaan leski voi myös saada avustusta jäämistön säästöstä. Avustukset ovat olleet harvinaisia ja niukkoja. Avustuksella ei pyritä puolison kuolemaa edeltävän elintason säilyttämiseen, vaan ennemminkin minimitoimeentulon turvaamiseen. Ja sitäkin vain ylimenokaudeksi: avustus riittää harvoin pitkäksi aikaa, saati koko lesken eliniäksi. Avustus suhteutetaan toki pesän kokoon, joten varakkaissa pesissä avustussäännöllä voi olla merkitystä. Rintaperillisten oikeus lakiosaan syrjäyttää myös lesken oikeuden avustukseen ellei lesken oikeutta voida perustella erityisen painavilla syillä. Jopa avioliitosta tai rekisteröidystä parisuhteesta leskeksi jääneen turva perinnön kautta on siis melko harkinnanvarainen ja ohut.

Oman elämänkumppanin tai muun perheen elämää oman kuoleman jälkeen voi turvata omalla ennakoinnilla, mikäli varoja, tietoa ja kykyä toimia on riittävästi. Perhe-eläkkeen lisäksi puolison kuolemaan varautumisen muotoja ovat

esimerkiksi elatussopimukset, perintösuunnittelu, lahjat, kaupat ja säästäminen¹. Kaikilla ei ole kuitenkaan samanlaisia mahdollisuuksia varautua riskeihin ja turvata lesken taloutta etukäteen. On kyse sosiaalipolitiikan peruskysymyksistä: pyritäänkö riskien kollektiiviseen tasaukseen vai onko jokainen oman onnensa seppä?

Ihmisten on tunnetusti vaikeaa arvioida riskejä ja todennäköisyyksiä. On syytä pohtia millainen riski on sellainen, mikä kannattaa jättää yksilön vastattavaksi ja mikä jaetaan yhteisesti. (Goodin 1988, 319.) Juuri eläketurva on katsottu sellaiseksi asiaksi, joka on syytä hoitaa yhteisesti. Kun avoliitot ovat yleisiä ja toisen kumppanin tai perheenelättäjän kuolema merkittävä riski toimeentulolle, kannattaisi harkita, pitäisikö yhteiseläminen ottaa nykyistä paremmin huomioon myös eläketurvassa. Yhteinen riskinjako on myös lisännyt yhdenvertaisuutta siinä mielessä, että kaikilla ei ole taloudellisia mahdollisuuksia varautua perheenjäsenen kuolemaan sen paremmin kuin tiedollisiakaan valmiuksia ennakoida. Yhteinen varautuminen on tasannut hyvän elämän mahdollisuuksia rikkaiden ja köyhien, koulutettujen ja kouluttamattomien ja toisaalta kohtuullisten ja kohtuuttomien elämäntapojen välillä.

Toisaalta Suomessa on pyritty rakentamaan aikuisten sosiaaliturvaa yksilöllisten oikeuksien varaan. Johdetut oikeudet, kuten leskeneläke, ovat poikkeuksia. Järjestelmän yhtenäisyyden näkökulmasta pyrkiminen nimenomaan yksilöllisten oikeuksien lisäämiseen olisi perusteltua. Pääsäännön mukaan jokainen aikuinen vastaa itse omasta, aviopuolisonsa ja alaikäisten lastensa elatuksesta (yksityisoikeudellinen elatus). Tästä pääsäännöstä ei ole syytä luopua. Kun yhteiseläminen kuitenkin tosiasiasa useimmiten tarkoittaa talouksien yhteenkietoutumista, on kohtuullista hyvittää yhteisen talouden eteen tehty työ ja tuotu varallisuus jotenkin. Riittäisikö nykyisen avoliittolain mukainen mahdollisuus hakea hyvitystä korvaamaan leskeneläkkeen? Tai vanhat perintökaaren leskensuojasäännöt? Ei liene tarpeellista suojata yhteisin varoin työikäisten ihmisten elämäntapavalintaa.

Perhe-eläkkeillä on myös tasa-arvovaikutuksia. Muutokset voivat koskea suurta joukkoa, etupäässä naisia. Tilastojen mukaan (Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2012) vuoden 2012 lopussa Suomessa asuvia leskeneläkkeen saajia oli 257 300 ja valtaosa saajista oli naisia (218 856).

Jos tavoitteena on kohtuullisen toimeentulon turvaaminen, on kohtuullisuus määriteltävä. Miten määritellään kohtuullinen toimeentulo tai kohtuullinen leskeneläke? Leskeneläke voidaan nähdä hyvityksenä perheen sisäisen työnjaon seu-

---

1 Ks. lesken hyväksi tehtävästä suunnittelusta esim. Aarnio ja Kangas 2010 sekä Mäntylä 2014.

rauksista. Esimerkiksi äidin jääminen kotiin lastenhoidon takia voi olla vapaaehtoista, mutta pitkäaikainen lapsenhoito voi olla myös välttämätöntä esimerkiksi vammaisen lapsen kohdalla. Näkemykset yhteiskunnan, perheen ja yksilön vastuusta näissä kysymyksissä voivat olla hyvin arvolatautuneita ja vaikuttavat siihen, mikä kanta uudistamissuunnitelmiin otetaan.

Luottamus järjestelmään on myös syytä ottaa huomioon kun harkitaan uudistuksia. Tätä nykyä esimerkiksi lastenhoidon vuoksi töistä pois jäämistä korvataan eläkekertymällä lasten kotihoidontukea saaville. Mutta kestää kauan ennen kuin kaikki perhe-eläkkeisiin oikeutetut ovat olleet tämän mahdollisuuden piirissä. On vaikeaa tehdä muutoksia sellaisten ihmisten eläkkeisiin, joilla ei enää ole mahdollisuutta valita toisin.

Onko perhe-eläkkeen tavoitteena sopeutuminen puolison tai vanhemman kuolemaan vai saavutetun elintason ylläpitäminen? Eläkeiässä olevan lesken kohdalla se, että asumista voi jatkaa omassa kodissa, tuntuu kohtuulliselta ajatukselta. On esitetty näkökulmia, että korkeat leskeneläkkeet ovat jonkinlaisia palkintoja. Tilanteessa, jossa puoliso on kuollut, tämä suhtautuminen tuntuu kolkolta. Perhe-eläkkeillä kuitenkin pääosin ehkäistään köyhyyttä ja turvataan lasten toimeentuloa. Keskimääräiset leskeneläkkeen saajat ovat melko pienituloisia.

Esimerkiksi 70-vuotiaan naislesken keskimääräinen omaeläke on 1 172,70 euroa kuukaudessa ja leskeneläke 659,67 euroa kuukaudessa. Mieslesken keskimääräinen omaeläke on 1 861,71 euroa kuukaudessa ja leskeneläke 207,87 euroa kuukaudessa (laskettu ETK-KELA yhteistilastosta). Ilmarisen kyselytutkimuksen mukaan työeläkettä saavilla naisilla oli keskimäärin 700 euroa pienempi eläke kuin miehillä ja vähän yli puolet naisista piti eläkettään riittämättömänä (Ilmarinen 2014). Leskeneläkkeet tasaavat naisten ja miesten välistä epätasa-arvoa työurissa ja eläkkeissä. Naisten työuria lyhentävät äitiyslomat ja hoitovapaat. Naiset työskentelevät miehiä useammin pienipalkkaisissa ammateissa ja myös samoissa tehtävissä työskentelevillä naisilla on alempi palkka kuin miehillä.

Lasten eläkkeiden tarpeellisuudesta ollaan yksimielisiä: on selvää, että lapset tarvitsevat taloudellista turvaa menetetyn elättäjän tilalle. Lasten oikeuksia on pyritty turvaamaan siten, että ne olisivat turvattuja riippumatta perheolosuhteista, kuten elättäjän kuolemasta, vanhempien parisuhteen muodosta tai parisuhteen purkautumisesta. (Pylkkänen 1992, 121.)

Leski saa perusmääräistä jatkoeläkettä Kelasta tuloista riippumatta, jos hänellä on elätettävänä alle 18-vuotias edunjäntäjän kanssa yhteinen, oma tai kuolleen puolison lapsi. Jos elätettävänä ei ole alle 18-vuotiasta lasta, voi saada jatkoeläkkeen tulositonnaisen täydennysmäärän, mutta ei perusmäärää. Työeläke-

järjestelmässä eläke jaetaan lesken ja lasten kesken (leskeneläke ja lapseneläkkeet) eli lesken osuus pienenee sitä mukaa kun eläkettä jaetaan lasten kesken. Voisi miettiä, olisiko työeläkejärjestelmän perhe-eläkkeen tavoin muissakin eläkkeissä syytä ennemmin korottaa lapseneläkettä kuin kohdentaa perhe-eläkettä leskelle perusmääräisen jatkoeläkkeen muodossa. Olisiko järjestelmän kannalta selkeämpää, että lasta koskeva toimeentuloturva maksettaisiin suoraan lapselle?

Ongelmalliseksi voidaan katsoa epäyhtenäinen tapa määritellä lapsi sosiaaliturvalainsäädännössä. Työeläkejärjestelmässä lapseneläkettä maksetaan 18 ikävuoteen asti, kansaneläkejärjestelmässä opiskelevan lapsen eläke jatkuu 21 ikävuoteen. Sekavuus ikärajoissa on myös omiaan tekemään monimutkaisesta järjestelmästä entistä monimutkaisemman ja vaikeamman hahmottaa ihmisille. Tämä vaikuttaa oikeudenmukaisuuden kokemukseen ja järjestelmään luottamiseen. (Faurie ja Kalliomaa-Puha 2010.) Eikö olisi järkevää yhdenmukaistaa ikäraajat?

11.4 Leskeneläkkeen saajille maksetut etuudet

Leskeneläkkeitä koskevien mahdollisten uudistusten vaikutusten arvioimiseksi on syytä tarkastella, mitä Kelan etuuksia leskeneläkkeen saajille maksetaan ja miten leskeneläkkeen saajat poikkeavat muusta väestöstä Kelan etuuksien käytön osalta.

Aineistona on Kelassa käytössä oleva ETK-KELA yhteistilasto, jossa on tietoa kansaneläkkeistä ja työeläkkeistä sekä sotilasvamma-, sotilastapaturma-, liikennevakuutus- ja tapaturmavakuutuslakien perusteella maksetuista eläkkeistä (ks. aineiston tarkempi kuvaus julkaisusta Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2012). Tähän aineistoon on yhdistetty tietoja Kelan etuusrekistereistä. Tarkasteltavat tiedot ovat joulukuulta 2012 ja analyysseissa ovat mukana kaikki vähintään 18-vuotiaat vakinaisesti Suomessa asuvat henkilöt. Leskeneläkkeen saajia tarkastellaan kolmessa ryhmässä: kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavat, työeläkejärjestelmän leskeneläkettä saavat ja sotilasvamma-, sotilastapaturma-, liikennevakuutus- tai tapaturmavakuutuslain perusteella leskeneläkettä saavat. Ryhmät ovat osittain päällekkäisiä eli sama henkilö voi saada samaan aikaan leskeneläkettä useasta järjestelmästä. Vertailuväestö leskeneläkkeen saajille on muodostettu vakioimalla muulle väestölle sama ikä- ja sukupuolijakauma kuin on kunkin ryhmän leskeneläkkeen saajilla.

Kansaneläkejärjestelmän leskeneläkkeen saajia oli 6 070 henkilöä (naisia 4 552, miehiä 1 518), työeläkejärjestelmän leskeneläkkeen saajia 231 821 (naisia 206 794, miehiä 25 027) ja sotilasvamma-, sotilastapaturma-, liikennevakuutus- ja tapaturmavakuutuslain perusteella leskeneläkettä saavia 5 757 (naisia 5 470, mie-

hiä 287). Taulukossa 11.1 tarkastellaan leskeneläkkeen saajien Kelan etuuksien käyttöä vuoden 2012 lopussa.

Kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavilla sairauspäivärahojen, työttömyysturvaetuuksien (peruspäiväraha, työmarkkinatuki) ja eläkkeensaajan asumistuen saaminen oli yleisempää muuhun väestöön verrattuna. Kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavista 3,5 prosenttia oli sairauspäivärahan saajana vuoden 2012 lopussa, vastaava osuus muussa väestössä oli 1,9. Peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea sai leskeneläkettä saavista 11,5 prosenttia, muusta väestöstä 3,9 prosenttia. Eläkkeensaajan asumistukea sai 13,1 prosenttia kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavista, muussa väestössä eläkkeensaajan asumistukea sai vain 3,5 prosenttia. Yleistä asumistukea saavien osuus oli sama leskeneläkettä saavilla ja muuhun väestöön kuuluvilla, 4,3 prosenttia. Analyyseissa ovat mukana vain alle 65-vuotiaat henkilöt, sillä kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä maksetaan vain alle 65-vuotiaille. Eläkkeensaajan asumistuen saajien yliedustus leskeneläkkeen saajien ryhmässä verrattuna muuhun väestöön johtuu osittain juuri tästä ikäraja: alle 65-vuotias voi saada eläkkeensaajan asumistukea vain silloin, kun hän saa jotakin eläketuloa, esimerkiksi leskeneläkettä. Etuuksien tasot olivat keskimäärin tarkasteltuna kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavilla matalampia muuhun väestöön verrattuna pienituloisille suunnattuja asumistukia lukuun ottamatta.

Työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavat erosivat Kelan etuuksien käytön suhteen muusta väestöstä etenkin takuueläkkeen käytön osalta. Muuhun väestöön kuuluvista 10 prosenttia ja työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavista 0,5 prosenttia sai vuoden 2012 lopussa takuueläkettä. Myös työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavien etuuksien tasot olivat keskimäärin tarkasteltuna matalampia muuhun väestöön verrattuna, esimerkiksi keskimääräinen sairauspäivärahan suuruus oli leskeneläkkeen saajilla 1 180 euroa ja muuhun väestöön kuuluvilla 1 268 euroa.

Kansaneläkkeen saajia oli työeläkejärjestelmän leskeneläkkeen saajista 42,1 prosenttia, muuhun väestöön kuuluvista 53,2 prosenttia. Verrattuna kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saaviin työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavilla sairauspäivärahan sekä peruspäivärahan tai työmarkkinatuen käyttö oli vähäisempää, eivätkä leskeneläkkeen saajat eronneet muusta väestöstä näiden etuuksien käytön osalta. Tulkinnessa on huomattava kansaneläkejärjestelmän leskeneläkkeen ikäraja – 65 vuotta; työeläkejärjestelmässä ikärajoja ei ole. Sairauspäivärahan saajien osuus oli sekä leskeneläkettä saavilla että muuhun väestöön kuuluvilla 0,3 prosenttia, samoin peruspäivärahaa tai työmarkkinatukea saavien osuus oli

sama leskeneläkettä saavilla ja muuhun väestöön kuuluvilla, 0,5 prosenttia. Eläkkeensaajan asumistuen suhteen työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavat eivät juuri eronneet muusta väestöstä, leskeneläkettä saavilla osuus oli 13,7 prosenttia, muuhun väestöön kuluville 13,3 prosenttia. Yleistä asumistukea sai työeläkejärjestelmän leskeneläkkeen saajista 0,1 prosenttia ja 0,5 prosenttia muuhun väestön kuuluvista.

Kuten työeläkejärjestelmästä leskeneläkettä saavien kohdalla, myös sotilasvamma-, sotilastapaturma-, liikennevakuutus- ja tapaturmavakuutuslain perusteella leskeneläkettä saavat erosivat Kelan etuuksien käytön suhteen muusta väestöstä etenkin takuueläkkeen käytön suhteen: muuhun väestöön kuuluvista 8,4 prosenttia ja leskeneläkettä saavista 0,1 prosenttia sai vuoden 2012 lopussa takuueläkettä. Kansaneläkkeen saaminen oli muuhun väestöön kuuluvilla yleisempää (45,9 prosenttia) leskeneläkkeen saajiin verrattuna.

Taulukko 11.1.

Leskeneläkkeen saajien Kelan etuuksien käyttö joulukuussa 2012 verrattuna muuhun väestöön, ikä- ja sukupuoli vakioitu.

Kansaneläkejärjestelmän leskeneläke				
Etuus	Leskeneläkkeen saajat		Muut, vakioitu	
	Etuuden saajien osuus, %	Keskimääräinen etuuden suuruus saajilla, €	Etuuden saajien osuus, %	Keskimääräinen etuuden suuruus saajilla, €
Kansaneläke vanhuus-, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeenä, rintamalisä, lapsikorotus	0,7	174	9,5	340
Takuueläke	0,0	-	2,2	121
Sairauspäiväraha	3,5	1 004	1,9	1 256
Vanhempainpäiväraha	0,4	1 149	0,7	1 696
Kotihoidon tuki, osittainen hoitoraha	1,9	346	1,6	376
Peruspäiväraha, työmarkkinatuki	11,5	722	3,9	737
Opintoraha, asumislisä	0,5	285	0,5	378
Yleinen asumistuki	4,3	366	4,3	290
Eläkkeensaajan asumistuki	13,1	226	3,5	223

→

Työeläkejärjestelmän leskeneläke				
Etuus	Leskeneläkkeen saajat		Muut, vakioitu	
	Etuuden saajien osuus, %	Keskimääräinen etuuden suuruus saajilla, €	Etuuden saajien osuus, %	Keskimääräinen etuuden suuruus saajilla, €
Kansaneläke vanhuus-, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeenä, rintamalisä, lapsikorotus	42,1	378	53,2	389
Takuueläke	0,5	53	10,0	125
Sairauspäiväraha	0,3	1 180	0,3	1 268
Vanhempainpäiväraha	0,0	-	0,0	-
Kotihoidon tuki, osittainen hoitoraha	0,0	-	0,1	364
Peruspäiväraha, työmarkkinatuki	0,5	664	0,5	686
Opintoraha, asumislisä	0,0	-	0,0	-
Yleinen asumistuki	0,1	334	0,5	247
Eläkkeensaajan asumistuki	13,7	164	13,3	190
Sotilasvamman- ja sotilastapaturmalain sekä liikenne- ja tapaturmavakuutuslain mukaiset leskeneläkkeet				
Etuus	Leskeneläkkeen saajat		Muut, vakioitu	
	Etuuden saajien osuus, %	Keskimääräinen etuuden suuruus saajilla, €	Etuuden saajien osuus, %	Keskimääräinen etuuden suuruus saajilla, €
Kansaneläke vanhuus-, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeenä, rintamalisä, lapsikorotus	22,5	298	45,9	365
Takuueläke	0,1	153	8,4	126
Sairauspäiväraha	0,5	1 089	0,6	1 237
Vanhempainpäiväraha	0,1	1 706	0,1	1 668
Kotihoidon tuki, osittainen hoitoraha	0,1	280	0,2	374
Peruspäiväraha, työmarkkinatuki	0,7	691	1,0	697
Opintoraha, asumislisä	0,1	386	0,1	395
Yleinen asumistuki	0,2	316	1,0	260
Eläkkeensaajan asumistuki	7,4	160	11,3	193

11.5 Arvioita leskeneläkkeen poiston toimeentulo- ja etuusvaikutuksista

Perhe-eläkejärjestelmien poiston vaikutuksia voidaan hahmottaa tarkastelemalla kuvitteellisia esimerkkitalanteita. Tällöin nähdään vaikutus yksittäisen tuensaajan ja hänen perheensä kannalta. Mikäli halutaan tarkastella vaikutusta koko kansantalouden tasolla, voidaan käyttää mikrosimulointimalleja.

Esimerkissä 11.1 on kyse yksin asuvasta vähintään 65-vuotiaasta täyttä kansaneläkettä saavasta leskestä ja esimerkissä 11.2 tarkastellaan 30-vuotiaasta leskeä,

joka asuu kahden, hänen ja edunjäätäjän yhteisen, alle 16-vuotiaan lapsen kanssa. Molemmissa esimerkeissä oletetaan, että leskeytymisestä on kulunut aikaa yli kuusi kuukautta eli alkueläkkeitä ei enää makseta. Esimerkkilaskelmat on tehty vuoden 2012 tasossa ja lainsäädännöllä. Edunjäätäjän työeläkkeen oletetaan esimerkeissä olevan 1 420,30 euroa kuukaudessa, joka oli muiden kuin osa-aikaeläkkeinä maksettujen työeläkejärjestelmän omaeläkkeiden keskiarvo vuoden 2012 joulukuussa (laskettu ETK-KELA yhteistilastosta). Käytössä ovat vuoden 2012 keskimääräiset kunnallis- ja kirkollisveroprosentit: 19,25 ja 1,40 (Knuuti ja Ritoila 2012, 44).

Esimerkissä 11.1 perhe-eläkkeen poisto (710,15 euroa) korvautuisi osittain muiden etuuksien määrän lisääntymisellä ja maksettavien verojen vähenemisellä. Leskelle tulisi oikeus takuueläkkeeseen, jota maksettaisiin hieman yli 100 euroa kuukaudessa ja eläkkeensaajan asumistuki kasvaisi noin 200 euroa kuukaudessa. Veroja leski ei maksaisi enää ollenkaan. Tästä huolimatta lesken käytettävissä olevat tulot asumiskustannusten jälkeen vähenisivät yli 25 prosenttia.

Esimerkki 11.1.

Vähintään 65-vuotias täyttä kansaneläkettä saava leski, joka asuu yksin. Leskeytymisestä on kulunut aikaa yli kuusi kuukautta. Laskelmat vuoden 2012 tasossa, €/kk.²

Tuloerä	Tilanne 2012	Tilanne 2012, perhe-eläkkeet poistettu
Kansaneläke vanhuuseläkkeenä	608,63	608,63
Työeläkejärjestelmän leskeneläke	710,15	0,00
Takuueläke	0,00	105,10
Eläkkeensaajan asumistuki	172,68	378,40
Verot ja sosiaaliturvamaksut	-186,41	0,00
Asumiskustannukset	-500,00	-500,00
Käytettävissä olevat tulot asumiskustannusten jälkeen	805,05	592,13

Esimerkissä 11.2 on kyse perheestä, johon maksetaan sekä lapsen- että leskeneläkettä. Näiden yhteismäärä on 1 634,14 euroa kuukaudessa. Jos perhe-eläkkeet poistettaisiin kokonaan, niiden vähennys kompensoituisi osittain maksettavien verojen määrän pienenemisellä: verot vähenisivät vajaat 300 euroa. Etuuksien mää-

² Laskelmissa oletetaan lesken asuvan vuokra-asunnossa. Vuokra on 500 euroa kuukaudessa sisältäen veden ja lämmityskustannukset. Asunnon koko on 50 m². Asunto sijaitsee eläkkeensaajan asumistuen kuntaryhmään II kuuluvassa kunnassa; tässä kuntaryhmässä ovat pääkaupunkiseudun ulkopuoliset suuret kaupungit kuten Tampere, Turku ja Oulu.

rään perhe-eläkkeen poistolla ei olisi vaikutusta. Perheen käytettävissä olevat tulot asumiskustannusten jälkeen vähenisivät lähes 50 prosenttia.

Esimerkki 11.2.

30-vuotias leski, joka asuu kahden, hänen ja edunjäntäjän yhteisen, alle 16-vuotiaan lapsen kanssa. Leskeytymisestä on kulunut aikaa yli kuusi kuukautta. Laskelmat vuoden 2012 tasossa, €/kk.³

Tuloerä	Tilanne 2012	Tilanne 2012, perhe-eläkkeet poistettu
Palkkatulo	2 866,00	2 866,00
Lapsilisä	316,42	316,42
Työeläkejärjestelmän leskeneläke	591,79	0,00
Työeläkejärjestelmän lapseneläke	828,51	0,00
Kansaneläkejärjestelmän leskeneläke	98,32	0,00
Kansaneläkejärjestelmän lapseneläke	115,52	0,00
Verot ja sosiaaliturvamaksut	-1 078,48	-789,65
Asumiskustannukset	-900,00	-900,00
Käytettävissä olevat tulot asumiskustannusten jälkeen	2 838,08	1 492,77

SISU-mikrosimulointimallilla voidaan arvioida kansaneläkejärjestelmän perhe-eläkkeiden poiston vaikutusta sosiaaliturvaetuksiin ja verokertymään (ks. tarkemmin SISU-mikrosimulointimallista <http://tilastokeskus.fi/tup/mikrosimulointi/index.html>). Taulukon 11.2 tuloksissa ovat mukana välittömät vaikutukset vuoden 2011 tasossa. Kansaneläkejärjestelmän perhe-eläkkeen poisto säästäisi 33,1 miljoonaa euroa, mutta osan tästä säästöstä söisivät muiden etuuksien lisääntynyt tarve ja vähentynyt verokertymä. Yleisen ja eläkkeensaajan asumistuen tarve kasvaisi yhteensä noin miljoona euroa ja toimeentulotuen tarve kasvaisi hie-man yli viisi miljoonaa euroa. Verokertymä pienenisi 4,5 miljoonalla eurolla. Arviot on laskettu pelkästään kansaneläkejärjestelmän perhe-eläkkeen poistolle, sillä SISU-mikrosimulointimallilla ei ole tällä hetkellä mahdollisuus tarkastella työeläkejärjestelmän etuuksia.

³ Laskelmassa oletetaan perheen asuvan vuokra-asunnossa. Vuokra on 900 euroa kuukaudessa sisältäen veden ja lämmityskustannukset. Asunnon koko on 80 m². Asunto sijaitsee yleisen eläkkeensaajan asumistuen kuntaryhmään II kuuluvassa kunnassa; tässä kuntaryhmässä ovat pääkaupunkiseudun ulkopuoliset suuret kaupungit kuten Tampere, Turku ja Oulu. Lesken kuukausipalkkana on käytetty 30–34-vuotiaiden mediaanipalkkaa vuonna 2012 (Tilastokeskus 2014).

Taulukko 11.2.

SISU-mikrosimulointimallilla arvioidut välittömät vero- ja etuusvaikutukset, jotka seuraisivat kansaneläkejärjestelmän perhe-eläkkeen poistosta. Arviot vuoden 2011 tassa.

Tuloerä	Vaikutus, milj. €
Kansaneläkejärjestelmän leskeneläke	-14,1
Kansaneläkejärjestelmän lapseneläke	-19,0
Takuueläke	±0
Yleinen asumistuki	+0,9
Eläkkeensaajan asumistuki	+0,1
Toimeentulotuki	+5,1
Verot ja sosiaaliturvamaksut	-4,5

11.6 Johtopäätöksiä

Kansaneläkejärjestelmän leskeneläkettä saavilla sairauspäivärahojen, työttömyys-turvaetuuksien ja eläkkeensaajan asumistuen saaminen oli yleisempää muuhun väestöön verrattuna. Vertailun perusteella voi pohtia, missä määrin puolison kuolema on vaikuttanut esimerkiksi lesken omaan terveydentilaan? Se, että järjestelmästä riippumatta etuuskien tasot olivat keskimäärin tarkasteltuna leskeneläkettä saavilla matalampia muuhun väestöön verrattuna, pienituloisille suunnattuja asumistukia lukuun ottamatta, osoittaa leskeytymisen merkityksen toimeentulolle. Aiemman selvityksen mukaan pienituloisuus on eläkeläisleskien joukossa yleisempää kuin muilla eläkeläisillä tai väestössä (Rantala 2013).

Työeläkejärjestelmästä sekä sotilasvamma-, sotilastapaturma-, liikennevakuutus- ja tapaturmavakuutuslain perusteella leskeneläkettä saavilla takuueläkkeen saaminen oli muuhun väestöön verrattuna huomattavasti harvinaisempaa. Jos työeläkejärjestelmän leskeneläkkeeseen kohdistuisi merkittäviä muutoksia (esimerkiksi poisto tai määräaikaistaminen), takuueläkettä saavien määrä kasvaisi merkittävästi.

Esimerkkilaskelmiin perustuvat arvioinnit osoittavat, että perhe-eläkkeet eivät ole merkityksettömiä perheiden toimeentulolle. Molempien esimerkkien kohdalla (yksin asuva vähintään 65-vuotias täyttä kansaneläkettä saava leski, 30-vuotias leski, joka asuu kahden, hänen ja edunjättäjän yhteisen, alle 16-vuotiaan lapsen kanssa) perhe-eläkkeen poisto korvautuisi osittain maksettavien verojen vähene-misellä, eläkeikäisen kansaneläkettä saavan lesken kohdalla poisto johtaisi mui-

den etuuksien määrän lisääntymiseen (leskelle tulisi oikeus takuueläkkeeseen ja asumistuki kasvaisi) ja molempien esimerkkien kohdalla tulot pienenisivät huomattavasti. SISU-mikrosimulointimallilla arvioiden kansaneläkejärjestelmän perhe-eläkkeen poisto säästäisi yli 30 miljoonaa euroa, mutta muiden etuuksien tarve lisääntyisi, verokertymä vähenisi ja köyhyysriski lisääntyisi.

Toimeentulovaikutusten ohella perhe-eläkkeitä koskevilla merkittäväillä muutoksilla on oletettavia vaikutuksia myös puolisonsa tai vanhempansa menettäneen perheenjäsenen terveyteen ja hyvinvointiin. Toimeentulo-ongelmat lisäävät riskiä alentuneeseen terveydentilaan ja hyvinvointiin. Terveysongelmat lisäävät terveydenhuollon menoja ja sairauserusteisten etuuksien käyttöä ja ongelmien kasautuminen sosiaalipalveluiden tarvetta. Kuten puheenvuoron alussa todetaan, perhe-eläketurva on osa sosiaaliturvan kokonaisuutta ja tämä tulee ottaa huomioon pohdittaessa perhe-eläkkeiden uudistamistarpeita ja mahdollisten uudistamissuunnitelmien hyvinvointivaikutuksia. Lisäksi on otettava huomioon se, että vapaaehtoisen henkivakuutusturvan merkitys turvan tarjoajana on Suomessa vähäinen ja kattaa lasketuista turvavajeista vain pienen osan.

Esimerkiksi mahdollinen määräaikainen leskeneläke edellyttäisi huomattavan pitkää siirtymäaika. Se voisi tulla voimaan vasta työikään tulevien ikäluokkien kohdalla, koska muilla ratkaisut perheen sisäisestä työnjaosta on tehty jo aiemmin. Ihmisillä on perusteltuja odotuksia omasta eläketurvastaan ja järjestelmään kohdistuvaa luottamusta ei tule horjuttaa. Eläkeiässä olevan lesken kohdalla se, että asumista voi jatkaa omassa kodissa, tuntuu kohtuulliselta ajatukselta.

Eri-ikäiset lesket ovat hyvin erilaisessa asemassa, joten mahdollisia määräaikaisuuteen liittyviä ratkaisuja tulisi miettiä iän ja elämäntilanteen mukaan. Jos leskeneläke olisi määräaikainen, voisi mahdollisuus eläketurvan jakamiseen puolisoitten kesken olla tarpeellinen. Jakamismahdollisuutta puoltaa myös se, että eläkkeen karttuminen lapsenhoitoajalta ei ole kovin suuri verrattuna moniin muihin maihin. Jos lastenhoidon vaikutuksia eläkkeeseen pyritään tasa-arvoistamaan, voitaisiin lapsenhoitokarttumia parantaa.

Jos päädytään tekemään pienempiä korjauksia nykyiseen perhe-eläkkeeseen, voisi lapseneläkkeen päteikää korottaa kansaneläkejärjestelmän mukaiseksi. Kansaneläkejärjestelmässä lapseneläkettä voidaan maksaa 21 vuoden ikään asti, jos lapsi opiskelee. Tulisi myös pohtia, kohdennetaanko etuuksia lapselle vai leskelle. Voisi olisi yksinkertaisempaa, että lapsen elatukseen tarkoitettu yhteiskunnan tuki olisi nykyistäkin selkeämmin korvamerkittyä lapsen rahaa. Lisäksi avo- ja avioperheitä tulisi kohdella samalla tavalla ja nuorena leskeksi jääneille tulisi luoda mahdollisuuksia työurasuunnitteluun.

Työeläkejärjestelmässä voitaisiin miettiä joustavampia malleja muutenkin kuin perhe-eläkkeen kohdalla. Eläketurvassa olisi hyvä olla enemmän valintamahdollisuuksia, kuten kuntasektorilla aikanaan ollut mahdollisuus valita ammatillisen eläkeiän ja yksilöllisen varhaiseläkkeen sisältävän järjestelmän välillä. Vaikka nykyjärjestelmässä on mahdollisuus esimerkiksi joustavan eläkeiän puitteissa joko myöhentää tai varhentaa eläkkeelle siirtymistään, eläketurvaa voitaisiin kehittää entistä yksilöllisempään suuntaan.

Mitä uudistusvaihtoehtoja perhe-eläkkeisiin pohditaankin, päätökset edellyttävät jatkotutkimusta hyvinvointivaikutuksista.

Lähteet

Aarnio, A. & Kangas, U. (2010) Perhevarallisuusosoikeus. Helsinki 2010.

Faurie, M. & Kalliomaa-Puha, L. (2010) Jääkaappi, osoite vai sukuside? Perheen määritelmät sosiaalilainsäädännössä. Julkaisussa: Hämäläinen U. & Kangas O. (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 2010: 28–61.

Goodin, R (1988) *Reasons for Welfare. The Political Theory of the Welfare State.* Princeton University Press 1988.

Harkonmäki, K. (2008) Työhön ja elämäntilanteeseen liittyvien tekijöiden yhteys mielenterveyden häiriöiden ilmaantumiseen. Julkaisussa: Forma P., Harkonmäki K., Saari P. & Väänänen J., (toim.) Ketkä tekevät kuntatyön tulevaisuudessa? Kuntatyö 2010 -projekti. Helsinki: Kuntien eläkevakuutus, 2008: 13–23.

HE 90/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle kansaneläkelainsäädännön muuttamisesta, laiksi vammais-etuuksista ja laiksi eläkkeensaajan asumistuesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi.

Helin, M. Perheoikeuden siveellinen luonne. *Lakimies* 2004: 1 244–1 266.

Huhtanen, R. Julkinen elatus. Julkaisussa: Mistä jääkaappi täyttyy? Yksityisen ja julkisen elatuksen ongelmia. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 42, 1994: 45–61.

Ilmarinen. Mitä tiedämme ikääntyvien taloudesta? Kyselytutkimuksen tulokset, Jaakko Kiander 7.2.2014. Saatavissa: http://ilmarinen.fi/Production/fi/ilmarinen/06_mediapalvelu/02_uutiset_tiedotteet/0_0_0_uutiset_2014/liitteet_2014/iareena_jaakko_kiander.pdf.

Jacobs, JR & Bovasso, GB (2009) Re-examining the long-term effects of experiencing parental death in childhood on adult psychopathology. *J Nerv Ment Dis* 2009; 197(1): 24–7.

Kaprio, J., Koskenvuo, M. & Rita, H. (1987) Mortality after bereavement: a prospective study of 95,647 widowed persons. *Am J Public Health* 1987; 77(3): 283–7.

Kari, S., Kosonen T. & Kröger, O. (2007) Vakuutusturvan vaje perhehuoltajan kuoleman kohdatessa. Julkisen turvan taso ja yksityinen henkivakuutusturva. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT-keskustelualoitteita 424, 2007.

Kauhanen, L., Lakka, HM, Lynch, JW & Kauhanen, J. (2006) Social disadvantages in childhood and risk of all-cause death and cardiovascular disease in later life. A comparison of historical and retrospective childhood information. *Int J Epidemiol* 2006; 35(4): 962–8.

Knuuti, J. & Ritola, S. (2012) Kokonaiseläke 2012. Työeläke, kansaneläke ja verotus. Helsinki: Eläketurvakeskuksen katsauksia 01/2012.

Koskenvuo, K. (2010) Lapsuudentapahtumat, terveys ja elämäntyytyväisyys. Julkaisussa: Hämäläinen, U. & Kangas, O. (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 2010: 294–318.

Kroenke, C. (2008) Socioeconomic status and health: youth development and neomaterialist and psychosocial mechanisms. *Soc Sci Med* 2008; 66(1): 31–42.

L 40/1965. Perintökaari.

L 26/2011. Laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta.

Mäntylä, W. (2014) Miten leskeksi jäävän puolison asemaan voidaan parantaa jäämistö- ja aviovarallisuus oikeudellisin keinoin? Edilex. Saatavissa: <<http://www.edilex.fi/opinnaytetyot/12651>>. 6.5.2014.

Pylkkänen, A. (1992) Perheen sukupuolijärjestelmä. Julkaisussa: Turunen, R., (toim.) Naisnäkökulmia oikeuteen. Helsinki: 1992, 120–145.

Rahkonen, O., Lahelma, E. & Huuhka, M. (1997) Past or Present? Childhood living conditions and current socioeconomic status as determinants of adult health. *Soc Sci Med* 1997; 44(3): 327–36.

Rantala, J. (2013) Eläkeläisleskien toimeentulo. Julkaisussa: Takala M., (toim.) Katsaus perhe-eläkkeeseen. Helsinki: Eläketurvakeskuksen raporteja 03/2013: 97–125.

Simon, NM (2013) Treating complicated grief. *JAMA* 2013; 310(4): 416–23.

Smith, KR, Hanson, HA, Norton, MC, Hollingshaus, MS & Mineau GP (2014) Survival of offspring who experience early parental death: Early life conditions and later-life mortality. *Soc Sci Med* 2014. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.11.054>>. [Epub ahead of print].

Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2012. Helsinki: Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos, SVT, 2013.

Tilastokeskus. Palkkarakenne. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, 2014. Saatavissa: <<http://tilastokeskus.fi/til/pr/tau.html>>. Viitattu 30.4.2014.

Reija Lilja

12 Taloustutkijan näkökulma perhe-eläkkeen kehittämistarpeisiin

12.1 Työeläkejärjestelmä on kokonaisuus

Vuonna 1990 uudistettu perhe-eläkejärjestelmä perustuu perhekäsitykseen, jossa avioliitto nähdään elatussuhteena.¹ Leskeneläke riippuu lesken toimeentulon tarpeesta siten, että lesken oma työeläkekertymä vähentää leskeneläkkeen määrää. Suomessa perhe-eläkejärjestelmä on lähellä keskieurooppalaista, yhden elättäjän perhemalliin perustuvaa järjestelmää, jossa lesken elinaikaisen tuen tarve on korostuneesti esillä. Leskeneläkkeistä tehdyt ratkaisut poikkeavat Suomessa merkittävästi muista Pohjoismaista, joissa etuuksien määräytymisen lähtökohtana on pitkälti kahden elättäjän perhemalli.²

Perhe-eläkejärjestelmä on osa ansiosidonnaista työeläkejärjestelmää, ja sitä tulisi myös arvioida osana tätä kokonaisuutta. Leskeneläkkeet, joihin tässä kommentissa keskityn, riippuvat lesken omaan työuraan perustuvista eläkkeistä leskeneläkkeen vähennyksen kautta. Työeläkkeiden ja leskeneläkkeiden välille on luotu tätä kautta vahva keskinäinen riippuvuus. Työeläkejärjestelmä on kokonaisuus, jonka eri osien tulee tukea samoja tavoitteita. Vanhuuseläkkeiden ja perhe-eläkkeiden vaikutus kannustimiin ei pitäisi olla vastakkainen. Jos vanhuuseläkkeissä lisätään kannustimia työurien pidentämiseen, ei perhe-eläkkeiden puolella tule kannustaa työurien lyhentämiseen.

12.2 Leskeneläkkeisiin liittyvät työn tarjonnan kannustimet

Joidenkin eläkeasiantuntijoiden on vaikea tunnistaa, että perhe-eläkejärjestelmällä, kuten muullakin sosiaaliturvalla on yksilöiden käyttäytymistä ohjaavia vaikutuksia. Jos nämä ohjaavat vaikutukset ovat taloudellisia, niitä nimitetään kannustinvaikutuksiksi. Taloustieteessä yleinen oletus on, että kotitaloudet osaavat tehdä rationaalisia valintoja annetulla informaatiolla. Myös kuolemaan osataan varautua, vaikka kuolinhetkeä ei tiedetäkään. Kotitalouksien käyttäytymiseen elinkaarella vaikuttavat samat yleiset lähtökohdat oli sitten kyseessä ammatin valin-

1 Hannikainen (2012).

2 Turunen (2010).

ta, työn tarjonta, perheen muodostaminen, säästäminen, perhe-eläkkeet tai perinnön jättö.

Leskeneläkkeisiin sisältyvistä perheiden käyttäytymistä ohjaavista elementeistä päätetään silloin, kun järjestelmässä sovitaan, ketkä ovat oikeutettuja leskeneläkkeeseen ja millä yleisillä ehdoilla leskeneläke-etuus määräytyy. Kun esimerkiksi pyritään arvioimaan, minkälaisia kannustimia leskeneläke-etuudet luovat perheen sisäiseen työhjakoon, tämä arvio tulee tehdä ex ante, ennakoivasta näkökulmasta, eli järjestelmään sisältyvien sääntöjen perusteella. Kun järjestelmä on luotu, voidaan tilastollisen tutkimuksen avulla arvioida, kuinka järjestelmän sääntöihin sisällytetyt ohjaavat vaikutukset ilmentyvät ihmisten käyttäytymisessä eli kuinka vahvoja nämä vaikutukset käytännössä ovat. Leskeneläkkeistä tällaista tutkimusta ei ole tehty.

Vuoden 1990 perhe-eläkeuudistuksessa keskeisenä tavoitteena oli turvata lesken toimeentulo, jota leskeneläkkeeseen liittyvä leskeneläkkeen vähennys (eläkesovitus) heijastaa. Leskeneläkkeisiin luodut perheiden käyttäytymistä ohjaavat elementit eivät uudistustyössä saaneet huomiota. Uudistuksen jälkeen leskeneläke on määräytynyt seuraavan kaltaisen laskusäännön avulla (vuosi 2014):

(1) Leskeneläke €/kk = $0,5 \times (\text{edunjättäjän eläke}) - 0,5 \times (\text{lesken omaeläke} - 675) \text{ €/kk}^3$

Leskeneläkkeeseen sisältyviä työn tarjonnan kannustimia tulee arvioida sen perusteella, kuinka paljon oman työn tarjonnan muutos (ja tähän liittyvä työeläkekertymän muutos) vaikuttaa tulevaan leskeneläke-etuuteen (olettaen, että puolison käyttäytyminen pysyy ennallaan).

Lilja (2012) on aiemmin arvioinut leskeneläkkeisiin sisältyviä työn tarjonnan kannustimia. Tarkastellaan tässä asiaa yksinkertaisen laskuesimerkin avulla. Oletetaan, että perheen pienituloisempi aviopuoliso suunnittelee katkosta työeläkekertymän muutos) vaikuttaa tulevaan leskeneläke-etuuteen (olettaen, että puolison käyttäytyminen pysyy ennallaan).

Lilja (2012) on aiemmin arvioinut leskeneläkkeisiin sisältyviä työn tarjonnan kannustimia. Tarkastellaan tässä asiaa yksinkertaisen laskuesimerkin avulla. Oletetaan, että perheen pienituloisempi aviopuoliso suunnittelee katkosta työeläkekertymäänsä 100 eurolla kuukaudessa. Ilman tätä katkosta hänen työeläkekertymänsä olisi 1 500 euroa ja katkoksen toteutuessa siis 1 400 euroa kuukaudessa. Taulukossa 12.1 kuvataan, miten tämä työelämän katkos heijastuu pienituloisemman aviopuolison tulevaan leskeneläkeoikeuteen toisen aviopuolison eläkkeen vaihdellessa 1 500 ja 4 000 euron välillä kuukaudessa.

3 Leskeneläkettä ei saa, jos oma työeläkekertymä on tietyn kynnsarvon (vähintään 675 euroa vuonna 2014) verran edesmenneen puolison eläkettä suurempi.

Taulukko 12.1.*Työn tarjonnan muutoksen vaikutus leskeneläkkeeseen.*

Omaan työuraan perustuva työeläke kk/€	Aviopuolison eläke kuukaudessa, €				
	1 500	2 000	3 000	4 000	
	Leskeneläke, €				
Työelämän katkos	1 400	388	638	1 138	1 638
Ei katkosta	1 500	338	588	1 088	1 588
Katkoksen tuoma leskeneläkkeen kasvu, € (puolison eläke annettu)		50	50	50	50

Taulukon 12.1 yksinkertaisesta laskelmasta ilmenee, että työelämän katkoksen tuottama 100 euron oman työeläkekertymän lasku nostaa kaikissa tapauksissa pienituloisemman aviopuolison leskeneläkeoikeutta 50 eurolla kuukaudessa ja on siten riippumaton puolison eläketasosta. Leskeneläke korvaa siten tällä summalla pienempituloisen puolison työuran katkoksesta johtuvia työeläkemenetyksiä ja heikentää tästä syystä hänen osaltaan työeläkejärjestelmään liittyviä yleisiä työn tarjonnan kannustimia.

12.3 Ohjaavatko leskeneläkkeet käyttäytymistä?

Suoraviivainen oletus siitä, että leskeneläkkeillä ei voi olla käyttäytymisvaikutuksia, ei saa tukea taloustieteellisestä tutkimustraditiosta. Taloustieteen piirissä on usean vuosikymmenen ajan tutkittu tilastollisten aineistojen avulla perheiden työn tarjonta- ja säästämiskäyttäytymistä.⁴ Tutkimukset antavat vahvaa tukea sille, että perheet pyrkivät valinnoissaan kasvattamaan hyvinvointiaan ottaen huomioon koko elinkaarensa.

Taloustieteellisen tutkimustradition pohjalta voi päätellä, että leskeneläkkeiden käyttäytymisvaikutuksia ei voida luotettavasti selvittää kuvaamalla pelkästään leskiä tai leskeneläkkeen saajia. Keskittyminen etuuksien saajiin voi aiheuttaa niin sanotun valikoitumisharhan eli sen, että tutkittu kohderyhmä ei edusta luotettavasti kaikkia, joihin perhe-eläkejärjestelmällä on vaikutusta. Pahimmillaan tällainen valikoitumisharha voi johtaa virheellisiin johtopäätöksiin leskeneläkkeiden käyttäytymisvaikutuksista.

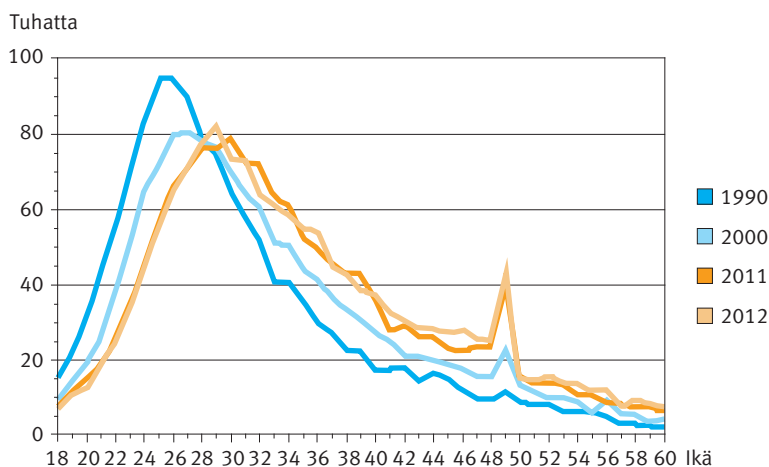
Vaikka Suomessa perhe-eläkejärjestelmän ohjausvaikutuksia käyttäytymiseen ei ole tutkittu, voidaan tilastoista havaita, että näitä vaikutuksia esiintyy. Vuon-

4 Blundell ja MaCurdy (1999) antaa hyvän yleiskuvan työn tarjonnan tutkimuskentästä.

na 1990 lapsettomien leskien leskeneläkeoikeutta laajennettiin siten, että eläkkeen ehtona oleva avioliiton solmimiseen liittyvä ala-ikäraja nostettiin 40 vuodesta 50 vuoteen. Tämä uudistus on heijastunut vanhemmassa iässä solmittujen uusien avioliittojen määriin. Kuvion 12.1 avioituvuudessa esiintyvä piikki ylöspäin 49-vuoden iässä kuvaa lapsettomien puolisoiden viimeistä mahdollisuutta ja vahvaa halua päästä perhe-eläkejärjestelmän antamien etuuksien piiriin.

Kuvio 12.1.

Avioituvuus iän mukaan, tuhatta ei-naimisissa ja ei-rekisteröidyssä parisuhteessa olutta naista kohti.

Lähde: Tilastokeskus, Suomen virallinen tilasto: siviilisäädyn muutokset.

Kuvio 12.1 herättää kysymyksiä. Ovatko vanhemmalla iällä avioituneet parit sellaisia, jotka saavat keskimääräistä suuremman hyödyn perhe-eläkkeistä? Minkälaiset perheet ylipäänsä valikoituvat perhe-eläkejärjestelmän piiriin? Edustavatko he tyypillisiä kotitalouksia Suomessa? Vakuutuskirjallisuudessa on yleisesti tunnistettu, että vakuutuksia pyrkivät ottamaan ne, joilla vakuutuksen ottaminen on keskimääräistä kannattavampaa. On vaikea ajatella, että perhe-eläkkeisiin liittyvä vakuutusturva olisi tässä suhteessa poikkeus, vaikka tutkimuksellista tietoa meillä ei tästä olekaan tarjolla.

12.4 Perhe-eläkkeiden toimivuus tuloiriskien tasaajana ja vakuutuksena

Perhe-eläkejärjestelmä ei ole pelkästään osa työeläkejärjestelmää, vaan se on myös osa laajempaa sosiaalista tulonsiirtojärjestelmää. Suoniemi (2013) on tutkimuksessaan selvittänyt, kuinka hyvin Suomessa käytössä olevat sosiaaliset tulonsiirrot toimivat työ- ja omaisuustuloihin liittyvien pitkän aikavälin tuloiriskien tasaajana. Tutkimuksessa hyödynnetään edustavaa otosta 20–59-vuotiaasta väestöstä vuosilta 1995–2008. Tarkastelun kohteena ovat eurooppalaisen ESSPROS-luokituksen mukaiset tulonsiirrot, jotka liittyvät sairauteen/terveyden hoitoon, vammaisuuteen, ikääntymiseen, leskeyteen, lapsiin/perheeseen, työttömyyteen, asumiseen ja sosiaaliseen syrjäytymiseen.

Koska perhe-eläkkeiden keskeisenä lähtökohtana on perheen toimeentuloturvallisuuden tarpeesta huolehtiminen huoltajan kuolemantapauksen varalta, on luonnollista olettaa, että perhe-eläkkeet toimisivat selkeinä tuloiriskien tasaajina kotitalouksissa. Suoniemen tulosten mukaan tulonsiirrot yleisesti ottaen pienentävät työ- ja omaisuustulojen vaihteluun liittyviä tulosriskejä kotitalouksissa. Ainoa poikkeus ovat perhe-eläkkeet, jotka eivät toimi muiden tulonsiirtojen tapaan kotitalouksien pitkän aikavälin tuloiriskien tasaajana. Pikemminkin perhe-eläkkeet näyttävät ohjautuvan niille kotitalouksille, joilla tällaiset tuloiriskit ovat keskimääräistä matalammat. Tulos on yllättävä. Se viestii siitä, että nykymuotoisen perhe-eläkejärjestelmän toimivuuteen osana sosiaalista tulonsiirtojärjestelmää tulee suhtautua kriittisesti. Jäävätkö etuuksia eniten tarvitsevat nuoret perheet niiden ulkopuolelle?

Määttänen (2014) on omassa tutkimuksessaan arvioinut leskeneläkkeiden hyvinvointivaikutuksia ja taloudellista hyötyä, joka liittyy leskeneläkkeen vakuutusluonteeseen. Laskelmien lähtökohtana ovat vuoden 2011 leskeneläkkeen laskusäännöt, joiden pohjalta arvioidaan leskeneläkkeen tuottamaa taloudellista hyötyä 65-vuotiaille puolisoille eri eläketasoilla. Laskelmat perustuvat miesten ja naisten odotettuihin elinaikoihin. Hyvinvointivaikutuksia mitataan euromääräisen kompensaaation avulla, joka pitäisi maksaa 65-vuotiaille puolisoille, jotta perheen hyvinvointi leskeneläkkeen lakkauttamisen jälkeen pysyisi samalla tasolla kuin se on leskeneläkkeiden voimassa ollessa, taulukko 12.2.

Taulukko 12.2.*Leskeneläkkeen vakuutushyöty valituissa esimerkkiperheissä.*

Miehen omaeläke, €	Vaimon omaeläke, €		
	700	1 400	3 000
700	32 000	24 000	75 000
1 400	55 000	32 000	45 000
3 000	144 000	98 000	33 000

Lähde: Määttänen (2014).

Taulukon 12.2 esimerkkiperheistä suurimman vakuutushyödyn leskeneläkkeestä saa kotitalous, jossa vaimon omaeläke on alhaisin (700 euroa) ja miehen korkein (3 000 euroa). Tämän perheen vakuutushyöty nousee tehdyillä perusoletuksilla 144 000 euroon. Toisaalta, jos vaimon omaeläke on sama kuin miehellä, 3 000 euroa, leskeneläkkeen vakuutushyöty laskee 33 000 euroon. Taulukon 2 kaltaista vakuutusjärjestelmää, jossa vakuutusmaksujen ja etuuksien välillä voi olla jopa käänteinen yhteys, ei yleisesti ottaen voida pitää kovin toimivana.

Vakuutusmielessä yllä oleva tilanne on ongelmallinen myös siitä syystä, että järjestelmän piirissä olevat perheet voivat itse päättää, kuinka suuren hyödyn he tästä vakuutuksesta saavat. Tällaista ongelmaa kutsutaan kirjallisuudessa moral hazard -ongelmaksi. Perhe-eläkevakuutuksen piiriin päässeet henkilöt eivät kannu suoraa henkilökohtaista taloudellista vastuuta perheen sisäiseen työnjakoon liittyvistä ratkaisuksistaan, vaan nämä ratkaisut maksaa pakollisen vakuutuksen kautta kaikki työeläkemaksujen maksajat.

Jos leskeneläke-etuudet järjestettäisiin yksityisenä vakuutuksena, vakuutusmaksut olisi mahdollista kerätä vain niiltä, jotka ovat etuuksien piirissä. Perhe-eläkkeiden vakuutusmaksu kerätään pakollisena kaikilta työeläkemaksujen maksajilta perhetaustasta riippumatta. Pakollisuus mahdollistaa sellaiset leskeneläke-etuuksien tasot, jotka eivät yksityisessä vakuutusmaailmassa olisi toteutettavissa. Sosiaalivakuutuksen yhtenä perusominaisuutena on, että se vakuuttaa kansalaiset melko yleisten riskien varalta kuten esimerkiksi sairauden, työkyvyttömyyden ja työttömyyden varalta. Leskeksi jäämisen riski kohtaa vain avioliiton solmineita. Tämä herättää kysymyksen siitä, kuinka hyvin tämän riskin kattaminen sopii yleisen ja pakollisen sosiaalivakuutuksen hoidettavaksi.

Maksajien ja perhe-eläke-etuuksien piirissä olevien välinen kuilu on vuoden 1990 perhe-eläkeuudistuksen jälkeen kasvanut avioerojen ja avoliittojen kasvun myötä. Vuonna 2012 perhe-eläkemaksuja kerättiin 1,645 miljardia euroa, mi-

kä vastasi 7,5 prosenttia kaikista työeläkemaksuista. Perhe-eläkemaksut nostivat kaikkien työssäkävien eläkemaksuja kahdella prosenttiyksiköllä. Perhe-eläkkeitä ei rahastoida, vaan ne maksetaan kunkin vuoden työeläkemaksuista vuosi kerrallaan. Vuonna 2012 väestötilaston mukaan 15–64-vuotiaasta väestöstä ainoastaan 43 prosenttia oli perheasemaltaan sellaisia, että he olivat ainakin periaatteessa perhe-eläke-etuuksien piirissä. Yli puolet, lähes 57 prosenttia, eivät etuuksiin olleet siviilisäätynsä vuoksi oikeutettuja.

Tarkastellaan taulukossa 12.3 yksinkertaista esimerkkilaskelmaa, jossa jaetaan vuoden 2012 perhe-eläkemaksut tasaisesti naisille ja miehille siviilisäädyn mukaan.⁵ Sen avulla saadaan karkea, suuntaa-antava kuva perhe-eläkemaksujen kohdentumisesta perhe-eläke-edun piiriin kuuluvien ja etujen piiriin ulkopuolelle jäävien kesken.

Taulukon 12.3 laskelma, vaikkakin karkea, osoittaa, että perhe-eläke-edun piiriin kuuluvat kustantavat vain pienen osan perhe-eläkemaksuista. Jos perhe-eläke-etuksen maksut kerätään valtaosin muilta kuin aviopuolisoilta, ei leskeneläkkeitä voida perustella sillä, että sen kautta hoidetaan puolisoitten elatusvelvollisuuden jatkuminen kuoleman jälkeen. Muilta kuin puolisoilta kerätyt huomattavat eläkemaksut eivät ole linjassa tällaisen päättelyn kanssa.

Taulukko 12.3.

Karkea arvio perhe-eläkemaksujen kohdentumisesta, vuosi 2012.

15–64-vuotias väestö/työvoima	%	Milj. €
Perhe-eläke-edun piiriin kuuluvat, (naimisissa, rekisteröity parisuhde, leski)	43,4	718
Naimattomat	45,5	752
Eronneet	11,1	184
Yhteensä	100,0	1 654

Taulukon 12.3 luvut herättävät kysymyksiä. Voidaanko pitää sosiaalisesti oikeudenmukaisena, että naimattomat ja eronneet yksinasuvat henkilöt, joilla vanhuksenä on keskimääräistä suurempi köyhyysriski, maksavat työuransa aikana useiden satojen miljoonien eurojen tulonsiirtoja vakaassa parisuhteessa eläneille puolisoille? Kuinka suuren tulonsiirron etuuksien ulkopuolelle jäävien katsotaan jatkossa olevan velvollisia antamaan etuuksia nauttivien yhä suppeammalle piirille?

⁵ Siviilisäädyn mukaiset väestöosuudet on kerrottu työvoimaosuuksilla, joissa on huomioitu naisten ja miesten yleiset erot työvoimaan osallistumisessa. Ryhmien välisiä mahdollisia eroja keskimääräisissä ansioissa ja työvoimaan osallistumisessa ei ole voitu huomioida.

Kysymys on tärkeä, sillä työeläkejärjestelmämme perustuu tulevien sukupolvien maksuhalukkuuteen, jota epäoikeudenmukaiseksi koetut järjestelmän piirteet voivat rapauttaa.

12.5 Suomalainen perhe-eläkejärjestelmä ei ole kestäväällä pohjalla

On vaikea löytää kestäviä perusteluja jatkaa suomalaista perhe-eläkejärjestelmää nykymuotoisena. Perhe-eläkejärjestelmämme poikkeaa pohjoismaisesta sosiaaliturva-ajattelusta ja muiden Pohjoismaiden järjestelmistä ja on elinikäisine etuineen niihin verrattuna erittäin kallis. Työeläkejärjestelmän kestävyys kannalta ei leskeneläkkeitä voida jättää työeläkejärjestelmän kokonaisuudistuksen ulkopuolelle. Leskeneläkkeiden tavoitteiden tulisi olla sopusuhteissa työeläkejärjestelmään liittyvien yleisten tavoitteiden kanssa.

Perhe-eläkejärjestelmän uudistamistyössä Suomessa olisi hyödyllistä ottaa lähempään tarkasteluun kahden ansaitsijan perhemallia edustava Tanskan työeläkejärjestelmä, jossa leskeneläke on vaihdettu perheen tuloista riippumattomaan kiinteään korvaukseen. Tanskan eläkejärjestelmä kelpaa muutoinkin muille esikuvaksi; Mercer Global eläkeindeksin mukaan se rankattiin vuonna 2012 maailman parhaaksi eläkejärjestelmäksi.

Lähteet

Blundell, R. & MaCurdy, T. (1999) Labor Supply: a Review of Alternative Approaches, teoksessa Orley C. Ashenfelter ja David Card (toim.) (1999), Handbook of Labor Economics 5, Volume 3A, 1 559–1 695.

Hannikainen, M. (2012) Kasvusta sopeutukseen, teoksessa Hannikainen, M. & Vauhkonen, J. (toim.) (2012), Ansioiden mukaan. Yksityisalojen työeläkkeiden historia, SKS, Helsinki, 238–242.

Lilja, R. (2012) Leskeneläkkeet pitkittävät eläkeuria ja kannustavat työurien lyhentämiseen, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 1/2012, 81–91.

Määttänen, N. (2014) The welfare effects of the Finnish survivors' pension scheme, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA, mimeo.

Suoniemi, I. (2013) Permanent income, redistribution and income risk: Empirical analysis on the role of age and social protection benefits (ESSPROS) using Finnish Panel data in 1995–2008, Palkansaajien tutkimuslaitos, Työpapereita No 286, Helsinki.

Turunen, M. (2010) Vertaileva tutkimus leskeneläkejärjestelystä Tanskassa, Isossa-Britanniassa, Ranskassa, Italiassa ja Suomessa, Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja, Sarja D: 5/2010 Sosiaalivakuutuksen ammatilliset lisensiaattitutkielmat, Turku.

Jaakko Kiander

13 Tarvitaanko enää perhe-eläkkeitä? Periaatteellista pohdintaa

Perhe-eläkkeet ovat pitkään kuuluneet itsestään selvänä osa suomalaisen työeläkejärjestelmään. Meillä on totuttu ajattelemaan, että kollektiivisen turvaverkon on tuettava leskiä ja orpoja. Samalla työeläkkeeseen kuuluva ansiosidonnaisuuden periaate on ulotettu myös perhe-eläkkeisiin, joskin lievemmissä muodossa. Järjestelmä ei ole herättänyt laajaa tyytymättömyyttä; luultavasti väestön suuri enemmistö on pitänyt sitä normaalina osana sosiaaliturvaa.

Keskustelu perhe-eläkkeiden – tai lähinnä leskeneläkkeiden – oikeutuksesta ja tarpeellisuudesta käynnistyi Suomessa kevättalvella 2012, kun Reija Lilja esitti julkisuudessa niistä luopumista. Keskustelua vauhditti myös Helsingin Sanomien uutisointi siitä, että pienelle joukolle leskiä maksettiin varsin suuria leskeneläkkeitä. Tämäntapaiset uutisoinnit käynnistävät aina suurten etuuskien paheksunnan ja keskustelun eläkekatosta. Samalla kävi ilmi, että suomalaistyyppejä leskeneläkkeitä ei enää makseta muissa Pohjoismaissa.

Perhe-eläkkeiden kritiikki keskittyy kysymykseen siitä, tarvitaanko modernissa ja tasa-arvoisessa maailmassa enää yhden elättäjän perhemalliin perustuvaa järjestelmää. Kun molemmat puoliset käyvät yleensä työssä ja ansaitsevat oman eläkkeensä, ei entisenlaista tarvetta tai oikeutusta perhe-eläkkeelle enää ole. Perhe-eläkkeethän ovat alun perin perustuneet ajatukselle perheen pääelättäjästä, jonka kuollessa jälkeensäeläneiden elatus on jotenkin turvattu. Tasa-arvoisen perheen ideaalimallissa pääelättäjiä ei tietenkään enää ole, vaan puoliset käyvät töissä ja vastaavat itse omasta elatuksestaan. Lisäksi perhe-eläkkeiden rahoituskusteluun liitettiin kysymys perusteettomista ristisubventioista: onko oikein, että perhe-eläkkeet rahoitetaan yhteisvastuullisesti kaikilta vakuutetuilta kerätyillä maksuilla, vaikka kaikilla vakuutetuilla ei kuitenkaan ole perhettä? Yksineläjät päätyvät nykyisessä mallissa subventoimaan vakuutusmaksuillaan (tosin enimmiltä osin työnantajiansa maksamalla) perheellisten vakuutusturvaa.

Perhe-eläkekritiikki ei näytä kohdistuvan lasten saamiin eläkkeisiin, koska ne ovat vähäisiä ja määräaikaista ja lisäksi kaikki tuntuvat myöntävän niiden tarpeellisuuden. On selvää, että alaikäisten lasten toimeentulo on turvattu huoltajan kuollessa. Tämä tosin on kustannuksiltaan pienempi asia, koska suurin osa per-

he-eläkemenosta ei kohdistu alaikäisten elatukseen vaan suurimmaksi osaksi vartuneille tai vanhoille naisille. Kysymys leskeneläkkeistä on siten taloudellisesti merkittävä ja periaatteellisesti ongelmallinen.

Suomalainen työeläketurva on rakennettu sille ajatukselle, että elintaso ei romahtaisi silloin kun sosiaalinen riski, eli työkyvyttömyys, pitkäikäisyys tai läheisen kuolema, toteutuu. Leskeneläke on syytä nähdä johdonmukaisena osana tätä kokonaisuutta. Sen tavoitteena on säilyttää kotitalouden eli tässä tapauksessa lesken ekvivalenttitulotaso ennallaan puolison kuollessa. Joidenkin saamia suuria leskeneläkkeitä voidaan paljoksua samalla tavoin kuin joidenkin toisia saamia suuria työeläkkeitä. Tällainen keskustelu johtaa kuitenkin helposti vaatimukseen yleisestä eläkekatoista. Eläkekatto on toki mahdollinen ja käytössä monessa maassa, mutta se merkitsisi myös suurta mullistusta nykyiseen yhtenäiseen ja kattavaan eläkejärjestelmään.

13.1 Puolisoiden väliset tuloerot

Tarvitaanko modernissa maailmassa enää pysyviä, koko loppuelämän kestäviä leskeneläkkeitä? Kahden työssäkäyvän puolison ideaalimallissa tarvetta ei välttämättä ole, mutta on syytä kysyä, kuinka hyvin tällainen malli heijastaa todellisuutta.

Miesten ja naisten tuloerot ovat edelleen todellisuutta. Naisten ansiot ovat keskimäärin noin 80 prosenttia miesten ansiotuloista. Eläketuloissa ero on vielä suurempi; pidempien urakatkosten ja lyhyemmän vuosityöajan vuoksi naisten eläkekertymät ovat pienempiä, ja naisten eläkkeet ovat vain 73 prosenttia miesten eläkkeistä.

Tuloerot ovat merkittäviä myös perheiden sisällä. On tyypillistä, että perheissä miehet ansaitsevat selvästi puolisoaan enemmän.¹ Syynä voivat olla pariutumispreferenssit ja kotitalouksien sisäinen työnjako (hoitovapaat yms.). Edelliseen viittaa se, että melkein kaikki suurituloiset miehet elävät parisuhteessa, kun taas pienituloisten miesten kohdalla yksineläminen on yleistä. Siten parisuhteissa miesten ja naisten tuloero voi olla jopa suurempi kuin yhteiskunnassa keskimäärin. Tämä ero näkyy väistämättä myös puolisoiden omaeläkkeissä.

Puolisoiden väliset tuloerot johtavat siten usein tilanteeseen, jossa kotitalouden henkeä kohden laskettu ekvivalenttitulo on selvästi korkeampi kuin se tulo-

1 Ks. esim. Haataja & Hämäläinen (2010) ja Sauli (2014).

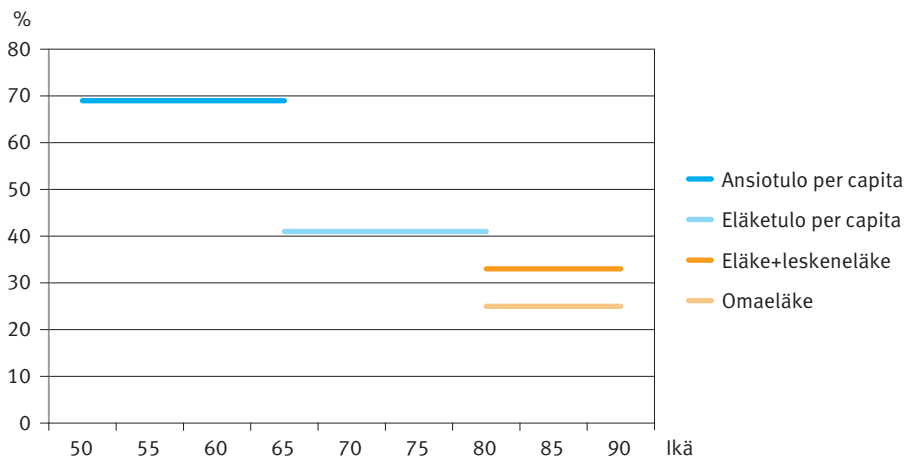
taso, johon pienempituloinen yltäisi eläessään yksin. Sama asetelma jatkuu myös sen jälkeen, kun puoliset ovat siirtyneet eläkkeelle.

Puolisoiden välisten tuloerojen lisäksi asetelmaan vaikuttaa myös hyvin tunnettu sukupuolten välinen ero elinajan odotteessa. Varsin yleinen on tilanne, jossa puolisoista mies kuolee useita vuosia (tai jopa vuosikymmeniä) aikaisemmin kuin nainen. Tähän vaikuttaa elinajan odotteen lisäksi myös se, että naiset ovat yleensä puolisoitaan hieman nuorempia. On ilmeistä, että useissa tapauksissa leskeksi jääneen pienempituloisen puolison tulotaso romahtaisi ilman leskeneläkettä.

Pariskunnan eläessä pienituloisempi hyötyy yhteisessä taloudessa suurituloisemman tuloista. Suurituloisemman kuoltua lesken tulot jäävät aiempaa pienemmiksi ja tätä eroa voidaan kompensoida leskeneläkkeellä. Kuviossa 13.1 esitetystä laskuesimerkistä näkyy, että ilman leskeneläkettä lesken ekvivalenttinetotulot² putoaisivat 40 prosenttia. Leskeneläke vähentää kuitenkin pudotusta ja kompensoi noin puolet tulonmenetyksestä. Tällöin läheisen kuolema ei aiheuta kohtuuttoman rajua tulotason laskua.

Kuvio 13.1.

Esimerkkilaskelma: Henkeä kohden laskettu OECD-ekvivalenttitulo työssä, eläkkeellä ja leskenä.

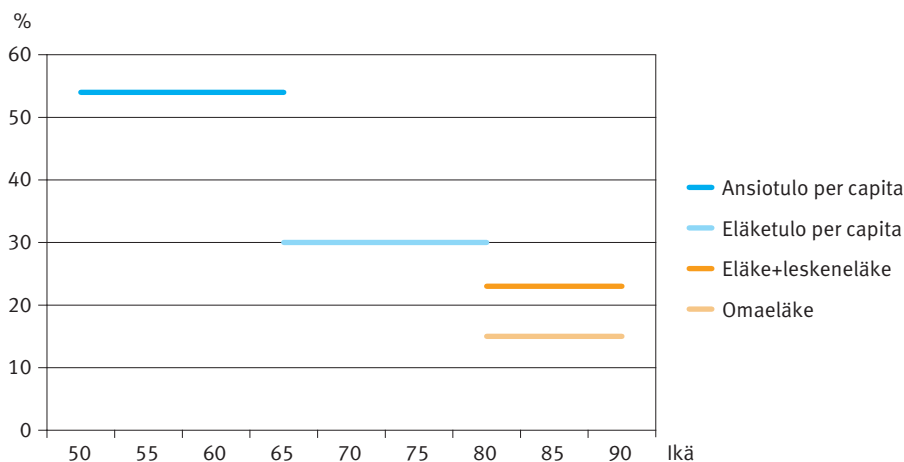
Toinen tapa tarkastella lesken toimeentuloa on oletuksen tekeminen asumiskuluista. Tällöin lasketaan puolisoitten tulot yhteen, vähennetään tuloista oletettu asumismeno (joka voi sisältää muitakin kotitalouden kiinteitä kuluja) ja jaetaan tulos perheenjäsenten määrällä. Molempien puolisoitten eläessä summa jaetaan

² Laskelma on tehty käyttäen OECD:n tapaa laskea ekvivalenttitulo.

kahdella, kuolemantapauksen jälkeen yhdellä. Jos leski on pienituloisempi, putoavat tulot rajusti. Jos niistä edelleen maksetaan samat asumiskulut kuin ennenkin, supistuu kulutukseen jäävä tulojen osa vielä enemmän. Kuvion 13.2 esimerkkilaskelmassa lesken käytettävissä olevat tulot putoaisivat ilman leskeneläkettä 50 prosenttia. Leskeneläkkeen ansiosta osa tulonmenetyksestä kompensoituu ja leski luultavasti selviää entisistä asumiskuluistaan ja säilyttää kohtuullisen kulutustason. On ilmeistä, että ilman leskeneläkettä monet suomalaislesket – jotka tyypillisesti ovat varsin ikääntyneitä naisia – alittaisivat EU:n virallisen köyhyysrajan.

Kuvio 13.2.

Esimerkkilaskelma: Henkeä kohden laskettu tulo työssä, eläkkeellä ja leskenä; asumiskulut vähennettynä ja perheen tulot jaettuna jäsenten lukumäärällä.

Tämäntapaiset laskelmat ja tiedot puolisoitten välisistä tuloeroista kertovat siitä, että ainakin perheiden näkökulmasta leskeneläkkeen tarjoamalle tulotasovakuutukselle on yhä tarvetta. Ilman leskeneläkettä tai vastaavaa vakuutusta lesken elintaso voisi romahtaa suurituloisemman puolison kuollessa ja ilman leskeneläkettä eläkeläisten köyhyysriski olisi nykyistä suurempi. Leskeneläke mahdollistaa jossain määrin myös entisen elintason jatkumisen puolison kuoltua ja siten esimerkiksi asunnon säilyttämisen. On varsin inhimillistä ja ymmärrettävää, että elintason romahtamisen riskiä vanhuudessa halutaan torjua. Tästä tietysti seuraa, että jos leskeneläkettä ei olisi, halukkuutta vastaaviin yksityisiin vakuutuksiin luultavasti olisi.

13.2 Tarvitsevatko perheet sosiaalivakuutusta?

Miksi sitten leskeneläke pitäisi järjestää sosiaalivakuutuksen kautta? Periaatteessa leskeneläkkeen kaltainen turva voitaisiin hoitaa myös säästöhenkivakuutuksella, joka voisi olla annuiteetiksi muuttuva ja mahdollisesti verotuettu. Käytännössä ongelmaksi luultavasti muodostuisi se, että vapaaehtoisen vakuutuksen hankkiminen onnistuisi rikkaille ja kaukonäköisille, mutta ei välttämättä muille. Tällöin valikoituminen alkaisi vaikuttaa vakuutettujen pooliin.

Vakuutus olisi käytännössä myös hyvin todennäköisesti kertasuoritus, koska annuiteetit eivät mene kaupaksi yksityisillä vakuutusmarkkinoilla. Kokemus vakuutusmarkkinoista osoittaa, että yksityisen vakuutuksen pääoma halutaan pitää perheessä, jolloin riskien poolaaminen ei onnistu. Vakuutus luultavasti maksettaisiin myös silloin kun pienempituloinen puoliso kuolisi. Käyttämättä jäävä osuus siirtyisi perillisille ja vakuutus lisäisi varallisuuden kasautumista varakkaille perheille. Tällainen vakuutus ei myöskään tarjoaisi suojaa pitkäikäisyysriskiltä.

Sosiaalivakuutus jakaa leskeksi jäämisen riskin laajemmalle, jolloin vakuutus on halvempi ja kattavampi. Sosiaalivakuutuksessa käyttämättä jäävät etuudet hyödyttävät muita vakuutettuja ja maksuja maksavat myös ne, jotka eivät koskaan saa etuutta. Tämän vuoksi suomalainen leskeneläke on edullinen ja hyvä tuote perheellisten vakuutettujen kannalta.

Onko puolison kuolema sellainen sosiaalinen riski, joka pitäisi sosiaalivakuutuksella turvata? Libertaarien mukaan sosiaalisia riskejä ei ole ja ratkaisuna on yksityinen varautuminen kaikkeen. Yksineläjien eduista huolehtivat voivat perustellusti korostaa sitä, että perheettömien ei pitäisi olla perheiden etujen maksajia. Toisaalta sosiaalivakuutuksen olennaisiin piirteisiin kuuluu se, että etukäteen ei kukaan tiedä sitä joutuuko maksajaksi vai edunsaajaksi.

Perhe-eläke (ja miksei laajemmin koko työeläkejärjestelmäkin) sopii hyvin sellaisen ajatuskokeen kohteeksi, jossa pohditaan järjestelmän toivottavuutta tilanteessa, jossa ei tiedetä keiden kohdalla riskit toteutuvat. Tästä on kyse filosofi John Rawlsin esittämässä mallissa, jossa yhteiskunnan järjestelmiä pitäisi analysoida tietämättömyyden verhon (*veil of ignorance*) takaa. Toisin sanoen meidän pitäisi kysyä, millaisen sosiaalivakuutusjärjestelmän haluaisimme silloin, kun emme vielä tiedä omaa elämäntilastamme. Haluammeko työeläkkeen, ennen kuin tiedämme päädymmekö palkansaajiksi vai suuromistajiksi? Haluammeko lesken aseman turvaavan perhe-eläkejärjestelmän jo ennen kuin tiedämme, tuleeko meillä olemaan perhettä? Aitojen mielipiteiden esille tuomiseksi asiaa pitäisi kysyä *ex ante* eli ennen valintoja, eikä *ex post* eli valintojen toteuduttua. Todellisuudessa tällaisia pyyteettömiä valintatilanteita on vaikea rakentaa. Perhei-

den käyttäytymistä seuraamalla voidaan kuitenkin ehkä päätellä, että ne jotka menevät naimisiin, haluavat perhe-eläkkeen, kun taas avoliitossa olevat eivät halua.

Pitäisikö sitten yhteiskunnan suosia perheitä? Perheiden suosiminen esimerkiksi leskeneläkkeiden kautta ei välttämättä sovi kovin yhteen johdonmukaisen tasa-arvoajattelun kanssa. Kaikkien valintojen asettaminen samanarvoisiksi ei kuitenkaan ole yhteiskunnan kokonaisedun mukaista. Hyvinvointivaltion rahoituksen ja työeläkejärjestelmän kestävyuden kannalta perheiden perustaminen ja lasten hankkiminen ei ole neutraali asia; uusien sukupolvien ja maksajien syntyminen on tärkeää, jotta nykyään elävien ihmisten edut ja vanhuudenturva kyetään rahoittamaan. On totta, että kollektiivinen perhe-eläke on tukea perheille, koska myös perheettömät osallistuvat kustannuksiin. Tämä on ehkä epämodernia, mutta validia. Eläkejärjestelmä on linkki sukupolvien välillä, ja siksi eläkejärjestelmän samoin kuin koko yhteiskunnan kannattaa suosia perheitä ja syntyvyyttä.

14 Lopuksi

Perhe-eläkkeiden kehittämistarpeista ollaan montaa mieltä ja huomioon otettavia näkökohtia on useita.

Perhe-eläkkeen, erityisesti leskeneläkkeen, säilyttämisen puolesta puhuu Jaakko Kianderin kirjoituksen mukaan se, että se vähentää yksinelävien, erityisesti naisten, pienituloisuutta ja se, että se perinteiseen perhe-malliin pohjautuen kannustaa pitämään yllä työeläkejärjestelmänkin kannalta välttämätöntä syntyvyyttä. Toisaalta leskeneläkettä vastaan voidaan argumentoida Reija Liljan tavoin sillä, että sen säännöt ovat ristiriidassa työurien pidentämisen kanssa ja että sen kustannuksista liiaksi joutuvat vastaamaan sellaiset, joilla oikeutta perhe-eläkkeeseen ei ole eikä tule.

Jyri Liukko totesi kirjoituksessaan, että ei ole välttämättä yhtä ainoata vakuutusperiaatetta, jonka mukaan perhe-eläkkeiden tarkoituksenmukaisuutta pitäisi arvioida. Kelan tutkijoiden kirjoituksesta ilmeni, että työeläkejärjestelmän perhe-eläkkeen olemassaololla on suuri vaikutus muihin etuuksiin ja muun muassa voisi olla paikallaan korottaa lapsen etuuksia.

Muualla Suomen kaltaisia perhe-eläkkeitä on olemassa, mutta on useita esimerkkejä leskeneläketurvan heikentämisestä. Monissa maissa on useita vaihtoehtoja eläketurvan jakamisesta perheen sisällä, vakuutetut voivat valita lakisääteisen perhe-eläketurvansa muodon.

Perhe-eläkkeensaajista on paljon tilastotietoa, joiden perusteella perhe-eläkkeen merkitystä heille voidaan arvioida ja sitä työtä onkin Eläketurvakeskuksessa tehty. Juurikaan tutkimustietoa ei ole siitä henkiläjoukosta, joka syystä tai toisesta jää perhe-eläketurvan ulkopuolelle, mutta joille perhe-eläkkeen voisi ajatella myös kohdistuvan ja olevan myös hyvin tarpeellinen.

Perhe-eläkkeen periaatteista on syytä aika ajoin käydä periaatteellista keskustelua. Työeläkejärjestelmää kehitetään tarvittaessa yhteiskunnan ja arvojen muuttuessa. Siinä työssä on otettava huomioon vaikutukset työeläketurvan ja muun sosiaaliturvan kokonaisuuteen. Työeläketurvan on oltava kauas katsovaa, eikä muutoksia voi tehdä lyhytnäköisten intressien perusteella. Muutokset vievät aikaa, eivätkä ne voi olla kovin yhtäkkisiä, siirtymäaikoja tarvitaan. Ja juuri sen vuoksi muutostrendit olisi hyvä havaita, jotta voidaan reagoida tarpeeksi ajoissa.

Tämän ja edellisvuonna ilmestyneen perhe-eläkeraportin tarkoituksena on ollut virittää tätä periaatteellista keskustelua, jotta työeläkkeistä päättävien tahojen käytössä olisi tarvittavaa tietoa ja näkemyksiä sen ratkaisemiseksi, tarvitaanko

muutoksia ja minkälaisia mahdolliset muutokset voisivat olla. Toivottavasti käsillä oleva raportti antaa oman lisänsä tähän keskusteluun.

LIITE

Maakohtaiset kuvaukset perhe-eläketurvasta

Alankomaat

Alankomaissa eläketurva koostuu asumisperusteisesta kansaneläkkeestä ja kattavasta työmarkkinalisäeläketurvasta. Perhe-eläke-etuudet ovat hyvätasoisia ja suuri osa eläketurvasta muodostuu asumisperusteisen järjestelmän kautta, mutta myös lisäeläkejärjestelmien perhe-eläkkeet ovat yleisiä.

Naisten työssäkäynti on yleistä ja se on leimallisesti osa-aikaista. Työikäisten naisten työllisyysaste oli lähes 72 ja miesten 82,5 prosenttia vuonna 2012. Osa-aikaisissa töissä työskentelevien osuus työllisistä naisista oli peräti 77 prosenttia (miesten 26,4 %), joka on ylivoimaisesti EU-maiden korkein taso.

Alankomaissa avioliiton aikana karttunut lisäeläketurva on jaettava lakisääteisesti puolisoitten kesken avioeron yhteydessä, ellei tämän estävää avioehtosopimusta ole tehty. Näin lisäeläkkeiden puuttuva hoiva-ajan karttuma voidaan korvata eläkkeiden jakamisen kautta.

Leskeneläke

Leskeneläkettä voidaan maksaa kansaneläkejärjestelmään kuuluvassa ANW-järjestelmässä (*Algemene Nabestaandenwet*) mies- tai naisleskelle, avopuolisolle, entiselle puolisolle (mikäli edunjättäjä oli kuollessaan velvollinen maksamaan tälle elatusapua) sekä edunjättäjän kanssa samassa taloudessa eläneelle, esimerkiksi siskolle tai veljelle. Rekisteröidyt parisuhteet rinnastetaan avioliittoon ja samaa sukupuolta olevat voivat solmia myös avioliiton.

Oikeus eläkkeeseen edellyttää, että edunjättäjä kuului ANW-vakuutukseen kuollessaan (asui tai työskenteli Alankomaissa). Leskeneläke voidaan myöntää, mikäli edunsaaja on alle vanhuuseläkeiän ja lisäksi seuraavat ehdot täytyvät:

- edunsaaja on syntynyt ennen vuotta 1950 tai
- edunsaajalla on vähintään yksi, alle 18-vuotias lapsi huollettavanaan tai
- edunsaajan työkyky oli edunjättäjän kuollessa tai nuorimman lapsen täyttyessä 18 vuotta alentunut vähintään 45 prosenttia.

Leskeneläke on enimmillään 70 prosenttia maan minimipalkasta, joka tarkoittaa yksinasuvan kohdalla 1 136 euroa kuukaudessa (v. 2013). Leskeneläkkeeseen maksetaan huollettavasta alle 18-vuotiaasta lapsesta lisäksi niin sanottua puoliorvon eläkettä, jolloin kokonaiseläkkeen maksimimäärä on 1 386 euroa kuukaudessa.

ANW-järjestelmästä maksettava leskeneläke on tuloharkintainen. Tuloharkinnassa otetaan huomioon täysimääräisesti edunsaajan työtuloihin perustuvat etuustulot (esim. tt-päiväraha, tk-eläke). Eläkettä ei saa, kun etuustulot ylittävät 1 120 euroa kuukaudessa. Ansiotulot sekä varhaiseläketulot vähentävät leskeneläkettä 2/3 osalla 739 euroa kuukaudessa ylimenevästä tulosta. Eläkettä ei jää maksuun, kun tulot ylittävät 2 420 euroa kuukaudessa.

Osinko- tai korkotulot sekä lisäeläkejärjestelmistä maksettava leskeneläke eivät vähennä ANW-eläkettä. Puoliorvon eläke ei myöskään ole tulovähenteinen ja se maksetaan siitä riippumatta, onko edunsaajalla oikeutta leskeneläkkeeseen tulojen tarkistuksen tai siviilisäädyn muutoksen jälkeen. Puoliorvon eläke on samansuuruinen riippumatta huollettavien lasten lukumäärästä.

Leskeneläke lakkaa, jos leski avioituu uudelleen tai muuttaa avoliittoon tai samaan talouteen asumaan toisen henkilön kanssa. Eläke lakkaa myös, jos työkyvyttömyyden ehdot eivät täyty. Eläke muutetaan vanhuuseläkkeeksi yleisessä vanhuuseläkeiässä.

Lapseneläke

Lapseneläke maksetaan alle 16-vuotiaalle täysorvolle lapselle. Eläkettä voidaan maksaa myös 18-vuotiaaksi asti, jos lapsi on työkyvytön tai 21-vuotiaaksi, jos lapsi opiskelee täyspäiväisesti. Jos lapsilla ei ole huoltajaa ja he vastaavat itse taloudenpidosta (esim. siskokset), eläke maksetaan myös 21-vuotiaaksi saakka. Myös puoliorvolle voidaan maksaa lapseneläke, jos lapsen äiti on kuollut, eikä hänellä ole laillista isää tai, jos toinen vanhempi on kuollut ja toinen on menettänyt aiemmin lapsen huoltajuuden. Lapsen eläkkeen määrä on 0–9-vuotiaille lapsille 375 euroa kuukaudessa, 10–15-vuotiaille 554 euroa kuukaudessa ja 16–21-vuotiaille 733 euroa kuukaudessa. Eläke ei ole tulovähenteinen.

Eläkkeen karttuminen lastenhoidon ajalta

Kansaneläkejärjestelmä perustuu asumiseen, joten eläkettä karttuu lapsenhoitoajalta tai muulta vapaalta samoin kuin työssä käytäessään. Lisäeläkejärjestelmis-

sä lapsenhoitoajoilta ei puolestaan kartu eläkettä. Joissain järjestelmissä on kuitenkin mahdollista suorittaa poissaolon kattavia vapaaehtoisia eläkemaksuja.

Lisäeläkkeet

Lisäeläkejärjestelmät kattavat lähes kaikki työntekijät (yli 90 %) ja lähes kaikki järjestelmät tarjoavat myös perhe-eläkkeitä. Lisäeläkejärjestelmissä perhe-eläke voidaan kuitenkin usein vaihtaa korkeampaan vanhuuseläkkeeseen tai alempaan eläkeikään. Lisäeläkkeiden perhe-eläke etuus voi olla niin sanottu riskiperusteinen etuus, jolloin etuutta ei saa, jos ei työskentele kuolinhetkellä järjestelmään kuuluvalla työnantajalla. Parannettu vanhuuseläketurva tai alempi eläkeikä on mahdollista valita vain siinä tapauksessa, että perhe-eläke ei ole niin sanottu riskiperusteinen etuus, eli perhe-eläkettä varten on rahastoitu eläkemaksuja.

Lisäeläkkeiden leskeneläke (myös rekisteröityneessä parisuhteessa eläneelle tai mahdollisesti ex-puolisolle) on yleensä 70 prosenttia edunjättäjän vanhuuseläkkeestä tai karttuneesta vanhuuseläkeoikeudesta mukaan lukien tuleva aika vanhuuseläkeikään asti. Eläkkeen määrään voi vaikuttaa lakisäätäinen leskeneläke. Myös avoliitossa asuvat ovat oikeutettuja perhe-eläkkeeseen, jos he täyttävät yhteisasumisen ehdot. Leskeneläke maksetaan lesken elinajan loppuun saakka.

Lapseneläke maksetaan yleensä alle 18–21-vuotiaille lapsille. Joissain järjestelmissä lapseneläke voidaan maksaa jopa 27-vuotiaaksi saakka, jos edunsaaja on opiskelija. Lapseneläke on yleensä 14 prosenttia edunjättäjän eläkkeestä lasta kohden, jos toinen vanhemmista on kuollut ja 28 prosenttia, jos molemmat vanhemmat ovat kuolleet.

Eläkeoikeuksien vaihto lisäeläkejärjestelmissä

Karttumaperusteinen leskeneläke voidaan muuttaa viimeistään vanhuuseläkkeelle siirtymisen yhteydessä joko kokonaan tai osittain korkeammaksi vanhuuseläkkeeksi, varhennetuksi vanhuuseläkkeeksi tai näiden yhdistelmäksi. Leskeneläkkeen vaihtaminen vanhuuseläkkeeksi vaatii kuitenkin (mahdollisen) puolison hyväksynnän.

Vanhuuseläkkeen osittainen vaihtaminen korkeammaksi leskeneläkkeeksi voidaan tehdä työsuhteen päättyessä tai eläkkeelle siirryttäessä. Leskeneläke ei voi kuitenkaan ylittää 70 prosenttia jäljelle jäävästä vanhuuseläkkeestä.

Vakuutusmatemaattisesti eläkeoikeuksien vaihto tehdään ryhmäkohtaisesti ekvivalentilla tavalla (*group actuarial equivalence*). Tämä tarkoittaa, että vaih-

tokertoimet ovat rahastokohtaisesti samat sekä miehille että naisille. Eläkerahasto voi päättää kertoimet miesten ja naisten suhteellisten osuuksien perusteella tai oletetun vaihtorakenteen mukaisesti.

Eläkeoikeuden jako

Vuodesta 1995 alkaen lainsäädäntö on velvoittanut lisäeläkejärjestelmät suorittamaan eläkeoikeuksien jaon avioerotapauksissa. Tällöin lisäeläkejärjestelmissä avioliiton (tai rekisteröityneen parisuhteen) aikana karttuneet vanhuuseläkeoikeudet jaetaan tasan puolisoitten kesken, jos erillistä tämän estävää tai jakosuhteita muuttavaa avioehtosopimusta ei ole tehty. Eläke maksetaan jaettuna kunnes toinen puoliso kuolee, jolloin eläkkeen jako purkautuu ja oma eläke maksetaan jälleen täytenä.

Tilastotietoa

Perhe-eläke-etuuksien saajien määrät ovat laskeneet voimakkaasti vuoden 1996 jälkeen kun uuden järjestelmän tiukemmat ehdot tulivat voimaan.

Eläkkeensaajia (tilanne 12/2012)	
Vanhuuseläkkeensaajat	3 135 932
Työkyvyttömyyseläkkeensaajat	816 899
Leskeneläkkeitä (nainen)	52 277
Leskeneläkkeitä (mies)	6 335
Lapseneläkkeitä	
Puoliorpo	14 946
Täysorpo	1 422
Keskimääräiset eläkkeet (v. 2010)*	€/kk
Kansaneläke (yli 65 v. yksinasuvat.)	1 070
Lisäeläke (yli 65 v.)	
Miehet	1 333
Naiset	667

* Ei tietoa keskimääräisistä lapseneläkkeistä.
Lähteet: CBS, SVB.

Itävalta

Itävallassa lakisääteinen eläke perustuu ansiotyöhön, eikä asumiseen perustuvaa järjestelmää ole. Eläkkeisiin maksetaan kuitenkin tuloista riippuvia lisiä (*Ausgleichszulage*). Kollektiivisten lisäeläkejärjestelmien merkitys on pienehkö.

Itävallassa työkäisten naisten työllisyysaste oli 70,3 prosenttia vuonna 2012. Osa-aikaiset työsuhteet ovat naisilla yleisiä ja näissä työsuhteissa työskentelevien osuus oli 44,9 prosenttia kaikista työllisistä naisista (miehillä 9,0 %).

Perhe-eläkkeiden lisäksi Itävallassa on mahdollista jakaa eläketurva lastenhoidon ajalta puolisoiden kesken. Lisäksi lastenhoitoajoilta karttuu eläkettä ja lakisääteistä eläketurvaa on mahdollista täydentää maksamalla vapaaehtoista lisämaksua tietyissä tapauksissa.

Leskeneläke

Leskeneläkettä maksetaan nais- tai miesleskelle sekä entiselle aviopuolisolle, mikäli edunjättäjä oli velvollinen maksamaan tälle elatusapua. Leskeneläkettä maksetaan myös rekisteröityneen parisuhteen leskelle, mutta ei avoliitossa asuneille. Leskeneläkeoikeuteen ja leskeneläkkeen pituuteen liittyy lesken- ja edunjättäjän ikään sekä vakuutusaikaan liittyviä ehtoja. Vakuutusaikaan lasketaan myös opiskelu- ja koulutusajat tietyin ehdoin.

Leskeneläkkeeseen on oikeus, jos edunjättäjällä oli vähintään

- 180 maksukuukautta, joihin voi kuulua enintään 24 kuukautta lastenhoitotukea tai
- 300 vakuuttamisaikakuukautta tai
- kuusi vakuuttamisaikakuukautta, jos edunjättäjä oli alle 27-vuotias tai
- 60 vakuuttamisaikakuukautta viimeisen 120 kuukauden aikana, jos edunjättäjä oli alle 50-vuotias tai
- 61–180 vakuuttamiskuukautta 120–360 kuukauden ajalta, jos edunjättäjä oli yli 50-vuotias.

Leskeneläkkeeseen vaadittava vakuutusaika on myös täytetty, jos edunjättäjällä oli kuolinhetkellä jo oikeus vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Leskeneläke voidaan maksaa joko määräajan tai ilman aikarajaa. Leskeneläkettä maksetaan 30 kuukauden ajan puolison kuoleman jälkeen, jos

- leski oli puolison kuolinhetkellä alle 35-vuotias tai
- kuollut puoliso oli avioliiton solmimishetkellä jo eläkkeellä tai
- kuollut puoliso oli avioliiton solmimishetkellä täyttänyt jo 60 vuotta (nainen) tai 65 vuotta (mies).

Eläke maksetaan ilman aikarajaa, jos puolisoilla on yhteinen lapsi, jos leski oli puolison kuollessa raskaana tai jos hän on työkyvytön.

Eläke voidaan maksaa myös ilman aikarajaa, jos leskellä on huollettavanaan kuolleen puolison perhe-eläkkeeseen oikeutettu lapsi tai aviopuolisot ovat avioituneet keskenään uudestaan eikä uuden avioliiton johdosta synny ajallisia esteitä. Rajoittamaton eläke voidaan myöntää myös, jos avioliitto on kestänyt puolisoitten ikäeroista ja i²istä riippuvan määräajan. Rajoittamattomaan leskeneläkkeeseen vaaditaan:

- jos leski oli puolison kuolinhetkellä alle 35-vuotias; vähintään 10 vuoden avioliitto
- jos kuollut puoliso oli avioliiton solmimishetkellä jo eläkkeellä; vähintään kolmen vuoden avioliitto, jos ikäeroa oli alle 20 vuotta, viiden vuoden avioliitto, jos ikäeroa oli 20–25 vuotta ja 10 vuoden avioliitto, jos ikäeroa oli yli 25 vuotta
- jos kuollut puoliso oli avioliiton solmimishetkellä täyttänyt jo 60 vuotta (nainen) tai 65 vuotta (mies); vähintään kahden vuoden avioliitto.

Lesken avioiduttua lakkaa määräaikainen eläke avioliiton solmimispäivään. Jos eläkettä maksetaan toistaiseksi, leski saa kertakorvauksena 35 kuukauden eläkkeen.

Leskeneläkkeen määrä

Leskeneläke on 0–60 prosenttia edunjättäjän eläkeoikeudesta tai eläkkeestä. Edunjättäjän eläkkeen katto vuonna 2013 on 3 034 euroa kuukaudessa.

Eläkettä määrättäessä otetaan huomioon molempien puolisoitten tulot kuolemaa edeltävältä 24 tai 48 kuukaudelta, jos etuudenjättäjän tulot olivat pienentyneet sairauden tai työttömyyden johdosta, jos tämän mukaan saadaan korkeampi eläke.

Jos edunsaajan tulot olivat 2,33 kertaa korkeammat kuin edunjättäjän, ei eläkettä makseta. Jos edunjättäjän tulot olivat vähintään kolminkertaiset edunsaajaan verrattuna, on eläke 60 prosenttia edunjättäjän eläkkeestä. Jos molempien tulot olivat yhtä suuret, on leskeneläke 40 prosenttia edunjättäjän eläkkeestä.

Jos edellä mainitun laskennan mukaisesti edunsaajan eläke sekä muut tulot jäävät alle 60 prosenttia edunjättäjän eläkkeestä, voidaan eläkettä korottaa niin, että eläke + lesken muut tulot ovat 1 812 euroa kuukaudessa (v. 2013). Leskeneläke sekä muut tulot eivät saa kuitenkaan ylittää 60 prosenttia edunjättäjän eläkkeestä.

Lapseneläke

Lapsella on oikeus eläkkeeseen vanhempansa jälkeen. Eläkkeen saamiseksi edellytetty kuolleen vanhemman eläkejärjestelmän piirissä olon vähimmäisvakuutus-aika ilman lieventävien ehtojen soveltamista on sama kuin leskeneläkkeen ikään liittyvien ehtojen ohittamiseksi edellytetään (180 kk tai 300 kk).

Lapseneläkettä maksetaan 18 vuoden ikään saakka tai 27 vuoden ikään saakka, jos lapsi opiskelee määrätietoisesti (*ernsthaft und zielstrebig*). Työkyvyttömän lapsen eläke jatkuu niin kauan kuin työkyvyttömyyskin.

Eläke on yhden vanhemman jälkeen 40 prosenttia leskeneläkkeestä. Molempien vanhempien jälkeen eläke on 60 prosenttia leskeneläkkeistä.

Eläkeoikeuden jako

Eläkeoikeuksia voidaan jakaa Itävallassa niiltä vuosilta, jolloin toinen vanhemmista on ollut poissa työelämästä lastenhoidon vuoksi. Työskentelystä eläkeoikeutta kartuttanut puoliso voi luovuttaa eläkeoikeuttaan kotona olleelle puolisolle. Jakaminen on vapaaehtoista ja se voidaan tehdä enintään neljän vuoden ajalta. Eläkeoikeutta voi luovuttaa enintään 50 prosenttia karttuneesta oikeudesta. Eläkeoikeuksien siirto täytyy tehdä viimeistään sen vuoden loppuun mennessä, jolloin lapsi täyttää seitsemän vuotta.

Eläketurvan täydennys

Omavakuutuksella (*Selbstversicherung*) voi täydentää kokonaan tai osittain useista syistä puutteellista eläketurvaa. Täydennettäviä aikoja ovat

- osa-aikainen työskentely omaishoidon takia
- vammaisen lapsen hoito.

Omavakuutusmaksuilla voidaan myös ostaa vakuutusaikaa, jotta vähimmäisvakuutusaikavaatimus täytyisi jatkovakuutuksen piiriin pääsemiseksi.

Omavakuutuksella voidaan myös ostaa jälkikäteen vakuutusaikaa opiskelun tai vähäisen työskentelyn korvaamiseksi.

Omavakuutuksen syystä riippuen maksun vähimmäis- ja enimmäismäärät vaihtelevat. Omaishoidon osalta omavakuutuksen maksun maksaa valtio ja vammaisen lapsen hoidon osalta perhetukien kassa (*Ausgleichsfonds für Familienbeihilfen*).

Eläkkeen karttuminen lastenhoidon ajalta

Eläkettä karttuu lastenhoidonajalta korkeintaan 48 kuukautta lapsen syntymän jälkeen ja 60 kuukautta, jos kyseessä on monikkosyntymä. Eläketilille hyvitetään 1 614 euron kuukausipalkkaa vastaava määrä (v. 2013). Tiedot koskevat uutta eläketilijärjestelmää (*Pensionskonto*).

Tilastotietoa

Eläkkeensaajia (tilanne 12/2012)	
Vanhuuseläkkeensaajat	1 554 432
Työkyvyttömyyseläkkeensaajat	208 339
Leskeneläkkeitä (nainen)	419 188
Leskeneläkkeitä (mies)	43 161
Lapseneläkkeitä	48 508
Keskimääräiset eläkkeet	€/kk*
Vanhuuseläke	1 150
Miehet	1 484
Naiset	890
Työkyvyttömyyseläke	1 053
Leskeneläke (nainen)	693
Leskeneläke (mies)	309
Lapseneläke	334

* Koskee kk-eläkettä joulukuussa. Eläkkeisiin maksetaan lisäksi huhti- ja lokakuussa ylimääräiset suoritukset (*Sonderzahlung*).

Lähde: Handbuch der österreichischen Sozialversicherung 2013.

Saksa

Sosiaalilain mukainen eläkevakuutus kattaa Saksassa yksityisen sektorin palkan- saajat ja osan itsenäisistä ammatinharjoittajista. Julkisen sektorin työntekijöillä on oma lakisääteinen eläketurva, samoin maanviljelijöillä. Suurin osa yrittäjistä ei kuulu pakolliseen vakuutukseen. Lisäeläketurvaa on yli 60 prosentilla työntekijöistä. Alla oleva tarkastelu koskee lakisääteisen järjestelmän perhe-eläkkeitä.

Saksassa naisten työllisyysaste oli 71,5 prosenttia vuonna 2012. Osa-aikaisissa töissä työskentelevien osuus työllisistä oli 45,6 prosenttia, joka on toiseksi korkein taso EU:ssa. Miehistä osa-aikaisissa töissä työskenteli 10,5 prosenttia.

Perinteisten perhe-eläke-etuuksien lisäksi Saksassa on mahdollista jakaa puolisoiden kesken eläketurvaa. Myös lastenhoitoajoilta karttuu eläketurvaa vähintään vakuutettujen keskipalkkaa vastaavasti.

Leskeneläke

Leskeneläke voidaan myöntää virallisesti vihityn avioparin nais- tai miesleskelle ja rekisteröidyn parisuhteen osapuolelle. Eläkettä voidaan maksaa myös entiselle puolisolle, jos avioero on tapahtunut ennen vuotta 1977 ja edunjättäjä oli elatusvelvollinen. Jos entisellä puolisollla on yhteisiä huollettavia lapsia, on hänellä mahdollisuus myös niin sanottuun kasvatuseläkkeeseen (*Erziehungsrente*), jos avioero on tapahtunut vuoden 1977 jälkeen. Jaetun eläkeoikeuden jälkeen leskellä ei ole oikeutta perhe-eläkkeeseen.

Leskeneläke myönnetään joko suurena leskeneläkkeenä (*Große Witwen-/Witwerrente*) tai pienenä leskeneläkkeenä (*Kleine Witwen-/Witwerrente*), jos suuren eläkkeen saamishdot eivät täyty. Molemmissa eläkkeissä edellytyksenä on, että edunjättäjä sai vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkettä tai hän täytti viiden vuoden vakuutusaikavaatimuksen. Jos avioliitto on solmittu vuoden 2002 jälkeen, edellytetään lisäksi, että avioliitto oli kestänyt vähintään vuoden ennen puolison kuolemaa.

Suuren leskeneläkkeen saa leski, joka on vähintään 45 vuotta ja kaksi kuukautta iältään¹ (2013) tai työkyvytön tai jolla on huollettavanaan alle 18-vuotias lapsi tai vammaisen lapsi iästä riippumatta. Eläke myönnetään toistaiseksi ja se on 55 prosenttia 63 vuotta täyttäneen edunjättäjän täydestä vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkkeestä. Eläkkeeseen maksetaan lapsilisä, jos edunsaajalla on huollettavia alle kolmevuotiaita lapsia (2 eläkepipistettä ensimmäisestä ja 1 toisesta lapsesta eli noin 23–56 €/kk ensimmäisestä lapsesta). Suurta leskeneläkettä saavalle leskelle maksetaan hänen avioiduttuaan tai parisuhteen solmittuaan hakemukselta kahden vuoden eläke hyvityksenä.

Jos mikään edellä mainituista myöntämisedellytyksistä ei täyty, voidaan maksaa pientä leskeneläkettä enintään kahden vuoden ajan. Eläke on 25 prosenttia 63 vuotta täyttäneen edunjättäjän vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkkeestä. Kolmen kuukauden maksuajan jälkeen lesken omat tulot vaikuttavat eläkkeen määrään. Pientä leskeneläkettä saavalle maksetaan hyvityksenä hänen avioiduttuaan tai parisuhteen solmittuaan jäljellä olevien eläkekuukausien mukainen hyvitys.

Ennen 63 vuoden ikää kuolleen edunjättäjän jälkeiseen leskeneläkkeeseen tulee vähennys. Lesken omat nettomääräiset tulot vähentävät eläkkeen määrää 40 prosentilla, kun tulot ylittävät 742,90 euroa kuukaudessa (vanhoissa osavaltioissa). Jos leskellä on huollettavia lapseneläkkeensaajia, korotetaan tätä rajaa.

¹ Yleisen eläkeiän nousun mukaisesti lesken ikävaatimus nousee asteittain vuodesta 2012 alkaen siten, että vuonna 2029 lesken on oltava vähintään 47-vuotias.

Eläkeoikeuksien jakaminen

Avioerotilanteissa avioliiton aikana lakisääteisissä järjestelmissä ja vapaaehtoisissa lisäeläkejärjestelmissä karttuneet eläkeoikeudet jaetaan tasan puolisoitten kesken. Eläkeoikeudet voidaan jakaa myös avioliiton jatkuessa. Jakaminen edellyttää, että molemmilla puolisoilla on eläke-oikeudellista vakuutusaikaa vähintään 25 vuotta. Eläkeoikeuksien jakamisen jälkeen puolisoilla ei ole oikeutta leskeneläkkeeseen tämän avioliiton perusteella. Jakaminen voidaan tehdä vasta vakuutuksen päättyessä eli kun toinen tai molemmat puolisoista hakevat eläkettä.

Lapseneläke

Lapseneläkettä maksetaan pääsääntöisesti alle 18-vuotiaalle lapselle. Opiskelevalle tai työkyvyttömälle lapselle eläkettä voidaan maksaa 27-vuotiaaksi asti. Lapseneläke on täysorvolle 20 prosenttia ja puoliorvolle 10 prosenttia edunjäntäjän eläkkeestä.

Lapsenhoitoajat

Alle kolmevuotiaan lapsen hoidon aika on pakollista vakuutusaikaa, jonka ajalta valtio maksaa eläkemaksut. Eläkettä karttuu vähintään vakuutettujen keskiansioiden perusteella (työtulot lisäävät eläkekarttumaa). Lisäksi alle 10-vuotiaan lapsen hoitoajat huomioidaan vähimmäisvakuutusaikavaatimuksissa ja osa-aikatyötä tekevän alle 10-vuotiaan lapsen vanhemman eläkkeen perusteena olevia ansioita korotetaan 50 prosentilla enintään vakuutettujen keskiansioiden tasoon.

Tilastotietoa (vanhat osavaltiot)

Eläkkeensaajia (tilanne 6/2013)	Milj.
Vanhuuseläkkeensaajat	14,2
Työkyvyttömyyseläkkeensaajat	1,3
Leskeneläkkeitä (nais)	3,9
Leskeneläkkeitä (mies)	0,4
Lapseneläkkeitä	0,3
Keskimääräiset eläkkeet	€/kk
Vanhuuseläke	732
Tk-eläke (täysi)	723
Leskeneläke (nainen)	576
Leskeneläke (mies)	245
Lapseneläke	161

Lähde: DRV: Rentenversicherung in Zahlen 2013.

Ruotsi

Ruotsin lakisääteinen eläkejärjestelmä muodostuu tuloperusteisesta työeläkkeestä ja sitä täydentävästä vähimmäisturvan takaavasta takuueläkkeestä. Takuueläke kattaa kaikki maassa asuvat. Tuloperusteinen eläke kattaa kaikki palkansaajat ja yrittäjät.

Ruotsissa on lisäksi kattavat työmarkkinasopimuksiin perustuvat pakolliset lisäeläkejärjestelmät sekä julkisen että yksityisen sektorin palkansaajille. Lisäeläkejärjestelmät kattavat nykyään noin 90 prosenttia palkansaajista.

Ruotsissa naisten työllisyysaste oli 76,8 ja miesten 81,9 prosenttia vuonna 2012. Osa-aikaisissa työsuhteissa työskenteli 39,6 prosenttia kaikista työllisistä naisista miesten osa-aikaisuuden ollessa 14,6 prosenttia.

Ruotsin perhe-eläkkeitä uudistettiin huomattavasti vuoden 1990 alusta, kun miehille syntyi oikeus leskeneläkkeeseen ja eläke muutettiin määräaikaiseksi etuudeksi (*omställningspension*). Eläkettä maksettiin ensin vuoden ajan ja vuonna 1997 aika lyhennettiin kuuteen kuukauteen. Eläkkeen myöntämisaika on pidennetty takaisin yhteen vuoteen vuonna 2005.

Vuonna 1944 tai sitä ennen syntyneille naisleskille perhe-eläke voidaan edelleen myöntää ennen vuotta 1990 voimassa olleiden säännösten mukaisena leskeneläkkeenä (*änkepension*). Vanhojen säännösten mukainen leskeneläke voidaan maksaa koko lesken loppuelämän ajan, mutta vanhuuseläkkeelle siirryttäessä siihen tehdään (mahdollinen) vähennys.

Vuonna 1945 ja sen jälkeen syntyneille naisille maksetaan ensisijaisesti nyky-lain mukaista eläkettä, mutta heille voidaan myöntää samanaikaisesti myös vanhan lain mukaista leskeneläkettä, jos sen myöntämisedellytykset täyttyvät ja jos sen määrä on suurempi kuin nyky-lain mukaisen leskeneläkkeen. Maksettavista leskeneläkkeistä lähes kaikki ovat vielä vanhoja änkepension-etuuksia (ks. tilastotaulukko).

Vuoden 2003 alusta tuli voimaan uudistettuun vanhuuseläkejärjestelmään sovitut perhe-eläkkeet. Seuraavat säännöt koskevat tilanteita, joissa edunjättäjä on kuollut 1.1.2003 tai sen jälkeen.

Lakisääteinen tuloperusteinen työeläke

Leskeneläkkeitä voidaan maksaa alle 65-vuotiaalle nais- tai miesleskelle. Samaa sukupuolta olevien rekisteröity parisuhde rinnastetaan avioliittoon. Myös avopuolisolle voidaan maksaa leskeneläkettä. Avoliitossa olleelta edellytetään, että hä-

nellä on tai on ollut yhteinen lapsi edunjättäjän kanssa, tai että hän odotti lasta edunjättäjän kuollessa. Eläke voidaan myöntää myös, jos avopuoliso on aikaisemmin ollut naimisissa (tai rekisteröidyssä parisuhteessa) edunjättäjän kanssa.

Leskelle myönnettävää alkueläkettä (*omställningspension*) maksetaan vuoden ajan ja eläke päättyy, kun edunsaaja täyttää 65 vuotta. Leskelle, joka huoltaa alle 18-vuotiasta lasta maksetaan tämän jälkeen jatkettua alkueläkettä vuoden ajan (*förlängd omställningspension*). Jatkettua alkueläkettä maksetaan kuitenkin niin kauan, kunnes nuorin lapsista täyttää 12 vuotta. Jatketun alkueläkkeen maksaminen lakkaa, jos edunsaaja solmii uuden avioliiton. Oikeus leskeneläkkeeseen lakkaa viimeistään silloin, kun edunsaaja täyttää 65 vuotta.

Eläke maksetaan riippumatta siitä, kuinka kauan avio- tai avioliitto oli kestänyt, jos leskellä on huollettavanaan alle 18-vuotias lapsi. Muussa tapauksessa yhdessä asumisen edellytetään jatkuneen vähintään viisi vuotta.

Tuloperusteisen perhe-eläkkeen myöntäminen edellyttää, että edunjättäjällä oli kuollessaan oikeus tuloperusteiseen vanhuuseläkkeeseen. Alkueläkkeen määrä on 55 prosenttia edunjättäjän vanhuuseläkkeestä tai oletetusta vanhuuseläkkeestä. Huomioon otetaan eläketapahtumavuoden ja 64 ikävuoden välinen aika (tuleva aika).

Lesken omat tulot eivät vaikuta perhe-eläkkeen määrään. Mikäli alkueläke on pieni, voidaan maksaa myös Suomen kansaneläkkeeseen verrattavaa takuueläkettä. Tuloperusteinen alkueläke vähentää takuueläkkeenä myönnettävää leskeneläkettä täysimääräisesti.

Lakisääteinen rahastoeläke

Perhe-eläke voidaan valita vain, kun rahastoeläkkeen nostamista haetaan ensimmäistä kertaa. Mikäli kuolemantapaus tapahtuu ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä, jaetaan vakuutetun rahastoeläkevarat muiden eläkesäästäjien kesken (ns. periytynyt tuotto, *arvsvinst*).

Eläkeoikeuden jakaminen

Vakuutettu voi siirtää kertyneen rahastoeläkemaksun puolisolle. Kerralla täytyy siirtää vähintään yhden vuoden eläkeoikeudet. Puolisolle siirrettävää kertynyttä eläkemaksua vähennetään kuitenkin kahdeksan prosenttia. Eläkeoikeuden siirtäminen on kuitenkin harvinaista. Vuonna 2010 eläkeoikeutta siirsi toiselle puolisolle 8 132 henkilöä, joka on vain noin 0,5 prosenttia niistä henkilöistä joilla on

mahdollista siirtää eläkeoikeutta. Siirroista 98 prosenttia tehtiin miespuolisolta naispuolisolle².

Ansaintaeläkkeen puolella myös lapsenhoidosta karttunut eläkeoikeus (ks. tarkemmin lapsenhoitoajat) voidaan siirtää puolisolta toiselle vanhempien keskinäisellä sopimuksella. Samoin kuin rahastoeläkkeessä, eläkeoikeuden siirron tulee koskea vähintään yhtä vuotta.

Lapseneläke

Lapseneläkkeeseen ja lapselle maksettavaan perhe-eläketukeen on oikeus alle 18-vuotiaalla lapsella, jonka toinen tai molemmat vanhemmat ovat kuolleet. Jos lapsi on 18 vuotta täyttäessään peruskoulussa tai lukiossa, jatketaan eläkkeen tai tuen maksamista koulunkäynnin loppuun asti, korkeintaan kuitenkin sen vuoden kesäkuun loppuun, jonka aikana lapsi täyttää 20 vuotta. Lapselle maksettava perhe-eläketuki voidaan myöntää ilman edunjättäjän vakuutusaikaedellytystä. Edellytyksenä on, että lapsi asuu Ruotsissa.

Lapseneläke lasketaan edunjättäjän työeläkkeestä tai eläkekarttumasta sekä laskennallisesta osasta. Alle 12-vuotiaan ainoan lapsen lapseneläke on 35 prosenttia ja yli 12-vuotiaan eläke 30 prosenttia tästä perusteesta. Jos edunjättäjällä oli useita huollettavia lapsia, lasketaan yhden lapsen eläke kaikkien lasten yhteenlaskettujen osuuksien keskiarvona. Lasten eläke ei voi kuitenkaan ylittää 100 prosenttia edunjättäjän työeläkkeestä tai 80 prosenttia, jos taloudessa on myös leskeneläkkeensaaja. Perhe-eläketukea maksetaan lapselle, jonka työeläkeperusteinen (*inkomstpension*) lapseneläke jää alle 1 483 kruunua (n. 150 €/kk) kuukaudessa, joka vastaa 40 prosenttia hintaperusmäärästä.

Jos lapsen molemmat vanhemmat ovat kuolleet, saa lapsi 35 prosenttia molempien edunjättäjien eläkeperusteesta. Jos lapsia on enemmän kuin yksi, muiden sisarusten osuudet ovat 25 prosenttia. Osuudet lasketaan yhteen ja niistä muodostetaan keskiarvo samoin kuin yllä, jotta saadaan yhden lapsen osuus. Lapseneläkkeeseen maksetaan perhe-eläketukea, jos eläke jää alle 80 prosenttia hintaperusmäärästä.

---

2 <http://www.pensionsmyndigheten.se/4798.html>

Yksityisen sektorin työmarkkinaeläkkeet

Maksuperusteisissa työntekijöiden (SAF-LO) ja toimihenkilöiden (uusi ITP1 ja vanhaa etuusperusteista ITP:tä täydentävä ITPK) sopimuseläkejärjestelmissä osan vakuutusmaksusta voi halutessaan käyttää määräaikaiseen ja edunjättäjän valintaan perustuvaan tasasuuruiseen (1–4 kertaa perusmäärä) kuolemanvaravakuutukseen (*familjeskydd*), joka myönnetään 5–20 vuodeksi, kuitenkin enintään 70 vuoden ikään asti. Vakuutetun oma vanhuuseläke jää vastaavasti pienemmäksi. Vakuutuksen voi järjestää myös niin sanottuna takaisinmaksusuojana (*återbetalningsskydd*), jolloin kertynyt eläkepääoma maksetaan kuolemantapauksessa perheelle.

Etuusperusteisessa toimihenkilöiden vanhassa (-2007) järjestelmässä (ITP2) maksetaan perhe-eläkettä (*familjepension*), joka määräytyy lakisääteisen ansiokaton ylittävästä palkan osasta. Vakuutetun on mahdollista luopua perhe-eläkevakuutuksesta ja lisätä vastaavalla eläkemaksun osuudella omaa maksuperusteista ITPK-eläkettä. Leskeneläkkeen saaminen edellyttää, että jokin seuraavista edellytyksistä täyttyy: 1) avioliitto oli solmittu ennen kuin edunjättäjä täytti 60 vuotta, 2) avioliitto ehti kestää vähintään viisi vuotta tai 3) edunsaajalla on yhteinen lapsi edunjättäjän kanssa.

Lastenhoitoajat

Vanhuuseläkettä kertyy myös joiltakin sellaisilta ajoilta, joilta vakuutetulla ei ole tuloja. Eläkkeen perusteena ovat tällöin laskennalliset tulot (ns. *pensionsgrundande belopp*). Tällaista eläkettä kerryttävää aikaa ovat sairaus- ja aktivointikorvauksen maksuaika, opiskeluaika, asevelvollisuus aika ja lastenhoitoaika. Edellytyksenä on, että tulot ovat olleet vähintään kaksi tuloperusmäärää vuodessa viiden vuoden ajalta ennen kuin vakuutettu täyttää 70 vuotta.

Lapsenhoito kartuttaa eläkettä enimmillään neljä vuotta lasta kohden siten, että eläkettä karttuu kerrallaan vain yhdestä lapsesta (esim. lapsi syntynyt 2005 keväällä ja toinen 2007 keväällä, eläkettä karttuu yhteensä kuudelta vuodelta). Eläke karttuu saman ajan riippumatta vanhemman pitämän vanhempainvapaan pituudesta. Myös adoptiolapsen hoidosta karttuu vastaavasti eläkettä enimmillään siihen saakka kunnes lapsi täyttää 10 vuotta.

Eläkekarttuman saa automaattisesti se vanhempi, jolla on vähemmän tuloja. Eläkettä kartuttava tulo voi määräytyä kolmella eri tavalla, joista eläkeviranomainen valitsee vuosittain etuudensaajan kannalta parhaimman vaihtoehdon.

- lapsen syntymää tai adoptiota edeltävän vuoden tulo
- 75 prosenttia maan keskipalkasta
- nykyinen työtulo + kiinteä lisä (yksi hintaperusmäärä, eli noin 6 000 euroa vuonna 2013)

Lapsenhoitoaikojen eläkekarttumat rahoitetaan valtion budjettirahoituksella. Vuonna 2013 lastenhoitoaikojen kattamiseen on varattu 6,5 miljardia kruunua, eli noin 750 miljoonaa euroa.

Tilastotietoa

Eläkkeensaajia (tilanne 31.12.2012)	
Vanhuuseläkkeensaajat	2 005 140
Työkyvyttömyyseläkkeensaajat	377 865
Leskeneläkkeitä (nainen)	316 858 (310 015 änkepension)
Leskeneläkkeitä (mies)	3 939
Lapseneläkkeitä	26 738
Keskimääräiset eläkkeet (v. 2010)	€/kk*
Kokonaiseläke (allmän pension + tjänste + privat)	1 625
Leskeneläke (omställningspension)	756
Vanha leskeneläke (änkepension)	373
Lapseneläke (barnpension + efterlevandestöd)	270

* SP:n ilmoittaman vuoden 2010 keskipalkan mukaan: € 1 = SEK 9,5373.

Lähteet: Pensionsmyndigheten, Försäkringskassan.

Tanska

Tanskassa lakisääteiseen eläketurvaan kuuluu asumisperusteinen kansaneläkejärjestelmä ja työmarkkinoiden lisäeläkejärjestelmä (ATP, *Arbejdsmarkedets Tilægspension*). Kansaneläkkeen merkitys on keskeinen kokonaiseläketurvassa ja sen taso on korkea.

Varsinaista perhe-eläkejärjestelmää ei Tanskassa nykyään ole, mutta muista sosiaaliturvajärjestelmistä ja työmarkkinaeläkejärjestelmistä voidaan maksaa kertakorvauksia tai muita etuuksia perheenhuoltajan kuoleman jälkeen (työmarkkinaeläkkeiden kuolemantapauskorvaukset, sosiaalivakuutuksen erityinen lapsilisä ja hautausavustus).

Tanskassa naisten työllisyysaste oli 72,2 prosenttia vuonna 2012. Miesten työllisyysaste oli vastaavasti 78,6 prosenttia. Työllisistä naisista 36,4 prosenttia työskenteli osa-aikaisesti ja miehistä 16 prosenttia.

Kansaneläke

Kansaneläkejärjestelmästä ei makseta varsinaista leskeneläkettä, mutta leskelle maksetaan edunjättäjälle myönnetty eläke kolmen kuukauden ajan puolison kuolemasta leskeneläkkeenä (*efterlevelsespension*), jos molemmat avio- tai avopuolisot ovat eläkkeensaajia. Niille, jotka eivät saa edellä mainittua leskeneläkettä voidaan myöntää tuloharkintainen kertakorvaus (*efterlevelseshjælp*).

Lakisääteinen ATP-lisäeläke (työeläke)

ATP-lisäeläkejärjestelmän perhe-eläkkeitä koskeva lakimuutos tuli voimaan vuoden 2002 alusta. Perhe-eläke myönnetään puolisolle ja lapsille tasasuuruksina kertakorvauksina, kun etuudet aiemmin määräytyivät suhteessa edunjättäjän karttuneeseen eläkkeeseen. Perhe-eläkkeiden myöntämiseksi vaaditaan, että edunjättäjä on ollut kokopäiväisesti vakuutettuna vähintään kaksi vuotta vuoden 2002 alusta lukien.

Edellinen ATP-järjestelmän perhe-eläkkeitä koskeva lakimuutos tuli voimaan 1.7.1992, jolloin lakia muutettiin siten, että leskeneläke maksetaan kertakorvauksena välittömästi puolison kuoleman jälkeen, kun se aiemmin maksettiin jatkuvana eläkkeenä lesken täytettyä 62 vuotta. Samalla luovuttiin avioliiton ja edunjättäjän vakuutuksen kestoja koskevista vähimmäisajoista. Myöskään edunsaajan mahdollinen oma eläke ei estä leskenetuuden maksamista.

Leskelle maksettavaan kertakorvaukseen ovat oikeutettuja sekä mies- että naisleski, joka oli edunjättäjän kanssa avioliitossa (tai rekisteröidyssä parisuhteessa) tämän kuollessa. Myös edunjättäjästä eronnut naisleski voi saada leskenetuuden määräytyin edellytyksin. Edellytyksenä on, että mies on ollut velvollinen maksamaan elatusapua entiselle vaimolleen ja avioliitto oli kestänyt vähintään viisi vuotta. Etuuden saadakseen vaimon tulee vahvistaa oikeutensa siihen mahdollisimman pian avioeron jälkeen toimittamalla avioeroasiakirjat Työmarkkinoiden lisäeläkelaitokseen (ATP-laitos). Avioliittoon rinnastetaan myös avoliitossa asuvat. Avoliitossa olevilta edellytetään kahden vuoden yhteistä asumisaikaa sekä ilmoitusta yhdessä asumisesta Työmarkkinoiden lisäeläkelaitokseen ennen edunjättäjän kuolemaa.

Yleisesti jokainen etuuksiin oikeutettu perheenjäsen (myös alle 21 v. lapset) saa kertakorvauksena 50 000 kruunua (n. 6 730 €). Leskelle maksettavat etuudet riippuvat siitä, minkä ikäinen edunjättäjä on ollut kuollessaan. Korvauksen määrä pienenee asteittain 66 vuoden iästä lähtien, niin että etuuksia ei makseta lainkaan, jos vakuutettu on kuollut 70-vuotiaana.

Työmarkkinaeläke

Tanskassa on useita toimiala- ja työnantajakohtaisia työmarkkinaeläkkeitä, joiden etuudet saattavat vaihdella järjestelystä riippuen. Perhe-eläkkeistä ei ole lain-säädäntöä, mutta useimmat järjestelmät maksavat perhe-eläkettä. Rekisteröityyn parisuhteeseen on sovellettava samoja sääntöjä kuin avioliittoon. Vakuutettu voi myös valita edunsaajaksi jonkun lähiomaisen. Työmarkkinaeläkkeet ovat pääsääntöisesti maksuperusteisia, joissa etuus voidaan maksaa kertasuorituksena tai esimerkiksi 10 vuoden määräajan. Suoritukset muodostuvat vakuutetulle kertyneestä eläkepääomasta ja tasasuuruudesta edunjättäjän valintaan perustuvasta kuolemanvaravakuutuksesta.

Lastenhoitoajat

Kansaneläkejärjestelmän etuudet määräytyvät asumisen perusteella, joten lastenhoitoajat eivät eroa työllisestä ajasta eläkkeen karttumisen suhteen. ATP-järjestelmässä vakuutusmaksuja maksetaan työskentelyajan lisäksi myös työttömyys-, sairaus- ja äitiyspäiväraha-ajalta, työkyvyttömyyseläkkeestä sekä muun muassa kuntoutus-, aktivointi- ja erilaisista koulutusetuksista. Vakuutettu maksaa vakuutusmaksuista pääsääntöisesti yhden kolmasosan ja työnantaja, valtio, kunta tai työttömyyskassa etuuden maksajasta riippuen kaksi kolmasosaa.

Tilastotietoa

Eläkkeensaajia (tilanne 1/2013)	
Vanhuuseläkkeensaajat (kansaneläke)	1 021 700
Työkyvyttömyyseläkkeensaajat	243 184
Keskimääräiset eläkkeet (v. 2010)	€/kk
Vanhuuseläke yht. (kansaneläke)	1 120
Yksinasuvat miehet	1 320
Yksinasuvat naiset	1 380
ATP	107

Lähde: Danmarks Statistik.

Norja

Kansanvakuutusjärjestelmästä (*Folketrygden*) maksetaan asumisperusteisia peruseläkkeitä ja työntekoon perustuvia lisäeläkkeitä. Molempia eläkkeitä mak-

setaan myös perhe-eläkkeinä. Norjassa on lisäksi useita ammatti-, toimiala- tai työnantajakohtaisia lisäeläkejärjestelmiä (*tjenstepensjonsordninger*), joista tehtiin pakollisia vuonna 2006.

Norjassa naisten työllisyysaste oli vuonna 2012 Islannin jälkeen Euroopan korkein, 77,3 prosenttia. Miesten työllisyysaste oli vastaavasti 82,4 prosenttia. Työllisistä naisista 42,2 prosenttia työskenteli osa-aikaisesti.

Kansanvakuutusjärjestelmän leskeneläke

Leskeneläkettä voidaan maksaa alle 67-vuotiaalle nais- ja miesleskelle, avopuolisolle (jos yhteinen lapsi), entiselle aviopuolisolle ja joissakin tapauksissa myös muulle lähiomaiselle. Rekisteröidyssä parisuhteessa elävät rinnastetaan aviopuolisoihin.

Leskeneläkkeen saaminen edellyttää, että

- avioliitto oli kestänyt vähintään viisi vuotta tai
- leski asui yhdessä edunjättäjän kanssa ja hänellä on tai on ollut lapsia edunjättäjän kanssa tai hän odottaa edunjättäjän lasta tai
- leski hoitaa edunjättäjän lapsia ja avioliiton ja puolison kuoleman jälkeisen lasten hoitoajan yhteenlaskettu kesto on vähintään viisi vuotta.

Oikeus leskeneläkkeenä maksettavaan peruseläkkeeseen on leskellä, joka on vakuutettu ja jolla on oikeus kansanvakuutuksen eläkkeisiin, jos myös edunjättäjä oli vakuutettu ja työkykyinen tai eläkkeensaaja vähintään kolmen vuoden ajan välittömästi ennen kuolemaansa. Edunsaajan ei kuitenkaan tarvitse olla vakuutettu, jos joko edunsaaja tai edunjättäjä on asunut Norjassa vähintään 20 vuotta, tai jos edunjättäjällä oli oikeus työeläkkeeseen.

Eronneella puolisoilla on myös oikeus leskeneläkkeeseen, jos hän ei entisen puolisonsa kuollessa ollut avioitunut uudelleen, erosta oli kulunut vähemmän kuin viisi vuotta (aikarajasta voidaan poiketa, mikäli puoliso oli taloudellisesti riippuvainen edunjättäjästä) ja avioliitto oli kestänyt vähintään 25 vuotta tai 15 vuotta, jos avioliitosta on syntynyt lapsia.

Eläke voidaan myöntää tuloista riippuen myös naimattomalle lähiomaiselle, joka on hoitanut vähintään viiden vuoden ajan vanhempansa tai muuta lähisukulaista eikä sen vuoksi ole voinut olla kodin ulkopuolella ansiotyössä eikä oman työkyvyn huonontumisen vuoksi voi enää mennä ansiotyöhön vanhempansa tai lähiomaisen kuoltua.

Väliaikaista leskenetuutta voidaan maksaa leskelle tai avopuolisolle, jota edunjäittäjä on elättänyt ja, joka tilapäisesti on kykenemätön elättämään itseään puolison kuoleman jälkeen. Väliaikaista leskenetuutta voidaan maksaa, jos oikeutta leskeneläkkeeseen ei ole tai ennen varsinaisen leskeneläkkeen myöntämistä. Väliaikaista etuutta maksetaan, jos leski hoitaa pieniä lapsia, osallistuu ammatikoulutukseen, työharjoitteluun tai etsii työtä.

Leskeneläkkeen määrä

Leskeneläke muodostuu asumisaikaan suhteutetusta peruseläkkeestä ja työeläkkeestä. Täysi (40 vuoden asumisaika) peruseläke on sama kuin niin sanottu perusmäärä³ eli 10 813 euroa vuodessa (2013). Työeläke on suuruudeltaan 55 prosenttia edunjäittäjän vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkkeestä tai siitä eläkkeestä, johon edunjäittäjällä olisi ollut oikeus.

Leskeneläkettä vähentävät lesken työtulot. Jos lesken vuosityötulot ovat tai jos niiden voidaan olettaa olevan suuremmat kuin 50 prosenttia perusmäärästä (5 406 €), vähennetään eläkkeen määrästä 40 prosenttia kyseisen rajan ylittävästä osasta. Ilman erityisiä syitä alle 55-vuotiaalta oletetaan lähtökohtaisesti, että lesken työtulot ovat vähintään kahden perusmäärän suuruiset (21 626 €). Ensimmäisenä vuotena edunjäittäjän kuoleman jälkeen kyseistä oletusta ei sovelleta (*overgangspanode*). Eläke kuitenkin vähennetään suhteessa lesken todellisiin tuloihin.

Leskeneläke lakkaa, jos leski solmii uuden avioliiton tai muuttaa avioliittoon ja avopuolisolla on yhteisiä lapsia. Jos uusi liitto päättyy eroon kahden vuoden sisällä, leskeneläkkeen maksaminen voidaan aloittaa uudelleen. Jos uusi puoliso kuolee, leskeneläkkeen maksaminen aloitetaan tämän avio- tai avioliiton perusteella sen kestosta riippumatta.

Leskeneläke lakkaa, kun leski täyttää 67 vuotta tai leskelle myönnetään työkyvyttömyyseläke tai vanhuuseläke tai AFP-sopimuseläke. Eläkkeelle siirryttäessä vakuutetulla on mahdollisuus joko omaan tai leskeneläkkeeseen riippuen siitä kumpi vaihtoehto on vakuutetun kannalta edullisempi.

Lapseneläke

Lapseneläkkeeseen on oikeutettu

- alle 18-vuotias lapsi, jonka vanhempi tai vanhemmat ovat kuolleet

³ Norjassa etuudet määräytyvät suhteessa perusmäärään (vrt. Ruotsi). Perusmäärä on 85 245 kruunua; 10 813 euroa vuonna 2013.

- alle 20-vuotias täysorpo, joka opiskelee
- alle 21-vuotias, joka opiskelee ja jonka vanhemman kuoleman on aiheuttanut työtapaturma.

Lisäksi edellytetään, että edunjättäjä oli ollut vakuutettuna kansanvakuutusjärjestelmässä vähintään kolme kuolemaa edeltävää vuotta. Myös lapsen tulee olla kansanvakuutusjärjestelmässä vakuutettuna. Lapseneläke myönnetään riippumatta siitä, olivatko vanhemmat avioliitossa, eronneita tai avoliitossa.

Jos toinen vanhemmista on kuollut, maksetaan vanhimmalle lapselle 40 prosenttia perusmäärästä. Nuoremmat lapset saavat perusmäärästä 25 prosenttia kukin, mutta yhteenlaskettu määrä jaetaan tasan kaikkien lasten kesken. Jos molemmat vanhemmat ovat kuolleet, maksetaan vanhimmalle lapsista vanhempien leskeneläkkeistä suurempi. Toiseksi vanhimmalle lapselle maksetaan 40 prosenttia perusmäärästä ja nuoremmille 25 prosenttia. Yhteenlasketut lapseneläkkeet jaetaan kuitenkin tasan sisarusten kesken.

Jos edunjättäjällä oli vähemmän kuin 40 vuotta vakuutusaikaa (toteutunut sekä laskennallinen aika 66 vuoden ikään saakka), eläkettä vähennetään vastaavasti.

Lapsenhoitoajat

Uudessa eläkejärjestelmässä vanhuuseläkettä karttuu alle 6-vuotiaan lapsen hoidon ajalta. Eläkekarttuman voi siirtää vuosittain toiselle vanhemmalle niin halutessaan.

Eläketilille karttuu eläkepääomaa 18,1 prosenttia 4,5-kertaisesta perusmäärästä eli noin 4 055 euroa vastaavasta kuukausipalkasta. Yksityisen sektorin uudessa lisäeläkejärjestelmässä (AFP) vakuutettuina oleville eläkettä karttuu 0,314 prosenttia samasta 4,5-kertaisesta perusmäärästä.

Pakolliset lisäeläkkeet

Vuonna 2006 voimaan tullut pakollisia lisäeläkkeitä ohjaava lainsäädäntö ei edellytä perhe-eläkkeen järjestämistä, vaan se on yritysten vapaaehtoisesti järjestettävissä samoin kuin työkyvyttömyyseläke.

Tilastotietoa (kansanvakuutusjärjestelmä)

Eläkkeensaajia	
Vanhuuseläkkeensaajat (7/2013)	781 500
Työkyvyttömyyseläkkeensaajat (3/2013)	309 000
Leskeneläkkeensaajat yht. (7/2013)	18 943
Miehet	1 907
Naiset	17 036
Lapseneläkkeensaajat (7/2013)	13 080
Keskimääräiset eläkkeet (12/2013)*	€/kk
Vanhuuseläke yht.	2 268
Miehet	2 616
Naiset	1 955
Työkyvyttömyyseläke	2 100

* Ei tietoa keskimääräisistä lesken- tai lapseneläkkeistä.
Lähteet: NAV, Suomen Pankki (kurssi).

Lähteet

Alankomaiden valtioneuvosto: State of Affairs of social security (Short survey of social security in the Netherlands) 1 January 2013

<http://www.government.nl/files/documents-and-publications/leaflets/2013/01/30/state-of-affairs-of-social-security-jan-2013/def-stand-van-zaken-januari-2013-engels.pdf>

Danmarks Statistik: Et portræt af de ældres liv, arbejdsliv og sociale situation

<http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/18516/65plus.pdf>

Deutsche Rentenversicherung: Rentenversicherung in Zahlen 2013

http://www.deutscherentenversicherung.de/Allgemein/de/Inhalt/6_Wir_ueber_uns/03_fakten_und_zahlen/03_statistiken/02_statistikpublikationen/01_rv_in_zahlen_2013.html

Centraal Bureau voor de Statistiek

<http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3555-wm.htm>

Centraal Bureau voor de Statistiek

<http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3586-wm.htm>

Försäkringskassan: Statistik och analys

<http://www.forsakringskassan.se/statistik>

Hauptverband der österr. Sozialversicherungsträger: Handbuch der österreichischen Sozialversicherung 2013

NAV <http://www.nav.no/Pensjon/>

Pensionsversicherungsanstalt: Witwen(Witwer)pension – Pension für hinterbliebene eingetragene Partner/innen

<http://www.pensionsversicherung.at/mediaDB/04%20-%20Witwen-Witwerpension.pdf>

Sociale Verzekeringsbank (SVB): Jaarverslag SVB 2012

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/jaarverslagen/2013/05/14/jaarverslag-svb-2012.html>

Udbetaling Danmark <http://www.penst.dk/>

Suomen virallinen tilasto (SVT): Siviilisäädyn muutokset [verkkojulkaisu].

ISSN=1797-6413. 2012. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 1.7.2013].

Eläketurvakeskus on työeläketurvan kehittämisen ja toimeenpanon lakisääteinen yhteistyöelin, asiantuntija ja yhteisten palveluiden tuottaja. Tutkimustoiminnan tavoitteena on tuottaa korkeatasoista ja laajasti hyödynnettävää tietoa eläketurvan arvioimiseen ja kehittämiseen.

Pensionsskyddscentralen är ett lagstadgat samorgan och sakkunnig inom verkställigheten och utvecklingen av arbetspensionsskyddet. Vi producerar gemensamma tjänster för arbetspensionssystemet. Vår forskning har som mål att ta fram högklassig information som nyttiggörs på bred front vid bedömningen och utvecklingen av pensionsskyddet.

The Finnish Centre for Pensions is a statutory co-operation body, expert and producer of joint services for the development and implementation of earnings-related pension provision. The aim of our research is to produce high-quality, widely applicable information for the evaluation and development of pension provision.

